

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА МОН УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА МОН УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БАКАЛЯР ДМИТРО ГЕННАДІЙОВИЧ

УДК 657.1:658-049.5]:336.22:005.334](477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ
СИСТЕМИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА**

071 – Облік і оподаткування

Галузь знань 07 – Управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текст інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Д. Г. Бакаляр**

Науковий керівник: БОНДАР Микола Іванович, доктор економічних наук,
професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Бакаляр Д. Г. Організація та удосконалення обліково-аналітичної системи для забезпечення економічної безпеки підприємства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 071 – Облік і оподаткування (галузь знань 07 Управління та адміністрування). – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, 2023.

У дисертації здійснено комплексне та системне дослідження щодо науково-теоретичного обґрунтування концепції формування ефективної обліково-аналітичної системи забезпечення економічної безпеки підприємства в кризових умовах розвитку економіки, що сприяє розширенню рамок відповідних напрямів антикризових змін, обґрунтовує інструментарій та методику удосконалення бухгалтерського обліку в підприємствах України.

У процесі дослідження було визначено, що економічні цикли сприяють розвитку облікової методології, технологій менеджменту і як результат – економічній безпеці підприємства. З метою виявлення логіки еволюційних процесів становлення обліково-аналітичних систем в ракурсі економічної безпеки в дослідженні обґрунтовано взаємозв'язок етапів їх розвитку з циклічними процесами в економіці.

Ґрунтуючись на думках вітчизняних і зарубіжних учених, запропоновано визначення поняття «економічна безпека підприємства». Встановлено, що сучасна парадигма формування ефективної обліково-аналітичної системи в кризових умовах має розглядатися з позицій створення достовірної обліково-аналітичної інформації про діяльність економічного суб'єкта за умов наявності правового поля, яке реагує на зміни у відносинах із контрагентами і забезпечує його економічну безпеку, що сприяє посиленню контролю з метою усунення різних видів ризику.

У процесі дослідження з'ясовано, що суттєву негативну дію на економічну безпеку бізнес-структур і розвиток підприємницького середовища чинять девіантні форми, які можна порівняти з «інституційними пастками», які виникають через взаємодію підприємців із зовнішнім середовищем, до яких належать: поглиблення корупції, порушення фінансового контролю, створення адміністративних бар'єрів, ухилення від сплати податків і вхід до тіньової економіки, нецивілізоване рейдерство тощо. Загальна питома вага правопорушень за Цивільним кодексом України у 2019 р. зросла до 66,54 %, що на 9,32 % вище, ніж у 2018 р. Доведено, що саме у такій ситуації надійна обліково-аналітична інформація у поєднанні з кращими методиками та ризик-орієнтованим підходом стають важливим інструментарієм у забезпеченні відповідності до законодавчих вимог і скорочення ризиків.

Визначено суть обліково-аналітичного інформаційного простору економічного суб'єкта через призму економічної безпеки, що полягає у можливості проаналізувати й оцінити всю його бізнес-модель, окремі бізнес-процеси для підвищення ефективності діяльності шляхом зменшення ризиків і зниження витрат.

Обґрунтовано, що бухгалтерський облік являє собою складну сферу діяльності, яка виконує інформаційно-комунікаційну функцію в системі управління бізнес-моделлю торговельного підприємства, в результаті чого відбувається систематизоване відображення фактів товароруху і формування обліково-аналітичного забезпечення, тісно пов'язаних з ризиками, загрозами і невизначеністю, що впливає на забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Встановлено, що найбільш значущими серед фінансових ризиків є бухгалтерський і податковий, оскільки вони торкаються усіх сфер фінансової діяльності підприємств. Наслідком дії цих ризиків може стати неправильна інтерпретація нормативно-правової бази стосовно фактів господарського життя, що призводить до невизначеності фінансових показників, а також до порушень у сфері фінансового контролю.

Визначено, що суть обліково-аналітичної системи економічного суб'єкта для забезпечення його економічної безпеки полягає у підвищенні ефективності діяльності шляхом зменшення податкових ризиків і зниження податкових витрат. Це передбачає визначення, осмислення та розроблення сучасних процесів моделювання обліку за допомогою облікових принципів, які є не лише базовими положеннями ведення бухгалтерського обліку, а й виступають як найважливіші параметри якісного формування управлінської інформації у забезпеченні економічної безпеки підприємств. Запропоновано і розкрито зміст прийнятих в обліку принципів відповідно до сучасної парадигми організації економічної безпеки підприємств у кризових умовах та уточнено їх трактування у цьому контексті.

Доведено доцільність використання такого інструменту бухгалтерського обліку, як резервування, що дозволяє акумулювати кошти у резервах, які забезпечують підвищення фінансової стійкості економічного суб'єкта за рахунок коригування облікової інформації або рівномірного включення витрат до собівартості продукції, товарів, робіт, послуг.

Встановлено, що на сьогодні питання створення резерву вбачається достатньо суперечливим і невирішеним повною мірою, що потребує подальшого дослідження. Рекомендовано напрями удосконалення фінансового обліку резерву сумнівних боргів, які сприятимуть більш повному і прозорому відображенню на рахунках бухгалтерського обліку руху дебіторської заборгованості, її списанню, а також формуванню інформації у фінансовій звітності.

Досліджено методи визначення величини резерву сумнівних боргів і запропоновано під час використання методу оцінки за термінами сплати аналізувати фінансовий стан дебіторів, спираючись на професійне судження бухгалтера, а не відштовхуючись лише від кількості днів прострочення платежу. Рекомендовано удосконалену методику визначення величини резерву сумнівних боргів, яка дозволить підприємствам використовувати на практиці кошти резерву сумнівних боргів.

Запропоновано механізм оцінки економічної безпеки в підсистемі управлінського обліку. Це дозволить достатньо глибоко дослідити комплекс загроз економічній безпеці підприємства, виважено і цілеспрямовано організувати та провести необхідний моніторинг, системно проаналізувати динамічно нестабільну соціально-економічну ситуацію і звідси – зробити техніко-економічне обґрунтування прийнятих управлінських рішень.

Розглянуто економічний аспект податкової безпеки, який розкриває оцінку податкових ризиків і податковий аналіз, що пояснюється рівнем постановки обліково-інформаційного процесу й якістю відображення фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта. У цьому зв'язку запропоновано модель взаємодії елементів безпеки податкової системи на макро- і мікрорівнях, що визначає вектор розвитку всієї системи податкових відносин.

Визначено коло завдань, які вирішуються обліково-податковою системою з метою найбільш ефективного використання інформаційних ресурсів у процесі контролю податкових витрат, до яких віднесено: створення якісної системи податкового обліку; розроблення системи стратегічного й оперативного податкового планування; прогнозування податкових витрат; мінімізація податкових ризиків; комп'ютеризація обробки інформації на всіх етапах обліково-податкового процесу.

Визначено принципи та етапи формування ефективної підсистеми управління податковими ризиками. Доведено, що надана ієрархія етапів управління податковими ризиками узгоджується з етапами планування податкових витрат і здійснюється через регулярну, взаємопов'язану і безперервну систему заходів, спрямовану на досягнення спільних цілей економічного суб'єкта. В основу запропонованого авторського підходу до управління податковими ризиками покладено систему сучасного ризик-менеджменту, скориговану з урахуванням специфіки ризиків у сфері оподаткування.

Доведено, що у сучасних умовах глобалізації економічних процесів трансформується й поняття «внутрішній контроль», оскільки на сьогодні більше уваги приділяється таким його напрямам, як управління ризиком, аудит і комплаєнс. Запропоновано до нових форм і моделей внутрішнього контролю віднести комплаєнс, який виступає однією з найважливіших моделей контролю за вирішенням питань, пов'язаних із підвищенням якості внутрішнього контролю, забезпеченням правомірності і законності діяльності керівництва та персоналу підприємства, основним завданням якого є управління податковими ризиками шляхом впровадження певних внутрішніх процедур і податкової політики.

Рекомендовано концепцію побудови моделі комплаєнс-контролю в організації, яка ґрунтується на єдиній обліково-податковій інформаційній системі, що дозволяє розглядати бізнес-процеси з усіх позицій і мінімізувати податкові ризики, й яка являє собою ключовий аспект управління сучасним бізнесом.

Наукова новизна результатів дисертаційної роботи полягає у наступному: удосконалено парадигму бухгалтерського обліку в рамках системного підходу до формування економічної безпеки в умовах кризових процесів в економіці щодо сукупності додаткових змістовних принципів: превентивності, мультидисциплінарності, коригування, ефективної інформації, крос-функціональності, креативності та професійного судження; запропоновано методику фінансового обліку резервування, що забезпечує підвищення фінансової стійкості економічного суб'єкта за рахунок коригування облікової інформації та рівномірного включення витрат до собівартості продукції, товарів, робіт, послуг; запропоновано методику оцінки економічної безпеки в підсистемі управлінського обліку з урахуванням реалізації конкурентних ринкових стратегій підприємства; розроблено концепцію побудови комплаєнс-контролю на підприємстві, яка ґрунтується на єдиній обліково-податковій інформаційній системі, що дозволяє розглядати бізнес-процеси у всіх аспектах і мінімізувати податкові ризики та є ключовим аспектом управління сучасним

бізнесом; подальшому розвитку наукових облікових сентенцій щодо формування ефективної обліково-аналітичної системи для забезпечення економічної безпеки підприємства.

Практичне значення одержаних результатів полягає у їх прикладній спрямованості на формування надійної інформаційної обліково-аналітичної системи на підприємствах України та впровадженні рекомендацій в практику діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, зокрема: Харківського регіонального фонду підтримки підприємництва, Головного управління ДПС у Харківській області, ТОВ «Атлант – БУД СХІД», ТОВ «Скорпіон-РП».

Результати досліджень включено до навчальних, практичних і методичних матеріалів, що використовуються в навчальному процесі Державного біотехнологічного університету, а також у підготовці методичного забезпечення до викладання дисципліни «Фінансовий облік».

Ключові слова: антикризовий менеджмент, економічна безпека, облік, аналіз, обліково-аналітична система, інформація, інноваційні бухгалтерські технології, принципи бухгалтерського обліку, стратегічний управлінський облік, фінансова звітність, ризики, загрози, зовнішнє та внутрішнє середовище, комплаєнс-контроль, прийняття рішень.

ABSTRACT

Bakaliar D. Organization and improvement of the accounting and analytical system to ensure the economic security of the enterprise. – Qualifying scientific work on manuscript rights

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 071 – Accounting and taxation (field of knowledge 07 Management and administration). – Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Kyiv, 2023.

In the dissertation, a comprehensive and systematic study was carried out on the scientific and theoretical justification of the concept of forming an effective accounting and analytical system for ensuring the economic security of the enterprise in crisis conditions of economic development, which contributes to the expansion of the framework of the relevant directions of anti-crisis changes, substantiates the tools and methods of improving accounting in Ukrainian enterprises.

During the research, it was determined that economic cycles contribute to the development of accounting methodology, management technologies and, as a result, the economic security of the enterprise. In order to reveal the logic of the evolutionary processes of the formation of accounting and analytical systems from the perspective of economic security, the research substantiates the relationship between the stages of their development and cyclical processes in the economy.

Based on the opinions of domestic and foreign scientists, a definition of the concept of «economic security of the enterprise» is proposed. It has been established that the modern paradigm of the formation of an effective accounting and analytical system in crisis conditions should be considered from the standpoint of creating reliable accounting and analytical information about the activities of an economic entity under the conditions of the presence of a legal field that responds to changes in relations with counterparties and ensures its economic security. which contributes to the strengthening of control in order to eliminate various types of risk.

In the process of research, it was found that the significant negative impact on the economic security of business structures and the development of the entrepreneurial environment is caused by deviant forms that can be compared with «institutional traps» that arise due to the interaction of entrepreneurs with the external environment, which include: the deepening of corruption, violation of financial control, creation of administrative barriers, tax evasion and entering the shadow economy, uncivilized raiding, etc. The total specific weight of offenses under the Civil Code of Ukraine in 2019 increased to 66.54%, which is 9.32% higher than in 2018. It has been proven that precisely in such a situation, reliable accounting and analytical information in combination with better methods and risk-oriented approach become an important tool in ensuring compliance with legal requirements and reducing risks.

The essence of the accounting and analytical information space of an economic entity through the prism of economic security is defined, which consists in the ability to analyze and evaluate its entire business model, individual business processes to increase the efficiency of activities by reducing risks and reducing costs.

It was argued that accounting is a complex field of activity that performs an information and communication function in the management system of a commercial enterprise's business model, resulting in the systematic reflection of facts of goods movement and the formation of accounting and analytical support closely related to risks, threats, and uncertainty, which affects the provision of economic security of business entities.

It was established that the most significant financial risks are accounting and tax, as they affect all spheres of financial activity of enterprises. The consequence of these risks may be a wrong interpretation of the legal framework in relation to the facts of economic life, which leads to the uncertainty of financial indicators, as well as to violations in the field of financial control.

It was determined that the essence of the accounting and analytical system of an economic entity to ensure its economic security is to increase the efficiency of activity by reducing tax risks and reducing tax costs. This involves the definition,

understanding and development of modern accounting modeling processes with the help of accounting principles, which are not only the basic provisions of accounting, but also act as the most important parameters for the qualitative formation of management information in ensuring the economic security of enterprises. The content of the principles taken into account in accordance with the modern paradigm of the organization of economic security of enterprises in crisis conditions is proposed and revealed, and their interpretation in this context is clarified.

The expediency of using such an accounting tool as reserving has been proven, which allows you to accumulate funds in reserves that ensure an increase in the financial stability of an economic entity due to the adjustment of accounting information or the uniform inclusion of costs in the cost of products, goods, works, and services.

It has been established that today the issue of creating a reserve is considered quite controversial and not fully resolved, which requires further research. The directions for improving the financial accounting of the reserve of doubtful debts are recommended, which will contribute to a more complete and transparent reflection on the accounting accounts of the movement of receivables, their write-off, as well as the formation of information in financial statements.

The methods of determining the amount of the reserve of doubtful debts were studied and it was suggested that when using the method of assessment by payment terms, the financial condition of debtors should be analyzed, relying on the professional judgment of the accountant, and not based only on the number of days of payment delay. An improved methodology for determining the amount of the reserve of doubtful debts is recommended, which will allow enterprises to use the funds of the reserve of doubtful debts in practice.

A mechanism for assessing economic security in the management accounting subsystem is proposed. This will make it possible to sufficiently deeply investigate the complex of threats to the economic security of the enterprise, to organize and carry out the necessary monitoring in a balanced and purposeful manner, to systematically analyze the dynamically unstable socio-economic situation, and from

there to make a technical and economic justification of the management decisions made.

The economic aspect of tax security is considered, which reveals the assessment of tax risks and tax analysis, which is explained by the level of the setting of the accounting and information process and the quality of the reflection of the financial and economic activity of the economic entity. In this connection, a model of the interaction of security elements of the tax system at the macro- and micro-levels is proposed, which determines the vector of development of the entire system of tax relations.

The range of tasks to be solved by the accounting and tax system with the aim of the most effective use of information resources in the process of controlling tax expenses is defined, which include: creation of a high-quality tax accounting system; development of a system of strategic and operational tax planning; forecasting of tax expenses; minimization of tax risks; computerization of information processing at all stages of the accounting and tax process.

The principles and stages of the formation of an effective tax risk management subsystem have been determined. It is proven that the given hierarchy of stages of tax risk management is consistent with the stages of planning tax expenses and is carried out through a regular, interconnected and continuous system of activities aimed at achieving the common goals of the economic entity. The basis of the proposed author's approach to tax risk management is based on a modern risk management system, adjusted to take into account the specifics of risks in the field of taxation.

It has been proven that in the current conditions of globalization of economic processes, the concept of «internal control» is also being transformed, as today more attention is paid to its areas such as risk management, audit and compliance. It is suggested that new forms and models of internal control include compliance, which acts as one of the most important control models for solving issues related to improving the quality of internal control, ensuring the legality and legality of the activities of the management and staff of the enterprise, the main task of which is to manage tax risks by implementing certain internal procedures and tax policies.

The concept of building a compliance control model in the organization is recommended, which is based on a single accounting and tax information system, which allows considering business processes from all positions and minimizing tax risks, and which is a key aspect of modern business management.

The scientific novelty of the results of the dissertation work is as follows: the accounting paradigm has been improved within the framework of a systemic approach to the formation of economic security in the context of crisis processes in the economy in relation to a set of additional meaningful principles: preventiveness, multidisciplinary, adjustment, effective information, cross-functionality, creativity and professional judgment; a method of financial accounting of reservation is proposed, which ensures an increase in the financial stability of an economic entity due to the adjustment of accounting information and the uniform inclusion of costs in the cost of products, goods, works, and services; a methodology for assessing economic security in the management accounting subsystem is proposed, taking into account the implementation of competitive market strategies of the enterprise; the concept of building compliance control at the enterprise was developed, which is based on a single accounting and tax information system, which allows considering business processes in all aspects and minimizes tax risks and is a key aspect of modern business management; further development of scientific accounting principles regarding the formation of an effective accounting and analytical system to ensure the economic security of the enterprise.

The practical significance of the obtained results lies in their applied focus on the formation of a reliable information accounting and analytical system at the enterprises of Ukraine and the implementation of recommendations in the practice of domestic business entities, in particular: the Kharkiv Regional Entrepreneurship Support Fund, the Main Department of the DPS in the Kharkiv Region, «Atlant LLC – BUD SHID», LLC «Scorpion – RP».

Research results are included in educational, practical and methodological materials used in the educational process of the State Biotechnology University, as

well as in the preparation of methodological support for teaching the discipline «Financial Accounting».

Keywords: anti-crisis management, economic security, accounting, analysis, accounting and analytical system, information, innovative accounting technologies, principles of accounting, strategic management accounting, financial reporting, risks, threats, external and internal environment, compliance control, decision-making.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Грінько А. П., Бакаляр Д. Вплив девіантних форм розвитку підприємницького середовища на економічну безпеку підприємств України. *International journal of innovative technologies in economy*. 2020. 5(32). December. P. 50–55 (заг. обсяг 0,6 друк. арк., особисто автора 0,5 друк. арк.: досліджено генезис термінологічного апарату щодо девіантних форм підприємництва та проведено аналіз їх негативного впливу на економічну безпеку підприємств). URL: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30122020/7282

2. Харламова О. В., Бакаляр Д. Г., Гетьман О. О., Абрамова О. С. Оцінка рівня забезпечення економічної безпеки підприємства в межах реалізації конкурентних ринкових стратегій. *International Scientific Journal «Internauka»*. Series: «Economic Sciences». 2022. № 1. С. 81–93 (заг. обсяг 1,4 друк. арк., особисто автора 0,5 друк. арк.: розроблено модель механізму оцінки економічної безпеки підприємства в підсистемі управлінського обліку). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-1-7855>

3. Бакаляр Д. Г. Організація комплаєнс-контролю в управлінні податковими ризиками для забезпечення економічної безпеки підприємства. *International Scientific Journal «Internauka»*. Series: «Economic Sciences». 2022. № 2 (58). С. 110–117 (заг. обсяг 0,8 друк. арк.). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-2-7897>

4. Бакаляр Д. Г. Методичні підходи до формування системи резервування для забезпечення економічної безпеки підприємств. *«Вісник Університету «Україна»*. Науковий журнал. Серія «Економіка, менеджмент, маркетинг». 2022. № 6 (33). С. 20–31. (заг. обсяг 0,7 друк. арк.). URL: <https://doi.org/10.36994/2707-4110-2022-6-33-03>

5. Бакаляр Д. Г. Вплив розвитку обліково-економічних систем на економічну безпеку підприємств в залежності від циклічності економічних процесів. *International Scientific Journal «Internauka»*. Series: «Economic

Sciences». 2022. № 9 (65). С. 117–122. (заг. обсяг 0,6 друк. арк.). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-9-8390>

НАУКОВІ ПРАЦІ, ЯКІ ЗАСВІДЧУЮТЬ АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ:

6. Бакаляр Д. Г. Побудова обліково-аналітичного інформаційного простору економічного суб'єкта через призму забезпечення економічної безпеки. *The world of science and innovation. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2020. Р. 225–231 (заг. обсяг 0,5 друк. арк.). URL: <https://sci-conf.com.ua/v-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyathe-world-of-science-and-innovation-9-11-dekabrya-2020-goda-londonvelikobritaniya-arhiv> (форма участі – дистанційна).

7. Бакаляр Д. Г. Принципи бухгалтерського обліку під час формування управлінської інформації для забезпечення економічної безпеки підприємств. The 1st International scientific and practical conference – *Achievements and prospects of modern scientific research* (December 6–8, 2020) Editorial EDULCP, Buenos Aires, Argentina. 2020. 660 p. Р. 569–573 (заг. обсяг 0,5 друк. арк.). URL: <https://sci-conf.com.ua/i-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-onferentsiyaachievements-and-prospects-of-modern-scientific-research-6-8-dekabrya-2020-godabuenos-ajres-argentina-arhiv/> (форма участі – дистанційна).

8. Бакаляр Д. Г. Забезпечення економічної безпеки організації в ризиковому середовищі. The 4 th International scientific and practical conference «*Priority directions of science development*» (February 3–4, 2020) SPC «Sciconf.com.ua», Lviv, Ukraine. 2020. 655 p. Р. 580-585 (заг. обсяг 0,5 друк. арк.). URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/priority-directions-of-science-development_3-4.02.2020.pdf (форма участі – дистанційна).

9. Бакаляр Д. Г. Генезис девіантних форм розвитку підприємницького середовища та їх вплив на економічну безпеку підприємств. *Механізми*

забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 23 квітня 2020 р. ; редкол.: О. І. Черевко [та ін.] ; Харківський держ. ун-т харч. та торг. Харків: ХДУХТ. 2020. 277 с. С. 30-32 (заг. обсяг 0,2 друк. арк). (форма участі – очна).

10. Бакаляр Д. Г. Сутність економічної безпеки підприємств у ракурсі обліково-аналітичної інформації. *Розвиток харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі: проблеми, перспективи, ефективність*: Міжнар. наук.-практ. конф., 14 травня 2020 р. : [тези у 2-х ч.] ; редкол. : О. І. Черевко [та ін.]. Харків: ХДУХТ. 2020. Ч. 2. 249. С. 7–9 (заг. обсяг 0,2 друк. арк). (форма участі – очна).

11. Бакаляр Д. Г. Завдання облікової системи для цілей забезпечення економічної безпеки підприємств. *Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем*: зб. тез доповідей I Міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, м. Харків, 26 травня 2021 р.). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2021. С. 111–113 (заг. обсяг 0,2 друк. арк). URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/16182> (форма участі – дистанційна).

12. Бакаляр Д. Г. Підсистема обліково-аналітичної безпеки як складова економічної безпеки бізнесу. *Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування у контексті європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 205-ї річниці з часу заснування Львівського торговельно-економічного університету (м. Львів, 14–15 травня 2021 р.). Львів; Вид-во Львівського торговельно-економічного університету. 2021. 540 с. С. 530–533 (заг. обсяг 0,3 друк. арк). (форма участі – дистанційна).

13. Бакаляр Д. Г. Управління податковими ризиками в діяльності підприємств: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку» (25 листопада 2021 р.). Навч.-наук. ін-т «Каразінський банківський інститут» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2021.

С. 166–168 (заг. обсяг 0,2 друк. арк).
[URL:http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17254](http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17254) (форма участі – дистанційна).

14. Бакаляр Д. Г. Формування інформаційного забезпечення контролю податкових витрат: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. «*Modern directions of scientific research development*» (м. Чикаго, США, 22–24 грудня 2021 р.). Р. 747–751 (заг. обсяг 0,4 друк. арк). [URL:https://sci-conf.com.ua/vii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyamodern-directions-of-scientific-research-development-22-24-dekabrya-2021-godachikago-ssha-arhiv/](https://sci-conf.com.ua/vii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyamodern-directions-of-scientific-research-development-22-24-dekabrya-2021-godachikago-ssha-arhiv/) (форма участі – дистанційна).

15. Бакаляр Д. Г. Удосконалення обліку резервування за розрахунковими операціями: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. «*Topical issues of modern science, society and education*» (м. Харків, Україна, 26–28 грудня 2021 р.). С. 1383–1387 (заг. обсяг 0,4 друк. арк). [URL:https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyatopical-issues-of-modern-science-society-and-education-26-28-dekabrya-2021-godaharkov-ukraina-arhiv/](https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyatopical-issues-of-modern-science-society-and-education-26-28-dekabrya-2021-godaharkov-ukraina-arhiv/) (форма участі – дистанційна).

16. Бакаляр Д. Г. Управління податковими ризиками в торговельних підприємствах: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. «*Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем*» (м. Харків, 20 травня 2022 р.). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2022. С. 126–129 (заг. обсяг 0,3 друк. арк). URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17564> (форма участі – дистанційна).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В РАКУРСІ	
ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ.....	
	31
1.1. Вплив кризових процесів в економіці на трансформацію обліково-аналітичної системи та економічну безпеку підприємства.....	31
1.2. Девіантні форми розвитку підприємницького середовища в Україні та їх вплив на економічну безпеку підприємств.....	44
1.3. Формування інформаційного простору в управлінні бізнес-моделлю підприємства для забезпечення економічної безпеки.....	56
1.4. Ризики, загрози та невизначеність, як чинники впливу на економічну безпеку підприємства.....	64
Висновки до розділу 1.....	75
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНА ПАРАДИГМА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ	
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ.....	
	80
2.1. Принципи бухгалтерського обліку як базові положення забезпечення економічної безпеки підприємств.....	80
2.2. Фінансовий облік резервування та напрями його удосконалення як об'єкт антикризової моделі управління підприємством.....	94
2.3. Оцінка рівня забезпечення економічної безпеки підприємства в підсистемі управлінського обліку.....	119
Висновки до розділу 2.....	135
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ НА	
ПІДПРИЄМСТВІ.....	
	140
3.1. Формування інформаційного забезпечення контролю податкових витрат у підсистемі податкового обліку.....	140
3.2. Моделювання процесу управління податковими ризиками на	

підприємстві.....	148
3.3. Організація комплаєнс-контролю в управлінні податковими ризиками для забезпечення економічної безпеки підприємства.....	162
Висновки до розділу 3.....	172
ВИСНОВКИ.....	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181
ДОДАТКИ.....	205

ВСТУП

Актуальність теми. У кризових умовах функціонування економіки досить важливою для підприємств лишається проблема забезпечення їхньої діяльності з урахуванням обмежень і спаду інвестиційної та споживчої активності. Формування безпечних умов розвитку стає можливим завдяки створенню системи економічної безпеки, яка на сьогодні, будучи життєво необхідною складовою в управлінні кожного підприємства, потребує глибоких теоретичних досліджень із максимальним урахуванням наявного практичного досвіду. Зміна політичної та економічної ситуації в Україні потребує забезпечення економічної безпеки не тільки національних інтересів, соціальної стабільності, економічних умов розвитку бізнесу, а й вирішення проблем економічної безпеки підприємств, що посилює необхідність створення відповідної системи управління ризиками та загрозами. Саме у такій ситуації надійна обліково-аналітична інформація в поєднанні з кращими методиками та ризик-орієнтованим підходом стають важливим інструментарієм у забезпеченні відповідності до законодавчих вимог і скорочення ризиків. Отже, економічна безпека сприяє досягненню єдності інтересів всіх господарських суб'єктів, а також стабілізації кризового стану держави. У цьому ракурсі основною складовою трансформації бізнесу має стати запровадження ефективної обліково-аналітичної системи, що складається з фінансового, управлінського, податкового обліку та контролю, як інформаційного простору економічної безпеки підприємства.

Порядок формування облікової інформації у фінансовому, управлінському і податковому обліку пов'язаний із великою кількістю невирішених питань щодо виокремлення загроз під час розрахунків, що оформлюються бухгалтерськими довідками, прийняттям професійного бухгалтерського судження у ході визнання і відображення фактів господарського життя на рахунках обліку та у бухгалтерській (фінансовій) звітності. Усе це потребує перегляду методичного забезпечення обліку в

частині відображення у фінансовому обліку оціночних зобов'язань та оціночних резервів під очікувані збитки; визначення точок загроз в управлінському обліку складу постійних і змінних витрат для забезпечення ефективності стратегічного управління; порядку визнання у податковому обліку доходів і витрат суб'єкта господарювання з метою обчислення оптимальної суми податку на прибуток; контролю за фінансовими ризиками.

Значний внесок у дослідження проблеми обліково-аналітичного забезпечення процесу управління економічною безпекою на підприємстві зробили такі вчені, як М. І. Бондар, С. І. Васишин, Л. В. Гнилицька, А. П. Грінько, В. А. Дерій, В. М. Жук, Т. М. Королюк, Т. І. Олійник, М. С. Пушкар, Л. В. Титенко, О. В. Харламова, М. М. Шигун, Н. Ю. Єршова та інші. Разом з тим, незважаючи на досягнення суттєвих наукових результатів, слід зазначити, що проблема відображення окремих важливих аспектів обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства в кризових умовах, залишається недостатньо розробленою у вітчизняній і зарубіжній літературі. Це потребує подальшого науково-практичного обґрунтування теоретико-методичної основи формування ефективної обліково-аналітичної системи з метою забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах кризових явищ, зокрема макроекономічних процесів, характеру функціонування суб'єктів господарювання, необхідності використання сучасних механізмів обліку, аналізу та контролю, що зумовило вибір теми, цілей, завдань, структуру та зміст дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обрана сфера наукових досліджень пов'язана з науково-дослідними роботами кафедри обліку, аудиту та оподаткування Державного біотехнологічного університету до науково-дослідних тем: «Фінансове та обліково-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності» (Номер державної реєстрації 0120U105082) (особисто автором досліджено особливості формування обліково-аналітичного забезпечення в підприємствах торгівлі в умовах інноваційного розвитку

торговельних організацій); «Інформаційно-аналітичний сервіс управління підприємствами торгівлі в умовах цифрової трансформації економіки» (Номер державної реєстрації 0121U114565) (особисто автором досліджено інформаційно-комунікаційну функцію бухгалтерського обліку в системі управління бізнес-моделлю торговельного підприємства, пов'язану з ризиками, загрозами та невизначеністю, що впливає на забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в умовах цифрових трансформацій в бізнесі); «Управління економічною ефективністю діяльності підприємств» (Номер державної реєстрації 0118U000786) (а саме як відповідальний виконавець підрозділу 6.2 (Договір про виконання науково-дослідних робіт № 02/080222-5 від 08 лютого 2022 р.), в якій запропоновано концепцію побудови моделі комплаєнс-контролю в організації, що ґрунтується на єдиній обліково-податковій інформаційній системі, яка дозволяє розглядати бізнес-процеси з усіх позицій, і мінімізувати податкові ризики, що є ключовим аспектом управління сучасним бізнесом.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексне розв'язання питань розвитку обліково-аналітичної системи на підприємстві шляхом розробки теоретичних і практичних рекомендацій, що ґрунтуються на засадах сучасної економіки та спрямовані на забезпечення інформаційних потреб функціонування системи економічної безпеки підприємства.

Для досягнення цієї мети в роботі сформульовані такі завдання:

- розкрити еволюцію поняття «економічна безпека суб'єктів господарської діяльності» в умовах трансформації вітчизняної економіки та уточнити її визначення;
- встановити вплив кризових процесів в економіці на розвиток обліково-аналітичних систем в аспекті економічної безпеки підприємств;
- розробити концепцію забезпечення економічної безпеки підприємств торгівлі;
- дослідити і з'ясувати вплив девіантних форм підприємництва на економічну безпеку підприємства;

- з'ясувати суть обліково-аналітичного інформаційного простору економічного суб'єкта через призму забезпечення економічної безпеки;
- запропонувати класифікацію змістовних принципів антикризової системи економічної безпеки у бухгалтерському обліку;
- визначити особливості формування резервної політики підприємств в кризових умовах;
- запропонувати напрями удосконалення фінансового обліку резерву сумнівних боргів;
- рекомендувати методику оцінки рівня забезпечення економічної безпеки підприємства в підсистемі управлінського обліку;
- визначити принципи та етапи формування ефективної підсистеми управління податковими ризиками;
- розробити концепцію побудови комплаєнс-контролю на підприємстві як нової форми внутрішнього контролю для управління податковими ризиками.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення економічної безпеки підприємства на основі функціонування обліково-аналітичної системи та використання сучасних обліково-аналітичних технологій.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, організаційно-методичних і прикладних засад формування ефективної обліково-аналітичної системи для забезпечення економічної безпеки підприємства.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та емпіричні методи пізнання явищ та процесів забезпечення економічної безпеки підприємства на основі використання обліково-аналітичних технологій: методів аналізу, синтезу та порівняння для деталізації об'єкта дослідження; історичний і діалектичний – для аналізу генезису економічної безпеки та виявлення особливостей розвитку управління цим процесом на сучасному етапі, генезису девіантних форм підприємництва та їх впливу на економічну безпеку підприємств; статистичний – для аналізу динаміки фінансово-економічних показників, що складають систему індикаторів економічної безпеки; методи економіко-математичного

модельовання і експертних оцінок – для оцінювання ефективності здійснення стратегічних процесів із забезпечення безпеки в підсистемі управлінського обліку. Інформаційною базою дослідження є законодавчі і нормативно-правові акти, Міжнародні стандарти фінансової звітності, Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, наукова монографічна література, статистичні дані Державного комітету статистики України і Міністерства фінансів України. Емпіричною базою забезпечення доказовості теоретичних положень, достовірності висновків і рекомендацій, обґрунтування граничних значень окремих аналітичних індикаторів є фінансова і внутрішня звітність суб'єктів господарської діяльності, їх первинні документи та облікові реєстри.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні цілісної концепції та розробці практичних рекомендацій щодо формування ефективної обліково-аналітичної системи забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах невизначеності, що розширює рамки відповідних напрямів антикризових змін та обґрунтовує механізми удосконалення обліку в підприємствах України.

Основні наукові результати, які отримані особисто автором і містять елементи наукової новизни, полягають у такому:

Удосконалено:

– парадигму бухгалтерського обліку в рамках системного підходу до формування економічної безпеки в умовах кризових процесів в економіці щодо сукупності додаткових змістовних принципів: превентивності, мультидисциплінарності, коригування, ефективної інформації, крос-функціональності, креативності та професійного судження, що сприяє побудові ефективної обліково-аналітичної системи на підприємстві;

– методику фінансового обліку резервування, що забезпечує підвищення фінансової стійкості економічного суб'єкта за рахунок коригування облікової інформації та рівномірного включення витрат до собівартості продукції, товарів, робіт, послуг, сприяє більш повному і прозорому відображенню на

рахунках бухгалтерського обліку руху дебіторської заборгованості, її списання та формування інформації у фінансовій звітності;

– методику оцінки економічної безпеки в підсистемі управлінського обліку, що дозволяє з достатньою повнотою досліджувати комплекс загроз економічній безпеці підприємства, виважено та цілеспрямовано організувати та провести необхідний моніторинг, системно аналізувати динамічну, нестабільну соціально-економічну ситуацію, проводити техніко-економічне обґрунтування прийнятих управлінських рішень;

– концепцію побудови комплаєнс-контролю на підприємстві, яка ґрунтується на єдиній обліково-податковій інформаційній системі, що дозволяє розглядати бізнес-процеси у всіх аспектах і мінімізувати податкові ризики та є ключовим аспектом управління сучасним бізнесом.

Набуло подальшого розвитку:

– уточнення дефініції «економічна безпека» через призму побудови ефективної обліково-економічної системи на підприємстві, яка забезпечує його економічну стабільність через стан державних інститутів, правового поля, формування якісної обліково-аналітичної інформації, організаційної структури управління, людського капіталу та спрямованої на реалізацію майнової, фінансової, податкової та інших складових безпеки суб'єкта господарювання;

– обґрунтування циклічності економічного розвитку, що зумовлюється кризовими процесами в економіці та підвищує актуальність розроблення ефективних обліково-аналітичних систем для забезпечення економічної безпеки підприємств, виставляючи їх в ранг найбільш важливих завдань як у системі макросередовища, так і серед науковців та практиків;

– цілі та завдання обліково-аналітичної системи в умовах кризових процесів в економіці, що уможливило розробку концепції забезпечення економічної безпеки підприємств, що слугує підґрунтям для управління та акцентує увагу на визначенні основних етапів здійснення у взаємозв'язку і взаємодії впливу різних факторів зовнішнього і внутрішнього середовищ;

– генезис корупції як явища, що дозволяє усвідомити передумови її виникнення і сприяє об'єктивній інтерпретації сучасних тенденцій щодо її існування; це сприяло визначенню того, що надійна обліково-аналітична система у поєднанні з кращими методиками обліку і ризик-орієнтованим підходом стають важливим інструментом забезпечення економічної безпеки підприємства і дозволяють знизити ризики;

– визначення суті обліково-аналітичного інформаційного простору економічного суб'єкта через призму забезпечення економічної безпеки, що полягає у можливості проаналізувати й оцінити всю його бізнес-модель, окремі бізнес-процеси для підвищення ефективності діяльності шляхом зменшення ризиків і зниження витрат;

– модель взаємозв'язку основних функцій управління підприємством з функціями управління податковою безпекою через доповнення її такими важливими функціями, як превентивний моніторинг, правова оцінка, обліково-аналітичний контроль, прогресивна мотивація, організація бізнес-процесів, податкове планування, оцінка податкових ризиків; такий підхід дозволяє впровадити комплексну систему управління податковими ризиками, що заснована на інтеграції процесу управління податковими ризиками із загальною стратегічною та оперативною системами менеджменту підприємства;

– принципи та етапи формування ефективної підсистеми управління податковими ризиками: стандартизація оцінки податкових ризиків; формування податкової політики на підприємстві; впровадження підсистеми внутрішнього податкового контролю; чітка ієрархічна підпорядкованість відділу внутрішнього контролю; формування внутрішньої звітності з управління податковими ризиками; рекомендована ієрархія етапів управління податковими ризиками узгоджується з етапами планування податкових витрат і здійснюється через регулярну, взаємопов'язану і безперервну систему заходів, спрямовану на досягнення спільних цілей економічного суб'єкта.

Практичне значення отриманих результатів. Практична спрямованість отриманих теоретичних і методичних розробок підтверджується:

на регіональному рівні:

– Харківським регіональним фондом підтримки підприємництва (довідка № 28 від 07.02.2022 р.): методичні рекомендації для проведення діагностики системи заходів і кроків у сфері підтримки розвитку підприємницького середовища, що передбачає формування надійної інформаційної обліково-аналітичної системи підприємства, яка на тлі зростання девіантних форм підприємництва дозволяє знизити ризики, в поєднанні з кращими методиками і ризик-орієнтованим підходом; оцінки економічної безпеки в підсистемі управлінського обліку, що дозволяє з достатньою повнотою досліджувати комплекс загроз економічній безпеці підприємства; розвитку нових форм і моделей внутрішнього контролю, до яких пропонується віднести комплаєнс, який виступає однією з найважливіших моделей контролю щодо вирішення проблем, пов'язаних із підвищенням якості внутрішнього контролю.

– Головним управлінням ДПС у Харківській обл. (довідка № 108/ 01-02-26 від 21.09.2022 р.) заходи з удосконалення організації обліку та контролю, що передбачають таке: розроблення концепції забезпечення економічної безпеки підприємств; визначення кола завдань, які вирішуються обліково-податковою системою з метою найбільш ефективного використання інформаційних ресурсів у процесі контролю податкових витрат; використання рекомендованої моделі запропонованої методики нарахування резерву сумнівних боргів; розширення принципів бухгалтерського обліку відповідно до сучасної парадигми організації економічної безпеки підприємств у кризових умовах та уточнення їх трактування в цьому контексті; організацію комплаєнс-контролю на підприємстві, що працює на завершеність податкового циклу з максимальним урахуванням потреб розвитку підприємницької діяльності;

на рівні суб'єктів господарювання:

– ТОВ «Атлант – БУД СХІД» (довідка № 21/11 від 28.12.2021 р.) – методику визначення величини резерву сумнівних боргів, яка дозволяє використовувати на практиці кошти резерву сумнівних боргів, що сприяє

визначенню пріоритетів і переваг, які необхідно враховувати під час здійснення податкових розрахунків із досягненням балансу при оптимізації оподаткування;

– ТОВ «Скорпіон-РП» (довідка № 32 від 26.01.2022 р.) – новий підхід до механізму оцінки економічної безпеки в підсистемі управлінського обліку, що дозволяє з достатньою повнотою досліджувати комплекс загроз економічній безпеці підприємства та систематизації механізмів керівного впливу на ефективність діяльності підприємства; методичний інструментарій удосконалення фінансового обліку резерву сумнівних боргів, що сприяє більш повному і прозорому відображенню на рахунках бухгалтерського обліку руху дебіторської заборгованості, її списання та формування інформації у фінансовій звітності.

Результати досліджень включено до навчальних, практичних і методичних матеріалів, що використовуються у навчальному процесі Державного біотехнологічного університету, а також у підготовці методичного забезпечення до викладання дисципліни «Фінансовий облік» (довідка від 29.09.2022 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до вирішення важливого теоретико-методичного завдання формування ефективної обліково-аналітичної системи та використання обліково-аналітичних технологій в цілях забезпечення інформаційних потреб суб'єктів господарювання для їхньої економічної безпеки.

Наукові положення, розробки, висновки та рекомендації, винесені на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, що опубліковані у співавторстві, використані лише результати, отримані особисто. Внесок здобувача в роботах, опублікованих у співавторстві, наведено у списку праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень пройшли апробацію у доповідях і виступах здобувача на 11-ти міжнародних конференціях, що відображено в публікаціях [6–16]: V Міжнародна науково-

практична конференція «THE WORLD OF SCIENCE AND INNOVATION» (Лондон, Великобританія, 9-11 грудня 2020 р.), 1 Міжнародна науково-практична конференція «Achievements and prospects of modern scientific research» (Буенос Айрес, Аргентина, 6-8 грудня 2020 р.), 4 Міжнародна науково-практична конференція «Priority directions of science development» (Львів, Україна, 3–4 лютого 2020 р.), 1 Міжнародна науково-практична конференція «Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід» (Харків, ХДУХТ, 23 квітня 2020 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі: проблеми, перспективи, ефективність» (Харків, ХДУХТ, 14 травня 2020 р.), 1 Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем» (Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 26 травня 2021 р.), 1X Міжнародна науково-практична конференція «3 нагоди 205-ї річниці з часу заснування Львівського торговельно-економічного університету (Львів, 14-15 травня 2021 р.), 1 Міжнародна науково-практична конференція «Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку» (Харків, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 25 листопада 2021 р.), VII Міжнародна науково-практична конференція «Modern directions of scientific research development» (Чикаго, США, 22-24 грудня 2021 р.), VI Міжнародна науково-практична конференція «Topical issues of modern science, society and education» (Харків, Україна, 26-28 грудня 2021 р.), II Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем» (Харків, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 20 травня 2022 р.).

Публікації. Результати дисертаційної роботи опубліковано в 16 наукових працях, серед них: 4 статті у наукових фахових виданнях України (загальним обсягом 3,4 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 2,5 друк. арк.); 1 стаття у зарубіжному виданні (загальним обсягом 0,6 друк. арк., де особисто

здобувачеві належить 0,5 друк. арк.); 11 тез доповідей у збірниках за матеріалами конференцій (загальним обсягом 3,7 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 3,7 друк. арк.). Загальний обсяг публікацій становить 7,7 друк. арк., де особисто здобувачеві належить 6,7 друк. арк.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, списку публікацій за результатами дослідження, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст дисертації становить 180 сторінок комп'ютерного тексту. Дисертація містить 21 таблицю і 23 рисунки на 19 сторінках. Список використаних джерел налічує 207 найменувань на 24 сторінках і 9 додатків на 16 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 221 сторінку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ В РАКУРСІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ

1.1. Вплив кризових процесів в економіці на трансформацію обліково-аналітичної системи та економічну безпеку підприємства

У сучасній економічній дійсності досягнення економічного зростання можливе лише за умов ефективного управління бізнес-структурами на мікрорівні, що визначається оперативністю та точністю прийняття управлінських рішень. У цих умовах особливого значення набуває пошук конкретних і дієвих інструментів підвищення релевантності інформації, на які помітний вплив чинять фактори мікросередовища.

На теперішній час роль облікової діяльності в системі менеджменту, так само, як і в цілому в обліково-аналітичній системі, суттєво трансформується через загострення глобальних проблем сучасної цивілізації. До таких питань найчастіше відносять обмеженість ресурсів, несприятливу екологічну ситуацію в світі, депресивні та стагнаційні процеси в окремих секторах економіки, соціальну нерівність і несправедливість, викликану високою асиметрією у розвитку різних соціально-економічних систем, інфляційні процеси тощо.

У цьому контексті, крім самостійного еволюційного розвитку облікової думки, на яку переважно впливає професійне і наукове співтовариство [1, 4, 28, 32, 36, 42, 44, 91, 96, 98, 104, 107, 108, 119, 128, 153, 156, 157, 161, 162, 163, 165, 167, 176, 179, 184, 192, 200, 202], а також макрорегуляторна політика державних органів влади, вагомий вплив має й сама конфігурація сучасної економіки, що не допускає належного контролю за процесами і пов'язана з макроекономічними закономірностями та циклічними змінами в економіці.

Іншими словами, глобалізаційні явища в економіці підвищують актуальність розробки ефективних обліково-аналітичних систем та

інструментів їх науково-практичного використання для забезпечення економічної безпеки підприємств, ставлячи їх в ранг найбільш важливих завдань як у системі макросередовища, так і серед доробок науковців і практиків.

Застосування обліково-аналітичної інформації з метою забезпечення економічної безпеки суб'єктів бізнесу засновано не лише на правильному оформленні первинних документів та інтерпретації фактів господарського життя, а й на напрацюванні єдиного підходу до поняття «економічна безпека».

Наукове трактування поняття «економічна безпека» з'явилося на межі ХІХ–ХХ ст., коли дослідниками вивчалися проблеми управління економікою. Президент США Франклін Рузвельт вперше ввів до термінологічного апарату у програмі виходу з Великої депресії у 1933–1937 рр. термін «економічна безпека». У 1947 р. був прийнятий федеральний законодавчий акт уряду Сполучених Штатів Америки «Про національну безпеку», в якому значне місце приділялося економічній безпеці [98]. У 1975 р. було засновано Раду з безпеки та співробітництва в Європі як політичний консультативний орган, до якого увійшли країни Європи, Центральної Азії та Північної Америки. За рішенням Будапештського саміту 1 січня 1995 р. Рада з безпеки та співробітництва в Європі змінила назву на Організацію з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) і набула статусу міжнародної організації. На сьогодні це найбільша офіційна організація, яка вирішує складні питання, особливо ті, що стосуються економічної безпеки [66, с. 311]. Офіційне визнання термін «економічна безпека» набув у 1985 р. на з'їзді 40-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН з прийняттям Концепції міжнародної економічної безпеки.

У науковому середовищі існує багато думок щодо формування і пояснення змісту економічної безпеки підприємств [2, 21, 23, 28, 39, 40, 43, 55, 56, 59, 60, 63, 65, 66, 81, 93, 94, 99, 108, 109, 110, 112, 119, 123, 126, 130, 133, 152, 158, 163, 164, 167, 175, 197], а досліджуваній проблематиці присвячена велика кількість наукових статей і публікацій. Це пояснюється досить широким

колом наукових сентенцій і концепцій щодо забезпечення економічної безпеки діяльності суб'єктів бізнесу (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Трактування суті економічної безпеки

Автори	Суть економічної безпеки
Василишин С.І. [45, с. 31]	Під економічною безпекою підприємства запропоновано розуміти систему взаємозумовлених і взаємоузгоджених способів, інструментів та управлінських рішень, які, синтезуючись із наявним ресурсним потенціалом і включенням економічної безпеки до складу об'єктів обліково-аналітичного забезпечення, дозволяють вчасно протидіяти ризикам, загрозам і флуктуаціям середовища функціонування підприємства, забезпечують його фінансову стійкість, сприяють розвитку економічного потенціалу, зростанню конкурентних переваг і підвищенню якості інформаційного забезпечення управлінських процесів
Войнаренко М., Яременко О. [55, с. 62]	Безпека – це такий стан суб'єкта господарювання, за якого ефективно функціонують механізми запобігання або зменшення впливу загроз стабільності розвитку та функціонування
Гнилицька Л.В. [63, с. 41]	Економічна безпека є необхідною умовою існування будь-якого підприємства, вона забезпечує захищеність його життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз і слугує підґрунтям стійкого функціонування
Голиков І.В. [66, с. 310]	Економічна безпека – це динамічний складник економіки, що адаптується до вимог свого часу. Для забезпечення економічної безпеки теперішній етап розвитку держави вимагає врахування специфічних адресних особливостей об'єкта дослідження (наприклад галузі) в умовах появи негативних явищ із рисами невизначеності та ризику, що спричиняє відхилення стану економічної безпеки від запланованого
Жаліло Я. [93]	Як складну багатофакторну категорію, що характеризує спроможність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення країни, протистояння дестабілізуючому впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання
Заплатинський В.М. [99, с. 93]	Безпека – це такі умови, в яких перебуває складна система, коли дія зовнішніх і внутрішніх чинників не приводить до процесів, що вважаються негативними стосовно такої складної системи відповідно до наявних на цьому етапі потреб, знань та уявлень
Козаченко Г. [109]	Такий стан країни, в якому народ (через систему державного управління) може суверенно, без утручання і тиску ззовні визначати шляхи та форми свого економічного розвитку
Мочерний С.В. [90]	Безпека як стан, при якому не загрожує небезпека, тобто є захист від небезпеки

Закінчення табл. 1.1

Автори	Суть економічної безпеки
Олійник Т.І. [133, с. 44]	Забезпечення економічної безпеки підприємства – безперервний процес покликаний до зниження ризиків і виниклих різноманітних загроз для його ефективного функціонування, сталого розвитку і досягнення поставлених перед ним цілей на різних стадіях економічного циклу
Коленда Н.В. [112]	Безпека – це стан і тенденції розвитку захищеності життєво важливих інтересів соціуму і його структур від внутрішніх і зовнішніх загроз
Левчук О.В. [119]	Економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави
Сак Т.В. [158, с. 337] та інші	Безпека – комплексне поняття, до якого входять системи інформаційно-аналітичного моніторингу, попереджувальна, профілактична, система поточних та прогнозованих заходів з аналізом можливості нейтралізації негативних наслідків

Джерело: укладено автором.

Як бачимо, більшість авторів вважають, що завдяки економічній безпеці повинні досягатись єдність інтересів усіх підприємств і зменшуватися рівень ризиків, загроз, кризового стану держави. Проте нестабільність зовнішнього економічного середовища, що підкреслюється параметрами макроекономічної нерівноваги (зростаюча конкуренція, волатильність попиту тощо), які не залежать від економічних суб'єктів, підвищує ризики збереження стійкості і фінансової стабільності підприємств, навіть в умовах їх рентабельної діяльності та високої платоспроможності. В умовах, коли у глобальній системі поділу праці задіяна велика кількість контрагентів і транснаціональних компаній, банкрутство групи економічних суб'єктів в одній із ланок такого ланцюга може порушити стабільність всієї системи, яка у кінцевому підсумку вплине на погіршення фінансового стану навіть стабільно функціонуючих підприємств.

З урахуванням концепцій вітчизняних і зарубіжних науковців, пропонуємо сформулювати поняття «економічна безпека підприємств» як систему комплексного економічного захисту підприємства у зовнішньому та внутрішньому середовищах, яка забезпечує його економічну стабільність через

стан державних інститутів, правового поля, формування якісної обліково-аналітичної інформації, організаційну структуру управління, людський капітал та яка спрямована на реалізацію майнової, фінансової, податкової та інших складових безпеки суб'єкта господарювання.

Як показують результати проведених досліджень, сучасна обліково-аналітична система підприємства сфокусована на обліку та аналізі внутрішньої інформації, тоді як зовнішня інформація, що не залежить від діяльності економічного суб'єкта, випадає зі сфери обліку, що сприяє непередготовленості економічного суб'єкта до глобальних або локальних кризових ситуацій. За цих умов моніторинг стану зовнішнього середовища за макроекономічною нестабільністю стає важливим об'єктом економічної безпеки. Зрозуміло, що на стадії економічної кризи соціально-економічної системи будуть застосовуватися особливі принципи і методи розробки інформації для прийняття рішень, на відміну від тих, що використовуються в умовах сталого економічного зростання [1, 36, 39, 42, 47, 59, 60, 70, 82, 119, 164, 165, 179, 190, 192, 200, 201, 202]. Необхідність урахування впливу цього фактору пояснюється, на нашу думку, тими обставинами, що визначають емерджентність системи, а саме:

1. На сьогодні обліково-аналітичні системи орієнтовані на використання їх інформації в стабільних економічних умовах. При цьому їхній інструментарій не завжди придатний для розробки релевантної інформації в кризових умовах, особливо в частині підготовки прогнозованих, нормативних і планових індикаторів. У зв'язку з цим під час формування відповідної інформації слід брати до уваги прогнозований стан ринків збуту, перспективи тривалої взаємодії з контрагентами, рівень інфляції тощо.

2. Заходи з превентивності негативного впливу економічної кризи на бізнес вживаються фрагментарно і поза системою. Найбільш часто такі заходи не є предметом перманентного моніторингу та обліку, через що навіть несуттєве коливання кон'юнктури ринку може спричинити вагомі фінансові втрати та чинити негативний вплив на економічну безпеку підприємства.

3. Теоретичні основи формування обліково-аналітичної системи не узгоджені з концепцією її життєвого циклу, що виявляється в недостатній методологічній опрацьованості питань удосконалення і використання інструментів у кризових умовах, що суттєво обмежує варіативність рішень, які приймаються.

Як показують проведені дослідження, у ХХ ст. економіка пережила кілька глобальних економічних криз. При цьому низка вчених вказують на проблеми облікової методології як однієї з найважливіших причин виявлення стагнаційних процесів. Так, М. І. Бондар вказує на те, що «облікова модель має містити критерії двох видів: критерії різноваріативні стосовно усіх допустимих сценаріїв економічних перетворень, і критерії, що змінюють значення у разі різних економічних перетворень (варіативні параметри) [32, с. 53]. Т. Г. Камінська вказує на той факт, що «бухгалтерський облік не має розглядатися як щось таке, що є один раз установлене, оскільки постійно відчуває на собі вплив середовища, в якому він перебуває» [103]. Л. В. Нападовська вважає, що «усі вади бухгалтерії були давно відомі і, звісно, вони не могли не впливати на економічну стабільність. На цю обставину не часто, але звертали увагу. І тільки після катастрофи 1929 р. люди замислились про те, що можна зробити в обліку, як виправити його» [128, с. 57].

Отже, корпоративний управлінський досвід, наявність ефективних інструментів напрацювання релевантної інформації та впровадження дієвих управлінських рішень, якість інформаційної бази для системи управління суттєво впливають на стабільність функціонування економічного суб'єкта та його економічну безпеку, а як наслідок – здатні або стимулювати, або звести до мінімуму ризику депресивних явищ в економіці. З іншого боку, шоківі ситуації і порушення рівноваги економічної системи також впливають на облікову методологію, оскільки стагнація національної економіки чи її виокремлення від ділового сектору викликає появу хаосу в організації господарського механізму економічних суб'єктів і з часом змушує переглядати сформовані підходи до облікової методології. Для виявлення логіки еволюційних процесів становлення

обліково-аналітичних систем у контексті економічної безпеки в дослідженні зроблено спробу визначити взаємозв'язок між етапами їх розвитку з циклічними процесами в економіці, тобто у контексті концепції життєвого циклу систем.

У процесі дослідження було встановлено, що економічні цикли сприяють розвитку облікової методології, технологій менеджменту і як результат – економічній безпеці підприємства. Розглянемо економічні кризи, які прийнято вважати глобальними і які мали місце у XX–XXI ст., що вплинули одночасно на цілу групу держав і сприяли трансформації ключових параметрів функціонування соціально-економічних систем. Нами виділено ті періоди, які мали явний стагнаційний і депресивний характер економічних процесів протягом тривалого періоду, що потенційно позначалося на адаптивних властивостях обліково-аналітичних систем на мікрорівні і, відповідно, впливали на стан економічної безпеки підприємств (табл. 1.2).

Запропонований підхід дозволяє виявити, у який спосіб різні типи світових економічних криз через макроекономічні чинники впливають на стан економічної безпеки підприємств. Як бачимо, практично всі кризи закінчувалися прийняттям нових бухгалтерських стандартів з метою уніфікації дій учасників ринку у межах тих правил, які не дозволять у подальшому посилювати депресивні явища в економіці. При цьому кризові процеси в економіці стимулювали орієнтацію обліково-аналітичної думки в сферу ширшого використання раціонального судження бухгалтера. Звідси основним підґрунтям цих змін стало підвищення релевантності інформації про прийняття управлінських рішень для забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання з боку користувачів бухгалтерської звітності.

Будучи основним джерелом інформації, облікові системи часто ставали об'єктом критики в умовах прояву депресивних явищ в економіці, оскільки чим глибшими стагнаційними процесами характеризувалася криза, тим більших змін зазнавала система бухгалтерського обліку та звітності.

Таблиця 1.2

**Характеристика економічних криз ХХ–ХХІ ст.,
які вплинули на облікові системи та економічну безпеку підприємств**

№	Економічна криза	Тип кризи	Наслідки кризи	Вплив на облікову систему	Вплив на економічну безпеку
1.	Міжнародна фінансово-економічна криза (1914)	Фінансово-економічна	Інфляція, безробіття, зростання податків, зростання цін	Найбільш глибока, торкнулася всіх сфер соціально-економічної діяльності, системно-регламентуюча криза, яка регламентує правила обліку	Недосконалість фінансової системи, дефіцит ліквідних коштів у всій банківській системі і як наслідок – неможливість погасити зобов'язання перед вкладниками, що вплинуло на небезпеку реального сектору економіки
2.	Велика депресія (1929–1933)	Економічна (криза надвиробництва)	Скорочення промислового виробництва, зниження ділової активності, збанкрутування банківської системи, безробіття	Найбільш глибока, торкнулася всіх сфер соціально-економічної діяльності, інтенсивна в контексті становлення облікової науки, системно-регламентуюча криза, яка регламентує правила обліку	Недосконалість підходів до використання методів нарахування амортизації (яка суттєво збільшувалась); недосконалість методів оцінки матеріалів під час їх списання в виробництво, недосконалість оцінки за собівартістю, що сприяло викривленню прибутку, розбалансованість реальної вартості активів і пасивів зважаючи на вплив дефляції (надходження від активів знижувалися, а вартість зобов'язань залишалася незмінною) тощо

Продовження табл. 1.2

1	2	3	4	5	6
3.	Рецесія 1970-х років	Енергетична	Збільшення цін на нафту, всі види товарів і послуг, економія електроенергії, підвищення цін	Найбільш глибока, торкнулася всіх сфер соціально-економічної діяльності, інтенсивна в контексті становлення облікової науки	Тенденція до перенакопичення капіталу, яка привела до випереджального зростання матеріальних витрат над цінами на готову продукцію, облік інфляції, аналіз її впливу на результати фінансово-господарської діяльності та відображення об'єктів бухгалтерського обліку за справедливою вартістю
4.	«Чорний понеділок» (1987–1989)	Фінансова	Переоцінка ринку, відтік інвесторів, зниження капіталізації великих компаній, інфляція	Системно-регламентуюча криза, яка регламентує правила обліку	Інерційність розвитку облікових систем, подальше поширення транснаціональних корпорацій та їх вплив на отримання фінансових результатів, розширення облікових об'єктів
5.	Азійська криза (1997)	Фінансово-економічна	Падіння економіки країн Південно-Східної Азії, прискорення російського дефолту	Найбільш глибока, торкнулася всіх сфер соціально-економічної діяльності, системно-регламентуюча криза, яка регламентує правила обліку	Впровадження нових методів для оцінки ефективності використання ресурсів під час реалізації різних бізнес-процесів і управління витратами
6.	Дефолт і девальвація рубля в Росії (1998)	Фінансова	Різде падіння курсу рубля, зниження активів банківського сектору, зниження золотовалютних резервів, збільшення банкрутств підприємств, падіння доходів і життя населення, спад виробництва і ВВП	Кризи ліквідності банківської системи, мінімальним чином позначилися на становленні облікової системи	Абсолютизація кредиту як основи стимулювання економічного зростання і розвитку господарства, небувалий дисбаланс між фінансовим і виробничим секторами економіки, що в кінцевому підсумку і призвело до відторгнення фінансового сектору

Закінчення табл. 1.2

1	2	3	4	5	6
7.	Світова криза (2001)	Криза інтернет-компаній	Падіння інтернет-проектів, втрата клієнтів, скорочення штату програмістів, скорочення їх заробітних плат	Інтенсивна в контексті становлення облікової науки, системно-регламентуюча криза, яка регламентує правила обліку	Ускладнення облікових об'єктів (інновації, знання, нематеріальні активи тощо)
8.	Світова фінансова криза (2008)	Фінансово-економічна	Зниження ВВП, зростання тіньового сектору економіки, погіршення інвестиційного клімату, скорочення промислового виробництва, зниження доходів населення, банківська криза, занепад ринку забудівель	Найбільш глибока, торкнулася всіх сфер соціально-економічної діяльності, інтенсивна в контексті становлення облікової науки, системно-регламентуюча криза, яка встановлює правила обліку	Нестійкий характер економіки з огляду на перерозподіл капіталів, недоліки в сфері фінансових інструментів, неефективне інформаційне забезпечення ризик-менеджменту
9.	Глобальна фінансова криза, пов'язана з пандемією (2020)	Економічна	Падіння світового фондового ринку, безробіття, закриття банків, скасування авіасполучень, погіршення інвестиційного клімату, скорочення промислового виробництва, туризму, ресторанного господарства, зниження доходів населення, падіння ВВП	Найбільш глибока, торкнулася всіх сфер соціально-економічної діяльності, інтенсивна в контексті становлення облікової та податкової науки, системна криза, яка регламентує правила обліку та оподаткування, удосконалення ІТ-обліково-аналітичних систем	Зростання чисельності корупційних схем із ланцюгом поставок та інвестицій, підвищення ризиків на економічну безпеку, небувалий дисбаланс між фінансовим і виробничим секторами економіки, зростання кіберзагроз, підвищення інформаційних ризиків

Джерело: укладено автором.

За таких умов, коли уніфікація облікових систем обмежувала використання потрібного інструментарію управлінським персоналом, створювалися об'єктивні передумови для розвитку альтернативних підходів, орієнтованих на вироблення необхідної інформації для прийняття ефективних рішень.

Отже, на сьогодні як держава, так і наукова спільнота зацікавлені в ініціюванні трансформаційних процесів у розвитку облікових систем, орієнтованих на одержання такої обліково-аналітичної інформації на мікрорівні, яка сприяла б економічній безпеці суб'єктів господарювання і прийняттю стратегічних рішень на рівні управління макроекономічними процесами [1, 58, 61, 68, 70, 78, 97, 104, 151, 153, 157, 161, 170, 171, 190, 192, 195, 202].

На нашу думку, можна виділити кілька індикаторів зовнішнього і внутрішнього середовищ, що впливають на економічну безпеку підприємства і які можна вважати напрямками, за якими доцільно провадити дослідження (рис. 1.1).

Сучасну економічну безпеку розглядають не лише з позицій формування внутрішнього середовища організації, а й обов'язково – з відстеженням факторів зовнішнього оточення, що завдяки розвитку державної, економічної, податкової політики може вплинути на процеси інвестування та економічну безпеку підприємств. У цьому зв'язку парадигма формування ефективної обліково-аналітичної системи в кризових умовах має розглядатися з позицій створення достовірної обліково-аналітичної інформації про діяльність економічного суб'єкта за наявності правового поля, яке реагує на зміни у відносинах із контрагентами і забезпечує економічну безпеку, що сприятиме посиленню контролю, щоб усунути різні ризики і загрози. Тому сучасна теорія бухгалтерського обліку для забезпечення економічної безпеки організації має досить тісно корелювати з антикризовою моделлю системи управління.

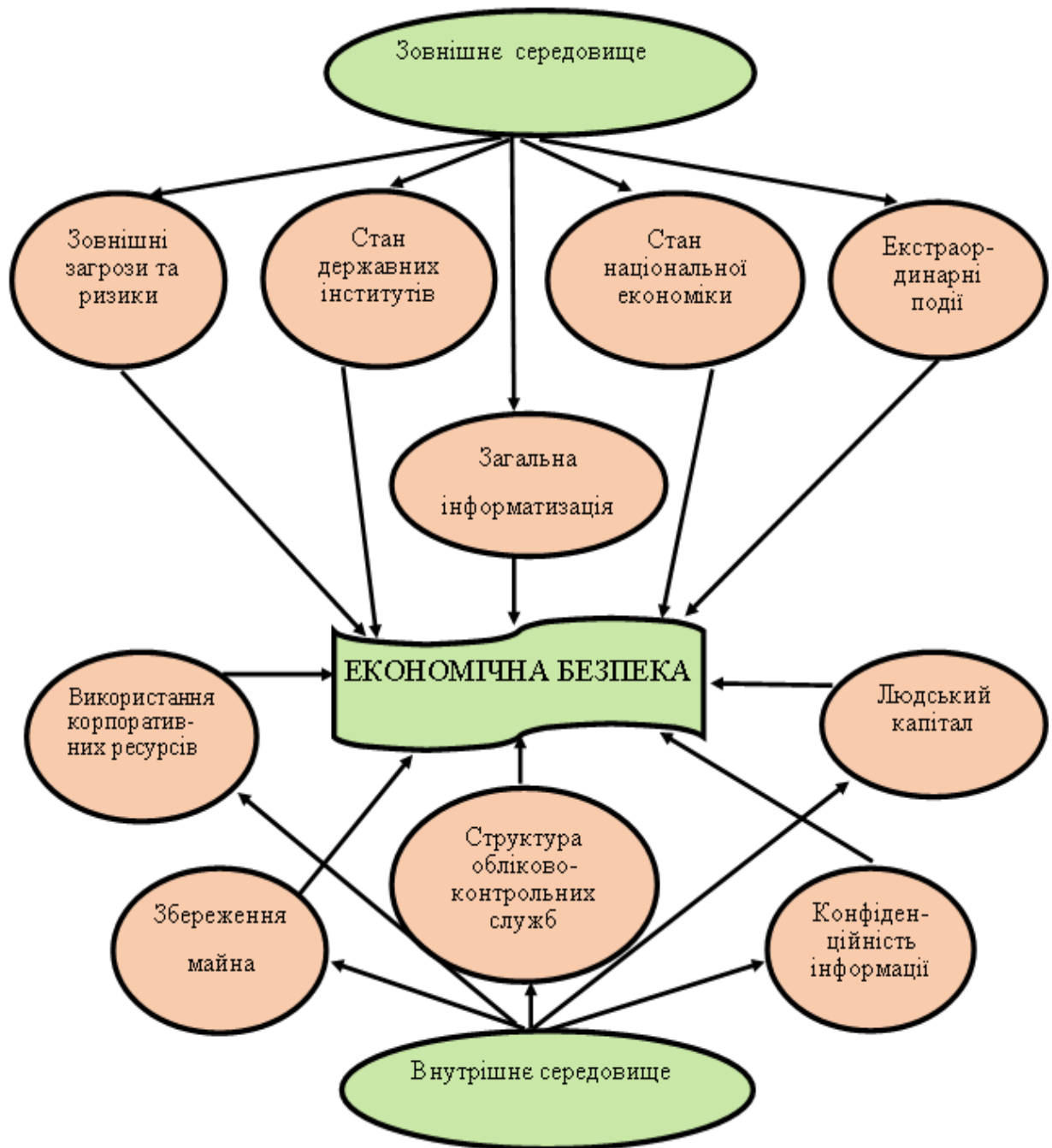

Рис. 1.1. Індикатори, які здійснюють вплив на економічну безпеку підприємства

Джерело: авторська розробка.

Метою обліково-аналітичної системи в умовах кризових процесів в економіці є інформаційне забезпечення прийняття стратегічних, тактичних та оперативних рішень під впливом трансформаційних явищ у зовнішньому середовищі і напрацювання підприємством стратегій конкурентної боротьби,

кожна з яких орієнтована на різні умови економічного середовища та ресурси, що перебувають у його розпорядженні.

Ми пропонуємо концепцію забезпечення економічної безпеки підприємств торгівлі, яка слугуватиме підґрунтям для формування завдань з її виконання (рис. 1.2).

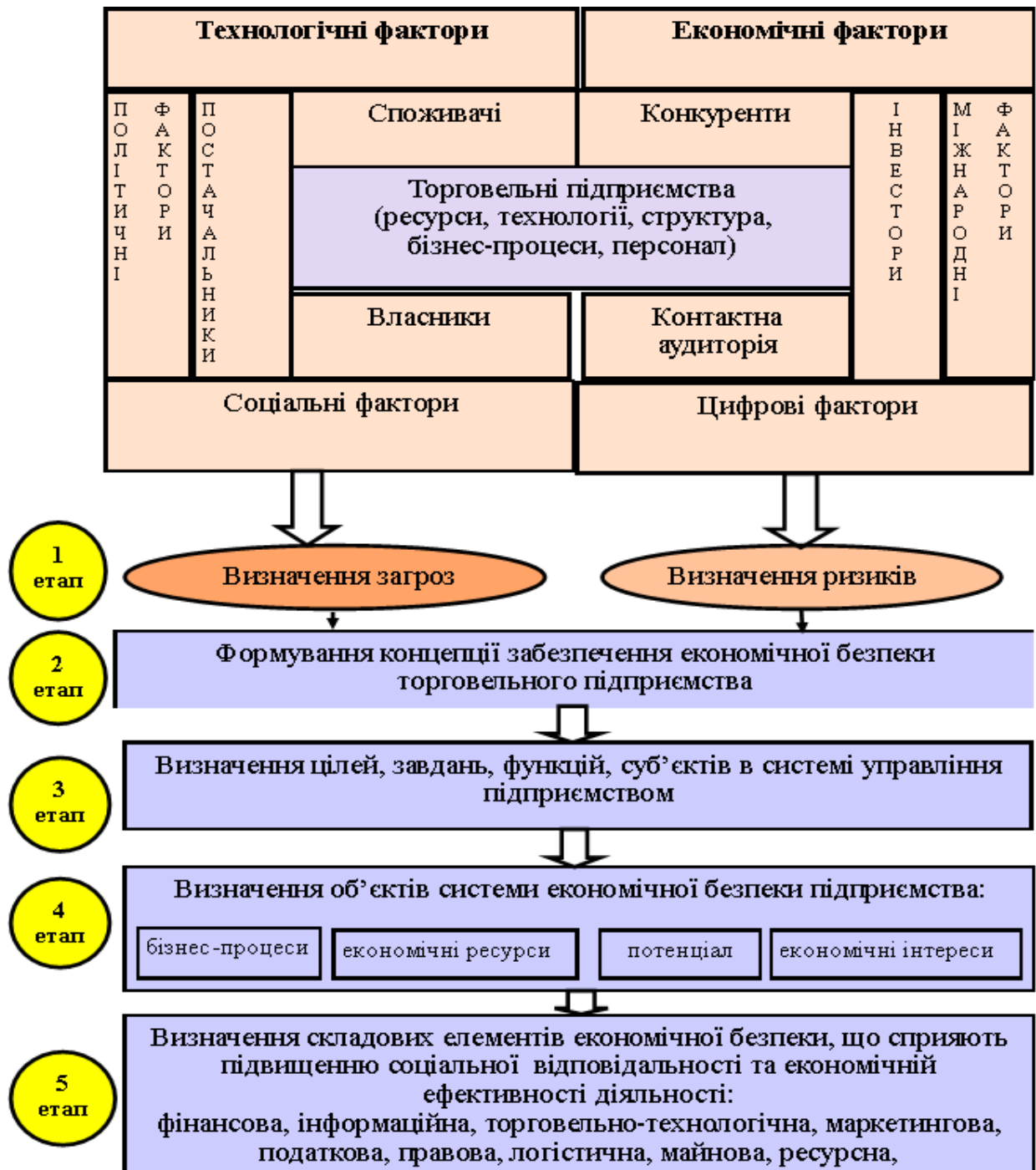

Рис. 1.2. Концепція забезпечення економічної безпеки підприємств торгівлі

Джерело: авторська розробка.

Отже, сучасні умови глобалізації економіки, що характеризуються значною нестабільністю зовнішнього середовища, спадом споживчої і купівельної активності населення, обмеженням інвестування, створюють потребу у розумному використанні доступних засобів і ефективних розробок, які дозволили б економічним суб'єктам перейти від спаду до розвитку і запланованого темпу зростання фінансових показників, забезпечуючи при цьому економічну безпеку.

1.2. Девіантні форми розвитку підприємницького середовища в Україні та їх вплив на економічну безпеку підприємств

Важливим чинником розвитку підприємницького середовища, що негативно впливає на економічну безпеку підприємницьких структур, є девіантні форми. Їх можна порівняти з «інституційними пастками», що виникають під дією ендогенних факторів, а саме – корупції, адміністративних бар'єрів, ухилення від сплати податків і входження до тіньової економіки, явищ нецивілізованого рейдерства, непрозорості і несправедливості судової системи, руйнуючи взаємовідносини у трикутнику «суспільство – влада – бізнес».

Важливість протидії корупції на всіх рівнях взаємодії офіційної бюрократії з підприємцями та окремими громадянами стала одним із головних пріоритетів країни. Наявність корупції та збитків під час корупційних взаємодій окремих посадових осіб із підприємцями може призвести не лише до прямих суспільних втрат, а й до викривлень інституційних засад, що негативно впливатиме на економічну безпеку підприємств.

До негативних економічних наслідків корупції належать такі: розширення тіньової економіки з відповідним зменшенням податкових надходжень, ослаблення довіри до ринкових агентів через порушення владою правил чесної гри, зниження ефективності конкурентних ринкових механізмів, що взагалі дискредитують ідею ринкової конкуренції. Це пов'язано з тим, що часто перевагу дістають не конкуренти, а ті, хто може їх підкупити. Ще негативними

економічними наслідками від корупційних дій є інфляція, викликана корупційними витратами, які перекладаються на споживачів; а також неефективне і безцільне витрачання бюджетних коштів під час, наприклад, розподілу державних замовлень, надання пільг, гарантій, субсидій та ін.

Соціальні наслідки корупції включають відволікання великих сум державних бюджетів на соціальні потреби, посилення соціальної нестабільності в суспільстві, підвищення економічних і політичних ризиків ведення бізнесу, що знижує міжнародний інвестиційний рейтинг України серед інвесторів та ін.

Проблематиці корупції присвячено багато праць зарубіжних і вітчизняних дослідників [30, 33, 69, 71, 72, 89, 115, 124, 129, 154, 163, 165, 179, 200, 203]. Проте вважаємо за доцільне висунути гіпотезу про недостатню вивченість саме походження явища корупції, що не дозволяє чітко встановити передумови її появи і не дає об'єктивної інтерпретації сучасним тенденціям існування; непрогнозованість подальшого розвитку корупційних явищ.

Корупція на сучасному етапі розвитку в Україні набула характеру непередбачуваної глобальної закономірності як суспільно-політичне явище, що дестабілізує всі сфери життя, трансформує суспільно-правові уявлення та викривлює мораль. Корупція не лише відображає негативні тенденції, а й перешкоджає всебічному, поступальному, економічному і політичному розвитку суспільства та країни в цілому, становить реальну загрозу для ефективного функціонування бізнесу.

Корупція – це складне соціальне явище з багатьма проявами і формами. Деякі експерти вважають майже неможливим дати чітке визначення цього явища з ряду причин. Однією з головних називають культурні відмінності різних суспільств. Те, що сприймається як хабар в одній країні, є цілком прийнятною практикою в іншій – й елементом культурного самовираження. Тому дослідження виникнення корупції як цілісного, багаторівневого явища можна розглядати як теоретичну основу антикорупційної політики, що сприятиме загальному прогресу підприємств, особливо їх економічній стабільності.

Корупція як суспільне явище супроводжує людство з найдавніших часів. Термін «корупція» походить від латинського *corruptio*, що означає «підкуп, продажність громадських і політичних діячів, посадових осіб». «Корупція – це використання особою покладних на неї повноважень і пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди (грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав) [185].

Вважаємо за доцільне дослідити історичні факти виникнення корупції як явища у суспільстві. Одним із корупційних феноменів, що зараховують переважно до судової сфери, було поняття «обіцянка», – термін, що до XVI ст. означав плату підсудного судді; згодом обіцянка набула значення «гостинці, побори, хабарі» [124, с. 59]. Для позначення корупції високого, елітарного, рівня, коли відбувалося розкрадання державних коштів, використовувався термін «казнокрадство», а для низового хабарництва (прийняття чиновником плати за вчинення будь-яких дій) застосовувався термін «хабарництво». Хабарництво – це «стягування підношень, підкупи», іншими словами, хабар – «гроші або речі, що даються службовій особі як підкуп, плата за які-небудь злочинні, незаконні дії в інтересах того, хто їх дає. [124, с. 331].

Завжди в історії існувала проблема низького заробітку чиновників, що створювало підґрунтя для корупції. Навіть у документах XVIII ст. є поділ на акциденції (фактичне годування, тобто «від справ дозволені доходи») і хабар. Проте ключовою особливістю корупційних явищ у ранній період лишався брак негативного ставлення до обіцянок і хабарів, що й слід розглядати як першопричину ментального ставлення сучасних громадян до корупції не як до протиправних дій, а як до методу, що історично склався, для досягнення переслідуваних цілей матеріального і нематеріального характеру.

Важливий імпульс до осмислення корупції як явища надають праці Ніколо Макіавеллі. Цей політичний діяч порівнював корупцію «із хворобою,

наприклад з сухотами». «Спочатку її важко розпізнати, але легше лікувати. Якщо ж вона запущена, то її легко розпізнати, але вилікувати важко» [124].

У ставленні західного суспільства до корупції переломний момент відбувся наприкінці XVIII ст. Ліберальна трансформація відбулася під гаслом, що влада існує для блага тих, хто керує, і що державні службовці підтримують уряд в обмін на незмінне дотримання закону. Тому, за Конституцією США (1787), хабарництво вважається одним зі злочинів, за який може бути оголошено навіть імпічмент президенту країни.

Сучасний термін «корупція» означає «спокуса, підкуп, безлад, розбещеність, поганий стан». Тривалий період на теренах сучасної України, особливо в радянський період, термін «корупція» не використовувався, натомість оперували такими поняттями, як «хабарництво», «зловживання службовим становищем» та ін. У радянській юриспруденції взагалі була відсутня термінологія щодо корупційних явищ, що унеможливлювало вивчення цього асоціального феномену. Вивчення корупції як цілісного явища, що містить найрізноманітніші прояви зловживань з боку службовців, стало можливим лише наприкінці XX ст. Втім чиновники протягом радянської історії України допускали різноманітні зловживання через корисливу пропозицію, що рівнозначно тлумаченню корупції в сучасному національному законодавстві. За радянський період історії України суспільство, особливо наприкінці 1980-х років, дедалі частіше починає впливати на якість роботи державних органів. У міру посилення партійного й урядового регулювання випадки змови між політичними елітами і великими корпораціями викликали неабияке занепокоєння. Проте в економічно розвинених країнах у XX ст. рівень корупції знизився порівняно з іншими менш розвиненими державами [129].

Новий етап в еволюції корупції в розвинених країнах припав на рубіж XIX–XX ст. З одного боку, розпочалося чергове посилення державного регулювання, а отже, і розширення повноважень чиновників. З другого боку, завдяки конкурентній боротьбі з'явилися великі приватні компанії, які долучилися до державних закупівель. У контексті корупційних явищ це

означало не разовий підкуп окремих дрібних чиновників, а лобіювання і захист вищим чиновництвом інтересів великого капіталу за прямого підпорядкування політиків. У міру розширення партійного впливу в розвинених країнах (особливо Західної Європи після Другої світової війни) партійна корупція поглибилася, оскільки великі та транснаціональні корпорації платили у партійні фонди за просування своїх інтересів. У другій половині ХХ ст. корупція набула міжнародних ознак, також зросли масштаби корпоративного підкупу високопосадовців і за кордоном. Через глобалізацію корупція в одній країні почала негативно впливати на розвиток багатьох інших країн. Водночас держави з найвищим рівнем корупції більше не обмежувалися територіями «третього світу». Лібералізація в соціалістичних країнах до 1990-х років призвела до значних службових зловживань. Так, наприклад, 31 грудня 1995 р. Financial Times оголосила 1995 р. «роком корупції». Для підвищення обізнаності про корупцію Організація Об'єднаних Націй заснувала Міжнародний день боротьби з корупцією (9 грудня). В Україні Закон України «Про запобігання корупції» було прийнято у 2014 році [149].

Отже, аналіз існуючих підходів до дослідження складових корупції дозволяє виявити більш широке трактування, що розкриває зміст та основні напрями звуження обсягів та інтенсивності корупційних відносин, що веде до економічної безпеки підприємств.

Звідси згідно з першим підходом корупцію слід розглядати як негативну форму розвитку бізнес-середовища, що відхиляється від правових норм, суспільної етики та загальнолюдських моральних принципів. Характерними ознаками корупційної ситуації є прийняття рішень, що порушують закон чи відповідають невстановленим суспільним нормам, також дії партнерів за взаємною домовленістю, одержання сторонами неправомірної вигоди і прибутку, корупція в інтересах усіх учасників договору, приховування власних дій, порушення вимог до фінансового контролю.

Другий підхід набуває особливо негативного відтінку. Тобто завдяки феномену державної корупції, а саме участі чиновників різних рангів,

з'являється можливість розпоряджатися ресурсами, які їм не належать, і приймати вигідні та неправомірні рішення. Такими ресурсами можуть бути бюджетні кошти, державні доручення і пільги, об'єкти державної власності, соціальні, освітні і медичні послуги, що надаються за рахунок держави. У рамках цього підходу розрізняють топ-корупцію і низову корупцію залежно від характеру та місця корупційної дії. Корупція на своєму піку включає корупційні дії, пов'язані з прийняттям дороговартісних рішень. Потенційно прибутковими корупційними послугами можна вважати послуги з проведення приватизації та процедури банкрутства компаній, одержання ліцензій і набуття квот на експортні операції, бюджетні трансферти, податкове планування, ведення бюджетних рахунків, сплата податків і зборів, кредити банківському сектору, надання державних субсидій та ін.

Низова корупція передбачає безперервну взаємодію громадян і державних службовців нижчої та середньої ланки з питань реєстрації, ліцензування, купівлі та отримання патентів, сплати штрафів і виконання послуг у сферах соціального забезпечення, освіти та охорони здоров'я. За другим підходом корупція розглядається як системне соціальне явище, що характеризує неефективність держави, правової системи і соціально-економічних інститутів. У цьому аспекті корупція постає як «сила протидії», яку суспільство, економічні суб'єкти мають подолати для досягнення поставлених демократичних цілей.

Як показують проведені дослідження, корупційний елемент може бути наявним і у взаємовідносинах між суб'єктами господарювання, які представляють бізнес-середовище, та органами державної влади, особливо в питаннях ліцензування і контролю, суддівської системи та ін. Симптомом цієї проблеми є вимагання та набуття неправомірної вигоди (хабарі, подарунки) посадовими особами; незаконні договори / домовленості між посадовими особами та підприємцями для вирішення окремих питань господарської діяльності; неправомірне сприяння і набуття неправомірного інтересу окремим суб'єктам господарювання, зокрема публічні закупівлі в рамках тендерних

процедур у разі доступу до публічних ресурсів (державного і комунального майна, землі); ігнорування правопорушень і сприяння уникненню відповідальності за них; фактичне набуття посадовими особами частки у приватному бізнесі через підставних осіб і та ін.

За даними Індексу глобальної конкуренції (2019), корупція – це найбільша проблема розвитку бізнесу в Україні. Наслідками існування корупції є тінізація бізнесу, поширеність нелегальних схем і засобів впливу, зневіра значної частини підприємців, що несе очевидну загрозу системі державної влади – руйнування і нівелювання вітчизняної правової системи [89].

Компанія Ipsos MORI, що займається міжнародними ринковими дослідженнями, у період з листопада 2016 р. по січень 2017 р. на замовлення компанії ЕУ провела 4100 інтерв'ю в 41 країні регіону ЕМЕІА. Інтерв'ю проводилися рідними мовами респондентів у режимі реального часу або під час особистих зустрічей. Респондентами обрали членів рад директорів, керівників середньої й вищої ланки, а також інших співробітників – представників компаній різних розмірів і з різних галузей. Дослідження проводилося і в Україні, де було опитано 100 співробітників із різних підприємств різної форми власності [87].

За даними опитування Центру Разумкова і фонду «Демократичні ініціативи», проведеного в 15 лютого 2022 року, на думку українців «у медіа має бути більше інформації про викриття корупції, аналізу та пояснень щодо економічної ситуації в Україні та світі. Згідно з опитуванням, на запитання про те, чого має бути більше у ЗМІ, 45,6% респондентів відповіли – викриття корупції, 40,6% – аналізу та пояснення економічної ситуації в Україні та світі, 37,1% – висвітлення позитивних змін у державі та суспільстві, 28,9% – розкриття гострих соціальних проблем, 27,6% – висвітлення реформ. [205].

Більше від половини менеджерів компаній світу (51 %) вважають, що корупція широко розповсюджена у бізнес-середовищі їхніх країн, про що свідчать результати міжнародного дослідження Ernst & Young, присвяченого ризикам шахрайства в Європі, на Близькому Сході, в Індії та Африці (ЕМЕІА).

Серед 41 країни перше місце посідає Україна, про що впевнено відповіли 88 % респондентів; Данія, Норвегія, Фінляндія мають найнижчі прояви корупції в бізнесі. Дослідження показує, що 77 % членів ради директорів або старших менеджерів стверджують, що вони могли б виправдати неетичну поведінку, щоб допомогти бізнесу вижити, причому кожен третій із них готовий запропонувати грошову винагороду в обмін на укладення чи продовження контракту; 77 % глобальних респондентів погоджуються з тим, що судове переслідування окремих осіб допоможе запобігти шахрайству, хабарництву та корупції серед керівників [89].

Одним із міжнародних індикаторів корупції в країнах світу є Індекс сприйняття корупції (CPI), який Transparency International розраховує з 1995 р. на підставі 13 досліджень авторитетних міжнародних організацій і дослідних центрів. Індекс оцінює корупцію лише у державному секторі [154]. Ключовим показником індексу є кількість балів, а не місце в рейтингу. Мінімальна оцінка (0 балів) означає, що корупція фактично підміняє собою державу, максимальна (100 балів) свідчить про те, що корупція майже відсутня в житті суспільства.

Проведені дослідження свідчать, що Україна в 2019 р. втратила два бали в рейтингу сприйняття корупції порівняно з 2018 р. і повернулася на рівень 2017 р., посівши 126 місце зі 180 [154]. У той же час Україна серед сусідніх держав випереджає Росію, яка зберегла позиції (28 балів, 137 місце), а лідирують Польща (58 балів, 41 місце) і Словаччина (50 балів, 59 місце). Білорусь додала один пункт і тепер має 45 балів і 66 місце. Лідери рейтингу в 2019 р. суттєво не змінилися: на першому місці Нова Зеландія і Данія (по 87 балів); замикають список Сомалі (9), Південний Судан (12), Сирія (13) (рис. 1.3, Додаток А) [84]. Україна за підсумками 2022 року отримала 33 бали зі 100 можливих в Індексі сприйняття корупції. Таким чином, показник зріс на один бал, і Україна тепер посідає у рейтингу 116 місце (із 180) [173]. Відмічається, що «Робота антикорупційних органів, незважаючи на деякі обмеження, спричинені воєнним часом, все одно відбувалася, а її результати були помітні. Також саме у 2022 році українська влада нарешті виконала низку обіцянок щодо антикорупційної

сфери. Серед безперечних позитивів минулого року можна згадати ухвалення державної антикорупційної стратегії, довгоочікуване призначення керівника САП, що стало рушійною силою для активізації розслідувань щодо топ-корупції. Також свою ефективність показав Вищий антикорупційний суд – за 2022 рік суд розглянув 49 справ, з яких 37 – із винесенням вироків» [173].

Економічні правопорушення впливають на економічну безпеку у всьому світі і жодна галузь економіки чи підприємство не може відчувати себе повністю захищеним від небажаних наслідків економічної злочинності. Крім безпосередніх збитків економічні правопорушення можуть завдавати серйозної шкоди іміджу підприємств або погіршити бізнесову репутацію, що в результаті може призвести навіть до втрати частки на ринку.

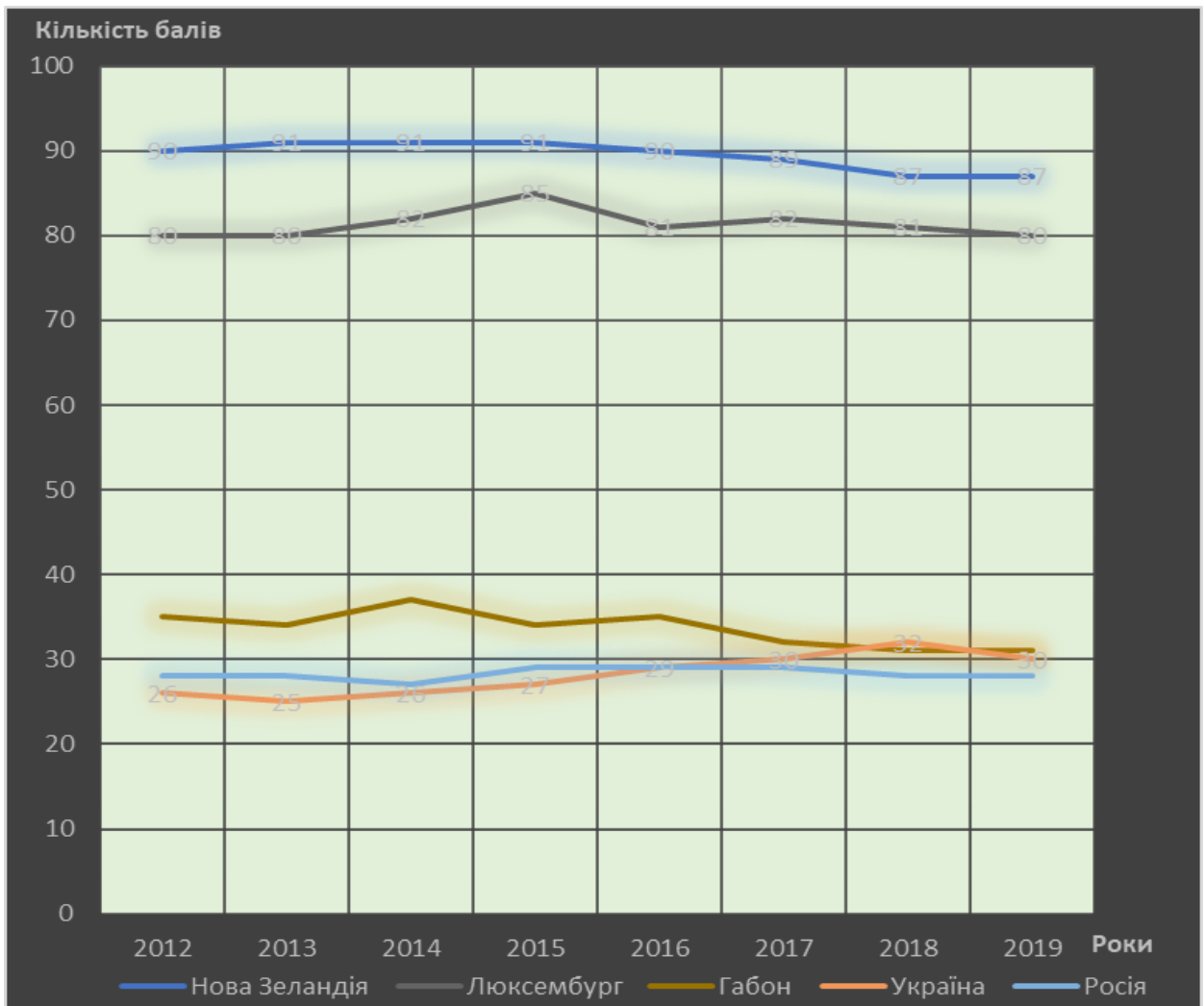

Рис. 1.3. Динаміка Індексу сприйняття корупції (CPI) в країнах світу

Джерело: розроблено автором за [84].

Прикрими реаліями сьогодення є те, що суспільство стає дедалі менш толерантним до недотримання етичних норм поведінки, і тому бізнесу нагально потрібно завоювати суспільну довіру, постійно підтримуючи її. Існує безліч різновидів економічних правопорушень, причому деякі з них більш поширені й зустрічаються систематично (рис. 1.4, Додаток Б).

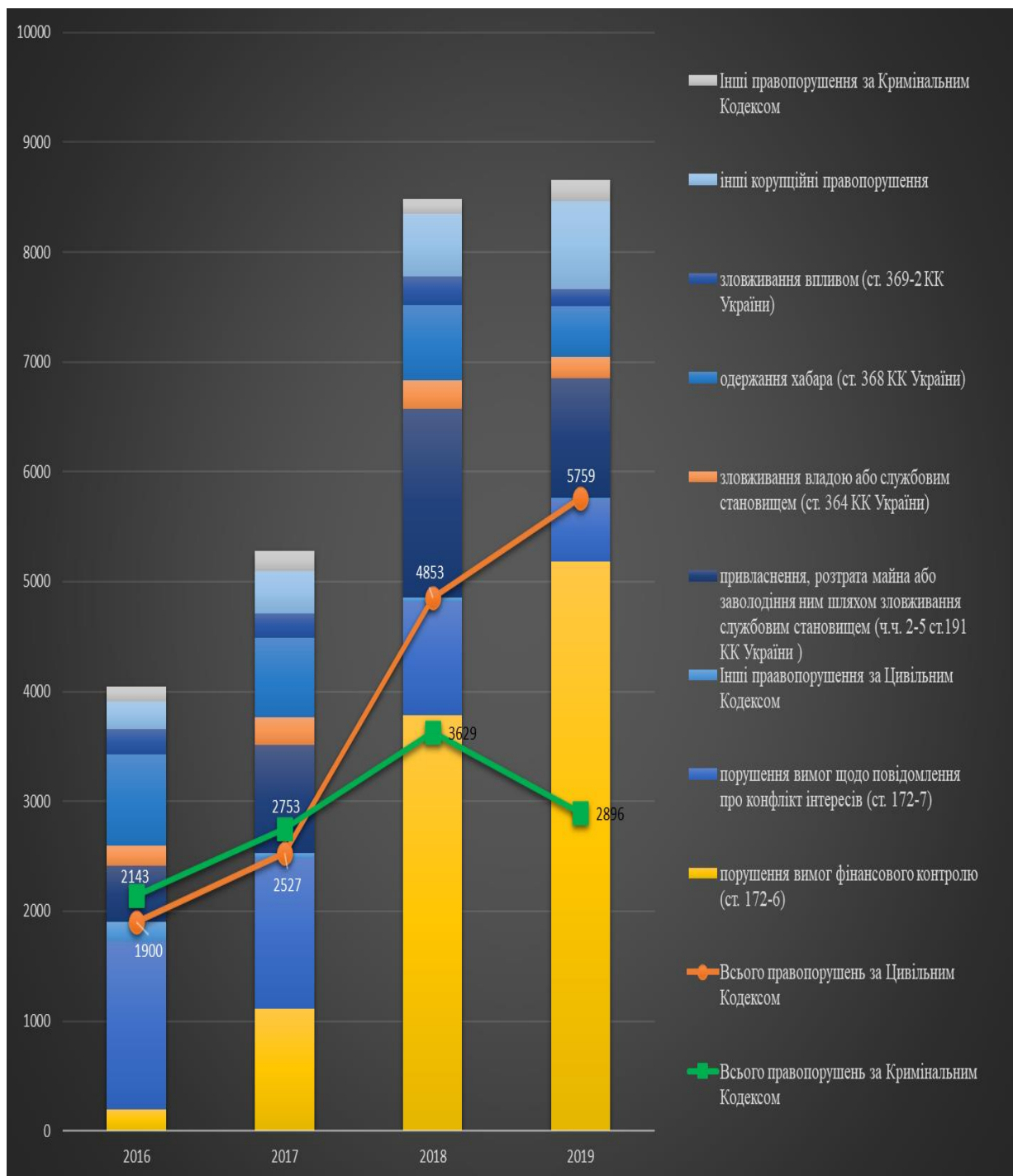

Рис. 1.4. Динаміка економічних правопорушень в Україні

Джерело: розроблено автором за [84, 203].

З огляду на різноплановість економічних злочинів, передбачених законодавством різних країн, у межах даного огляду в Україні визначено їх категорії за Цивільним і Кримінальним кодексами. Як показують проведені дослідження, у 2019 р. найбільш поширеним видом економічних злочинів в Україні було порушення вимог фінансового контролю (59,85 %), на другому місці – незаконне привласнення майна (12,65 %), на третьому – порушення вимог до повідомлення про конфлікт інтересів (6,59 %) і на четвертому місці – одержання неправомірної вигоди, тобто хабаря (5,35%). При цьому порівняно з попередніми роками ці цифри значно зменшилися крім порушень вимог фінансового контролю, де відбулося зростання з 44,58% у 2018 р. до 59,85 %. Загальна питома вага правопорушень за Цивільним кодексом України у 2019 р. виросла до 66,54 %, що на 9,32 % вище за показники 2018 р.

Економічна рецесія призвела до того, що підприємства з небажанням інвестують в такі послуги, як внутрішній контроль або внутрішні фінансові розслідування, що призводить до фінансових збитків. Фінансові збитки – лише один із аспектів шкоди, яку несуть підприємства від девіантної діяльності, й досить часто – далеко не самий значний. Набагато суттєвішим, що призводять до помітних збитків у багатьох бізнесах, є супутній збиток і його негативний вплив на репутацію і бренд, вартість акцій, настрою в колективі, відносини з партнерами (рис. 1.5; Додаток В). Так, наприклад, на сьогодні у зв'язку з пандемією covid-19 прогнозується ймовірний сплеск корупційної діяльності через операції з медичним обладнанням, засобами захисту, матеріальними заохоченнями тощо.

Проблематику виявлення системних характеристик явища ділової корупції, на нашу думку, доцільно розглядати з позицій інституціонального підходу, оскільки корупція, як явище, об'єднує базові конституційні елементи: наявність як формальних правил і неформальних обмежень (загальновизнаних норм поведінки, укладених угод, внутрішніх обмежень діяльності), так і певних ознак примушення до виконання різних дій.

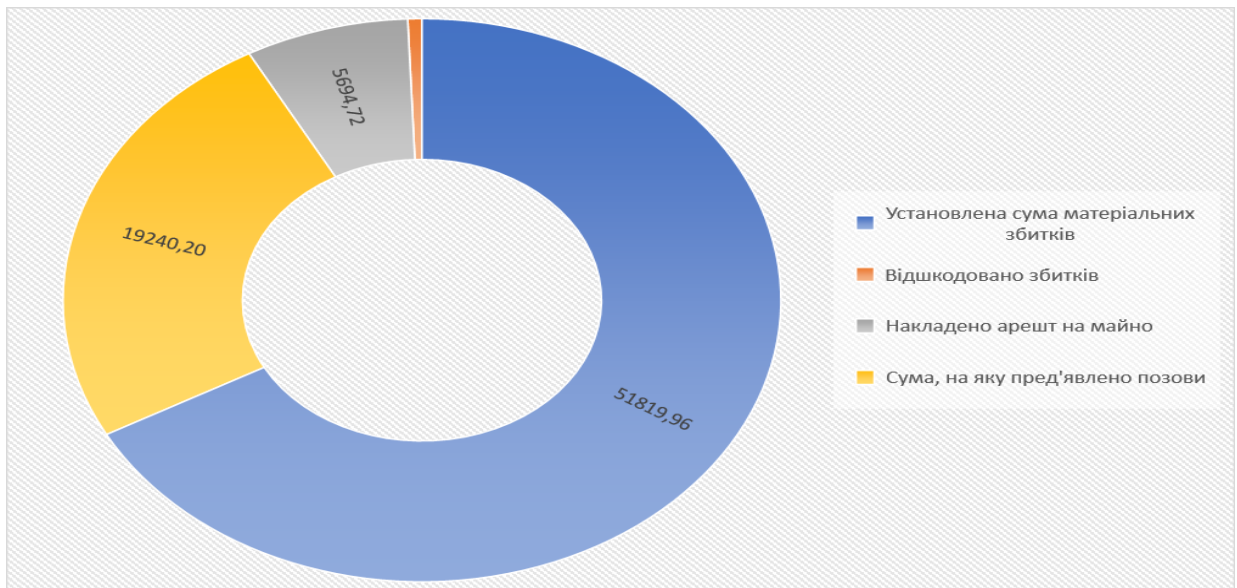

Рис. 1.5. Установлена сума матеріальних збитків в Україні в 2019 р., млн грн
Джерело: розроблено автором за [84, 203].

Отже, сучасний стан корупції в Україні визначається історією походження цього явища. Корупційні процеси мають глибоке коріння та нерозривно пов'язані з бюрократичним апаратом та його посадовими особами як інструментом вирішення дилеми між незадоволеними потребами людини на ранній стадії розвитку та відсутністю реальних механізмів їх досягнення. У результаті аналізу походження явища корупції в адміністративно-правовій доктрині слід з'ясувати основні труднощі формування єдиної національної концепції протидії корупції в історичній ретроспективі: передумови неадекватної оцінки та масштабів корупційної діяльності; нерівномірна оцінка корупційних ризиків для одних сфер існування країни та завищення для інших.

Заходами підтримки підприємницького середовища, на нашу думку, є законодавчі дії (внесення змін, скасування нормативно-правових актів, розробка і прийняття нових нормативно-правових актів) і політичні (ідеологічні) зміни (система державного управління, відносини між підприємствами та напрям діяльності громадських організацій). Водночас частина необхідних змін буде досягнута завдяки ринковим механізмам

(економічна конкуренція, саморегулювання, професійні асоціації, баланс попиту та пропозиції), які зумовлені волею бізнесу до радикальних реформ, підкріплених державною політикою.

Отже, надійні системи обліку та аналізу інформації важливі як ніколи, оскільки можуть зменшити ризики, не втрачаючи нових можливостей на тлі зростання корупційних схем, пов'язаних із ланцюгами поставок, інвестицій тощо. У деяких випадках може знадобитися терміново розпочати роботу з новим постачальником, проте в умовах корупції та шахрайських схем не варто нехтувати правовим захистом. Це ситуація, коли надійна інформація в поєднанні з кращою технологією та ефективним підходом, орієнтованим на ризик, стає важливим інструментом у дотриманні правових вимог і зниження ризику (RBA). Згідно з документом, рекомендованим Групою розробки фінансових заходів по боротьбі з незаконним обігом коштів (відмивання грошей), запровадження RBA вбачається корисним для вирішення проблем, пов'язаних із пандемією covid-19, і виявлення нових ризиків незаконної фінансової діяльності.

Отже, рухатися на крок попереду від фінансових злочинів важливіше ніж будь-коли, а надійні обліково-фінансові дані, правильні інструменти і необхідні економічні знання допоможуть приймати кращі рішення, захистити суспільство і бізнес від впливу корупції і злочинності, забезпечуючи при цьому економічну безпеку підприємств.

1.3. Формування інформаційного простору в управлінні бізнес-моделлю підприємства для забезпечення економічної безпеки

Світова практика показує, що найважливішу роль у розв'язанні питань економічної безпеки відіграє корисна бізнес-інформація, сформована на підставі обліково-аналітичних даних. Бухгалтерський облік – це основа всієї економічної інформації, оскільки він формує відомості про фактичний фінансовий стан та перебуває на перетині інформаційних потоків різних

структурних підрозділів підприємства. Отже, у сучасних умовах господарювання роль звітних даних як джерела достовірної й об'єктивної обліково-аналітичної інформації про фінансово-господарську діяльність для вирішення питань економічної безпеки значно зростає, про що свідчать проведені дослідження.

Суть обліково-аналітичного інформаційного простору економічного суб'єкта через призму забезпечення економічної безпеки полягає у можливості проаналізувати й оцінити всю його бізнес-модель, окремі бізнес-процеси для підвищення ефективності діяльності шляхом зменшення ризиків і зниження витрат. Бізнес-модель підприємства створюється для демонстрації всіх її структурних, операційних і фінансових механізмів роботи, запропонованих продуктів і послуг як у поточному періоді, так і з позицій формування напрямів подальшого розвитку для досягнення стратегічних цілей економічного суб'єкта.

Рада з інтегрованої звітності (IAASB / The International Auditing and Assurance Standards Board) трактує бізнес-модель як «систему трансформування входів через господарську діяльність фірми у виходи (продукцію і послуги) і результати, які спрямовані на виконання стратегії, цілей організації та створення вартості в коротко-, середньо- і довгостроковій перспективах» [125].

З позиції бізнес-моделі у системі управління згадану економічну категорію можна визначити як ланцюг створення вартості (опис формули прибутку). При цьому кожна ланка ланцюга створення вартості, що описана в характеристиці бізнес-моделі, може створювати доходи чи використовувати активи, які в свою чергу є об'єктами бухгалтерського обліку. Така обставина підкреслює особливу роль бухгалтерського обліку як функції управління в формуванні бізнес-моделі. Найчастіше у бізнес-моделі розкриттю підлягають інформація, яка є найбільш суттєвою для розуміння процесу генерування додаткової вартості; чинники, що характеризують ознаки диференціації економічного суб'єкта на ринку (особливо це стосується продукції, рівня сегментації ринку, каналів збуту тощо); процеси, що впливають на ефективність комерційної діяльності; інформація про результати комерційної

діяльності, а також відомості про взаємозв'язки між структурними елементами, минулим, поточним і майбутнім часом підприємства, видами капіталу тощо; інформація про якість відносин із контрагентами та іншими зацікавленими суб'єктами, що вже створює цінність; інша інформація (як позитивна, так і негативна), важлива для різних груп користувачів, тощо.

Можемо стверджувати, що формування обліково-аналітичної системи інформаційного забезпечення бізнес-моделі економічного суб'єкта в економічних кризових явищах є цілісною системою збору, реєстрації, аналітичної обробки, систематизації інформації про стан зовнішнього та внутрішнього середовищ з метою структурованого опису логіки ведення бізнесу і реалізації ключових бізнес-процесів підприємства, а також способів формування доданої вартості в умовах зменшення ринку. На підставі отриманих даних здійснюється аналіз, оцінка та приймаються управлінські рішення, при цьому методика і методологія функціонування обліково-аналітичної системи безпосередньо впливають на ефективність процесу управління, досягнення поставлених цілей і виконання похідних бізнес-завдань. Тобто суть і місце обліково-аналітичної системи, особливо в умовах кризових процесів в економіці та існування девіантних форм розвитку бізнесу щодо забезпечення економічної безпеки економічного суб'єкта, полягає в інформаційному забезпеченні прийняття тактичних, оперативних і стратегічних рішень під впливом трансформаційних явищ у зовнішньому середовищі.

Етапи формування обліково-аналітичного інформаційного простору та взаємодію його складових пропонуємо розглянути за принципом піраміди, характерна риса якої полягає в чіткій ієрархії потоків інформації бізнес-моделі суб'єкта господарювання і відрізняється достатньою простою і наочністю. Вершиною системи управління бізнес-моделлю організації є постановка цілей і завдань діяльності та подальшого розвитку. Відповідно до цього розробляється стратегія управління, одним з елементів якої є визначальна інформаційна стратегія. Архітектура обліково-аналітичної системи підприємства на тактичному й оперативному рівнях управління продемонстрована на рис. 1.6.

ОБЛКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР ПІДПРИЄМСТВА

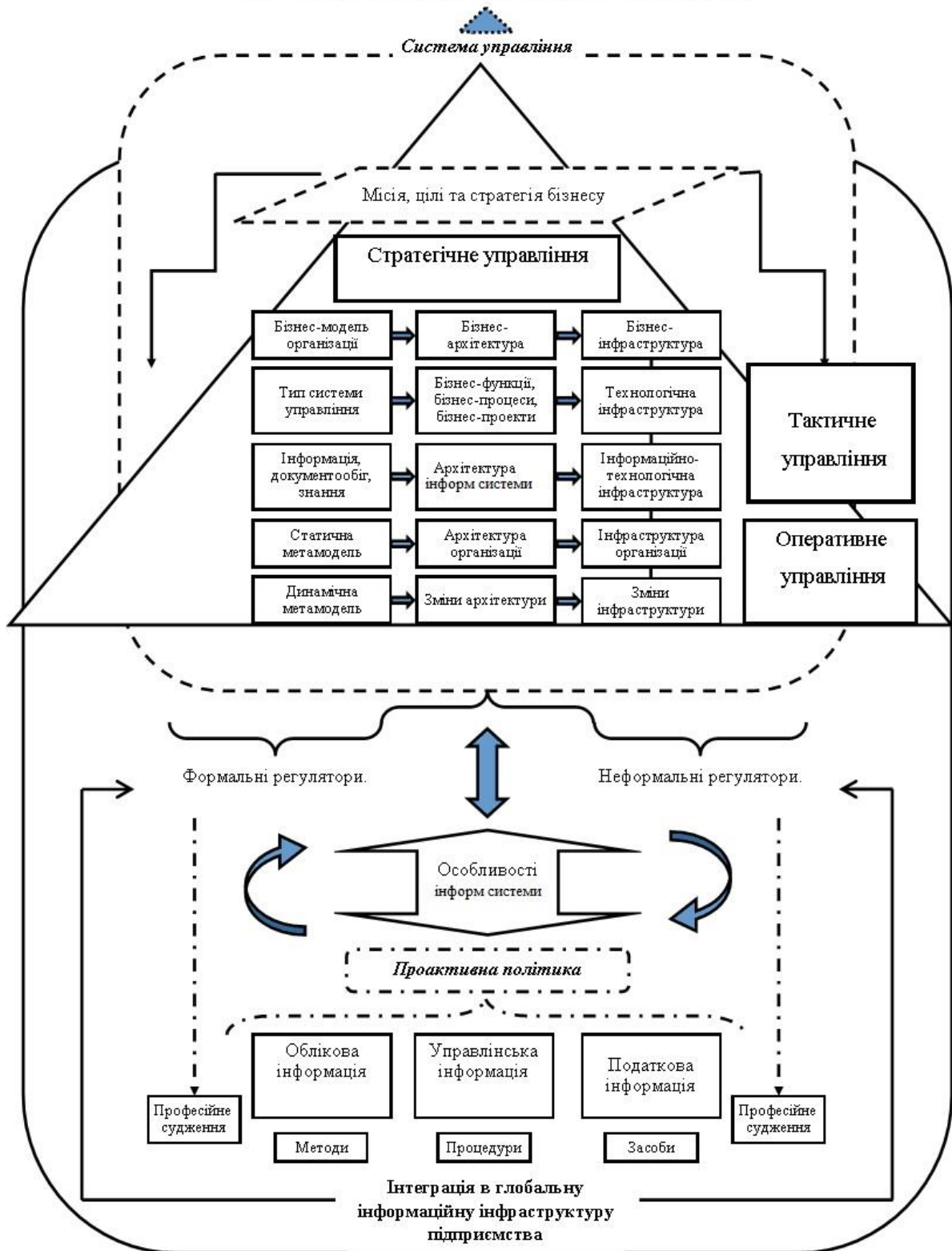

Рис. 1.6. Складові та етапи формування обліково-аналітичного інформаційного простору

Джерело: авторська розробка.

На рис. 1.6 схематично подано процес взаємодії інформаційних полів, які в сукупності утворюють обліково-аналітичний інформаційний простір. Взаємодія фінансової та управлінської інформації забезпечується поточним регулюванням, аналізом, контролем і плануванням фінансово-господарської діяльності підприємства. Сформований інформаційний простір на перетині двох полів представляє інформацію для прийняття бізнес-рішень управлінським персоналом з питань господарської діяльності.

Рівневий підхід до групування обліково-аналітичної інформації забезпечує потрібним відомостями не лише внутрішніх, а й зовнішніх користувачів, що займаються аудитом фактів економічної діяльності на кожному етапі перевірки та контролю для забезпечення економічної безпеки. Оперативна інформація формується на стадії укладання договорів за бізнес-процесами, окремими угодами, поточними операціями, формуючи при цьому основний масив документації. Інформація для тактичних цілей групується та охоплює квартальний і річний періоди, а стратегічна інформація призначена для прийняття рішень на довгострокову перспективу.

Отже, інформованість зацікавлених осіб та осіб, які приймають бізнес-рішення, – найважливіший чинник підвищення економічної життєздатності бізнесу, його ефективності і захисту від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз. А у системі забезпечення економічної безпеки, в якій, як уже підкреслювалось, сьогодні одним із найбільш поширених видів економічних злочинів в Україні є порушення вимог саме фінансового контролю, що становить майже 60 % від усіх девіантних форм підприємництва, гостро стоїть питання формування повної та достовірної інформації, адаптованої до конкретних запитів, що виникають у процесі оптимізації прибутку і прийняття керівництвом економічних суб'єктів управлінських рішень.

Розглянемо особливості формування обліково-аналітичного забезпечення і його роль у сприянні економічній безпеці на прикладі підприємств торгівлі в нових умовах господарювання.

Діяльність торговельних підприємств в умовах глобалізації економіки приводить до трансформації бізнес-процесів та набуття безумовних переваг, які зводяться до такого:

- підвищується ефективність доведення товарів від виробництва до споживачів;
- удосконалюється процес використання основних засобів, оборотних коштів підприємства;
- скорочуються витрати під час використання інноваційних технологій, сучасного обладнання;
- зменшується документообіг, підвищується його достовірність за рахунок використання інноваційних інформаційних систем тощо.

Проте інноваційний розвиток торговельних організацій, пов'язаний із цифровими трансформаціями у бізнесі, може виражатися в змінах характеристик товару, торговельно-технологічного процесу, які сприяють позитивній динаміці зі збільшення обсягів товарообігу, прибутку і не пов'язані зі значними інвестиціями. Це дозволить охопити значну частину цільової аудиторії, підвищити якість обслуговування споживачів і в результаті – збільшити рівень ефективності господарської діяльності.

Проте, як свідчать проведені дослідження, з'являється й цілий ряд факторів, які через віртуальність інформаційного простору, а також підвищення рівня конкурентоспроможності впливають на економічну безпеку підприємств. Розглянемо основні з них.

1. Для торговельних підприємств властиві як продуктовий, так і процесний інноваційний розвиток. Інтегруючи в умовах посилення конкуренції на споживчому ринку, торговельні підприємства завойовують значні його частки. Це передбачає активне впровадження інноваційних систем розподілу і логістики, формування асортименту та обслуговування споживчої аудиторії. Разом із тим окремі торговельні підприємства для лідерства у конкурентній боротьбі та зміцнення своїх позицій самостійно беруть участь у розробці інноваційних продуктів, стають брендами. А це викликає підвищену увагу до

економічного суб'єкта господарювання з боку конкурентів і створює досить жорсткі конкурентні умови, що впливають на економічну безпеку.

2. Торговельні підприємства залучені в технологічні та нетехнологічні інновації. Значні фінансові кошти інвестуються в технології, такі як, наприклад, цифрове устаткування для кас самообслуговування, мобільні додатки, нові способів оплати та онлайн-обслуговування покупців, що дає значний прибуток; нетехнологічні інновації (наприклад, новітні техніки продажу, формування нових бізнес-моделей в умовах цифрової економіки, карантинних заходів, сучасні підходи у менеджменті, маркетингу тощо) мають більший вплив на споживачів як у поточному, так і у довгостроковому періодах. Нові моделі ведення бізнесу – досить дієвий спосіб для того, щоб заснувати підприємства торгівлі, які значно відрізняються між собою. Однак після успішного впровадження сучасних моделей інші підприємства також можуть скопіювати цей досвід, і звідси – стати новими конкурентами.

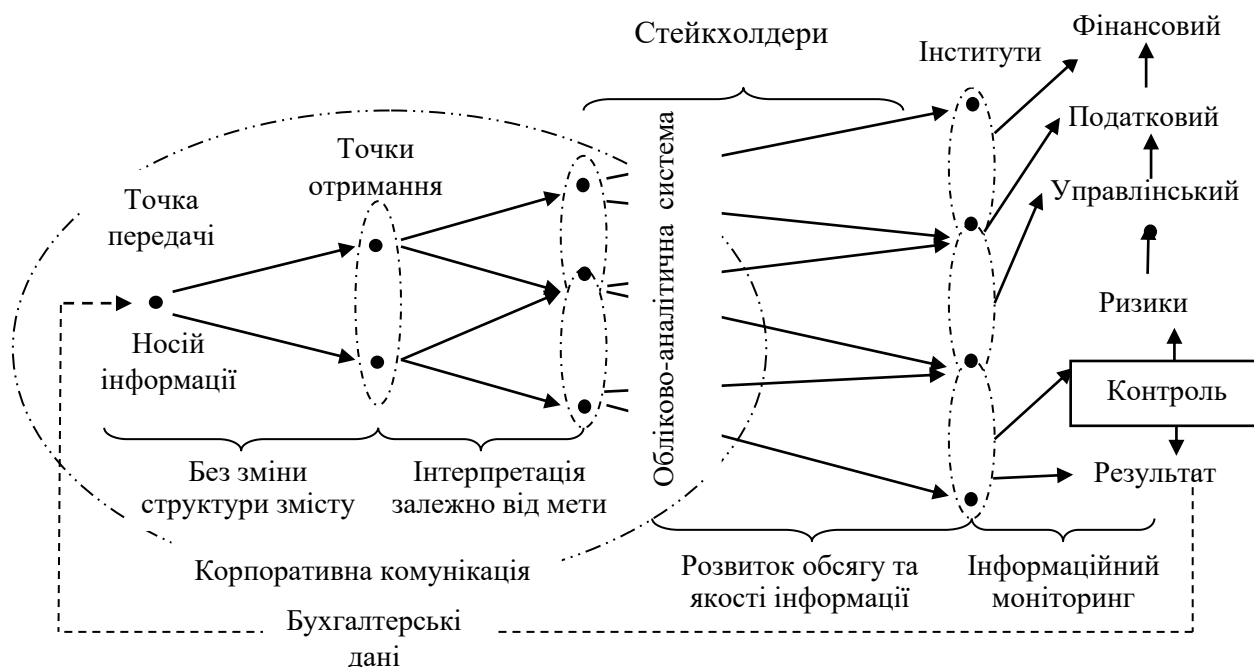
3. Торговельні підприємства вважають за найкраще використовувати проривні інновації. Наприклад, розвиток стратегії з впровадження онлайн-торгівлі може сприяти значному збільшенню прибутку в довгостроковому періоді. Разом з тим інформатизація суспільства, поява нових форм сучасної торгівлі у віртуальному просторі підвищить і зовнішні загрози та створить підстави для поглиблення теоретичних знань про економічну безпеку і розгляду її як одного з об'єктів обліково-аналітичного забезпечення.

Отже, інформаційна потреба користувачів для провадження внутрішнього контролю витрат зумовлює необхідність розробки структури взаємопов'язаних обліково-аналітичних інформаційних полів, які дозволяють безперервно контролювати економічні ризики суб'єкта господарювання.

Слід зазначити, що сучасні методології бухгалтерського обліку дедалі більше інтегруються з інструментами розробки відповідної інформації в таких системах, як фінансовий менеджмент, управління ризиками, контроль, маркетинг, математичне моделювання, статистичний та економічний аналіз тощо. Це створює додатковий синергетичний ефект у системі управління

бізнес-моделями, розширюючи предмет і функції бухгалтерського обліку в питаннях економічної безпеки суб'єктів господарювання [22, 49, 82, 108, 151, 161, 165, 171, 192, 200].

Розглядаючи поняття «економічна безпека» з позицій створення достовірної обліково-аналітичної системи про діяльність економічного суб'єкта, важливо звернути увагу на його функціонування в умовах наявності правового поля, що реагує на зміни в економіці. Отже, поняття економічної безпеки підприємства можна визначити з різних позицій: філософських, соціальних, кризових, девіантних, конкурентних, функціональних, системних, математичних та ін. Кожна з цих позицій має власну специфіку, логічно пояснюючи суть економічної безпеки, є самодостатньою, але водночас не виключає інших, а навпаки, доповнює їх. Це дозволяє всебічно дослідити складові економічної безпеки підприємства та простежити вплив інформаційно-комунікаційної функції обліково-аналітичної системи (рис. 1.7).

1.7. Інформаційно-комунікаційна функція обліково-аналітичної системи для економічної безпеки в управлінні підприємством

Джерело: авторська розробка.

Формування обліково-аналітичної системи на підприємстві являє собою складну сферу діяльності, яка виконує інформаційно-комунікаційну функцію в управлінні бізнес-моделлю підприємства, в результаті чого відбувається систематизоване відображення фактів господарського життя і формування обліково-аналітичного забезпечення, тісно пов'язаного з ризиками, загрозами та невизначеністю, що впливає на забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

1.4. Ризики, загрози та невизначеність як чинники впливу на економічну безпеку підприємств

Фінансово-господарська діяльність економічних суб'єктів пов'язана з чималими фінансовими ризиками, управління якими являє собою ключовий аспект підвищення і підтримки стійкості їх фінансового становища. Отже, однією з суттєвих умов успішного функціонування будь-якого економічного суб'єкта є ставлення власників і менеджменту підприємства до ризиків, що виникають у фінансово-господарській діяльності. При цьому проблема економічної безпеки держави не може бути розв'язана без створення відповідних умов забезпечення економічної безпеки підприємств, що обумовлює необхідність встановлення такої системи управління ризиками, яка здатна виявляти постійні зміни політичного, економічного та соціального середовищ, бути спроможною до саморегуляції [22, 24, 25, 33, 35, 41, 46, 51, 64, 85, 86, 100, 114, 118, 134, 155, 159, 160, 165, 187, 198].

В існуючих реаліях, коли значна кількість українських підприємств розвивається нестабільно і перебуває у передкризовому стані, стандартні методи управління ризиками, орієнтовані на ті підприємства, які успішно розвиваються, стають малоефективними. У такій ситуації розробка і застосування новітніх методів управління ризиками, які дозволяли б прогнозувати подальший розвиток економічного суб'єкта, забезпечуючи високий рівень економічної безпеки, є досить актуальною проблемою.

Найбільш важливими фінансовими ризиками є бухгалтерські та податкові ризики, оскільки при цьому задіяні всі сфери фінансової діяльності організації. Наслідком цих ризиків може стати неправильна інтерпретація нормативно-правової бази щодо фактів господарського життя, що веде до невизначеності фінансових показників, а також девіантних порушень у сфері фінансового контролю [31, 38, 52, 100, 114, 118, 155, 165, 180, 181, 187, 198].

Якщо розглядати проблеми економічної безпеки через призму бухгалтерського обліку, то вона насамперед обумовлена бухгалтерським ризиком, який виникає у результаті розбіжностей, що мають місце в обліковому процесі. Це зумовлено наявністю альтернативних принципів бухгалтерського обліку, нечіткістю стандартів бухгалтерського обліку, а також певною мірою – людським фактором, який впливає на економічні процеси, подекуди набуваючи девіантних форм комунікацій і загострюючи суперечності у стосунках між контрагентами.

Бухгалтерські ризики, на нашу думку, – це ймовірність несприятливого фінансового результату (втрати або недоотримання прибутку щодо очікуваних сум) для суб'єкта господарювання внаслідок неправильного відображення фактів господарського життя, недобросовісної конкуренції та партнерства з зацікавленими сторонами, а також неузгодженістю облікової та балансової політики. Бухгалтерський ризик зумовлює часткову або повну невизначеність кінцевих результатів фінансово-господарської діяльності підприємств. Це можна вважати наслідком недотримання основних принципів бухгалтерського обліку: безперервності діяльності організації; послідовності застосування облікової політики; обачності; тимчасової визначеності фактів господарської діяльності.

Розробка достовірної фінансової інформації визначає результативність функціонування ринку капіталу і дає можливість оцінити, спрогнозувати наслідки низки прийнятих економічних рішень. У разі неповного або неадекватного розкриття облікової та балансової політики з'являється ймовірність того, що стейкхолдери будуть введені в оману спотворенням

показників звітності. Основу інформаційного забезпечення суб'єктів господарських відносин становить фінансова звітність або в широкому сенсі – дані бухгалтерського обліку, що як з об'єктивних, так і суб'єктивних причин схильні до спотворень. Ризик спотворення існував завжди, а виявлення й оцінювання ризику набули актуальності з розвитком ринкових відносин.

Також найважливішою складовою економічної безпеки є податкова безпека, що передбачає реалізацію інституціонального підходу, представленого законодавчо затвердженими нормами і правилами оподаткування, податкового планування та прогнозу, а також контролю за дотриманням податкового законодавства. Ефективна побудова системи оподаткування, раціоналізація податкової політики, трансформація її до діючих соціально-економічних умов розвитку держави дозволять усунути податкові ризики як основну складову фінансових загроз і стабілізувати економічну безпеку організації. Потреба у нових, більш прогресивних методах зміцнення економічної безпеки зумовлює актуальність проведених досліджень, за результатами яких можна зробити висновок, що податкова безпека підприємства – це податкова оптимізація з управління податковими ризиками, що розглядається з позицій правового та економічного аспектів.

«Податковий ризик, як і економічний ризик, доцільно визначати як вартісний вимір результатів діяльності людського капіталу в умовах невизначеності та недосконалості інформаційного забезпечення. Основою невизначеності в системі керування податковими ризиками є невизначеність і недостовірність інформації, під впливом яких виникають порушення у фінансових потоках» [94, с. 71]. Ґрунтовні напрацювання в галузі податкової ризикології належать В. В. Вітлінському [51], О. М. Десятнюк [85, 86], Л. М. Карпову [105], які розглядають природу і різні причини появи податкового ризику. Так, за визначенням В. В. Вітлінського, «ризик – це економічна категорія, яка відображає особливості сприйняття заінтересованими суб'єктами економічних відносин об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, іманентних процесам цілепокладання, управління, прийняття

рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами і невикористаними можливостями» [51, с. 5].

Як показують проведені дослідження через опитування керівників і менеджерів вищої ланки стосовно зовнішніх факторів, які вважають основними у виникненні податкових ризиків, то це – досить часта трансформація податкового законодавства і судової практики (76 % респондентів відповідно), що веде до зміни правил відображення податкових зобов'язань у фінансовій звітності. Основними внутрішніми факторами, які чинять вплив на ризик, респондентами були визначені такі: недостатній професійний рівень співробітників у проведенні податкового планування й оцінки ризиків (40 %); нестача персоналу, який провадить загальний внутрішній податковий контроль (30 %); відсутність безперервного моніторингу податкових наслідків важливих операцій організації (25 %).

Отже, податковий ризик (tax risk) – це ймовірність виникнення податкових зобов'язань для платника податків. Цей ризик провокує такі небезпеки: зміна податкового законодавства; неможливість отримання податкового кредиту; імовірність скасування поточних податкових пільг; застосування податкових санкцій; неправильна інтерпретація законодавства.

Як показують проведені дослідження, податкові правила гри – це постійне балансування податкової оптимізації з ризиком. Одним із основних завдань в управлінні фінансовими ризиками є оцінка їх рівнів. На теперішній час існує велика кількість методичних прийомів оцінки рівня фінансового ризику, їх аналіз дозволяє виділити основні методи, подані на рис. 1.8.

Перевищення певного рівня фінансового ризику веде до певного рівня ризику. Якісні методи оцінки ризику дозволяють виявити ризиковані зони та ідентифікувати усі потенційні ризики, що впливають на фінансово-господарську діяльність. Основною причиною неефективності управління ризиками є відсутність чітких методологічних засади цього процесу. На нашу думку, до них доцільно віднести здійснення управління ризиками в рамках корпоративної стратегії підприємства; обґрунтування рішень, які приймаються,

завдяки необхідному обсягу достовірної обліково-аналітичної інформації; урахування в управлінні ризиками реальної діяльності підприємства й отримання аналітичних показників; системний характер управління ризиками; оперативність отриманих даних про виникнення ризиків та ін.

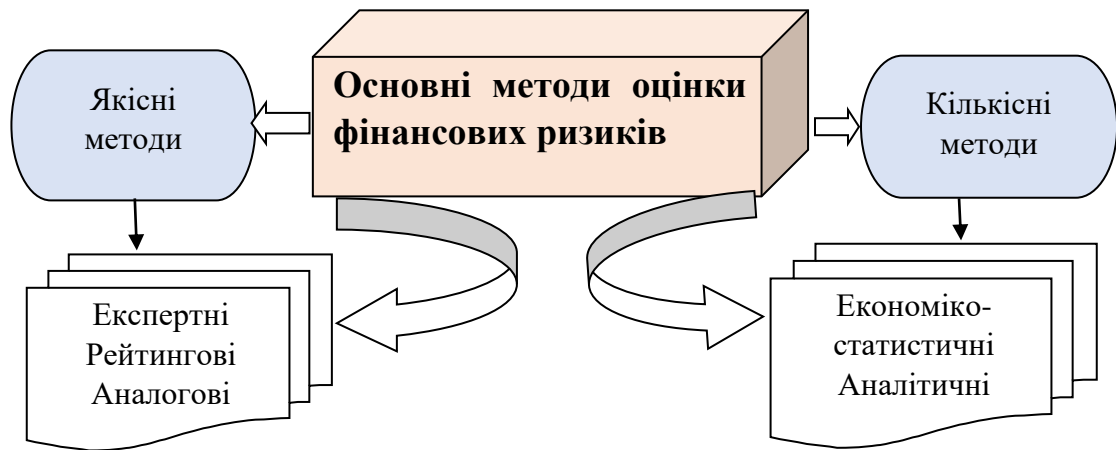

Рис. 1.8. Основні методи оцінки рівня фінансових ризиків

Джерело: авторська розробка.

Аналізуючи представлені в економічній літературі концепції в трактуванні поняття «економічна безпека» у поєднанні з процесом обліково-аналітичної інформатизації підприємств в умовах наявності ризиків, невизначеності та загроз, виникає потреба у ретельному розгляді поняття «загроза». Це обумовлено тим, що досліджуване поняття в економічній літературі трактується неоднозначно, з використанням різних синонімічних словосполучень, а саме: «загроза економічній безпеці», «загроза безпеці підприємства», «загроза безпеці підприємства» тощо.

Термін «загроза» в окремих випадках ототожнюється з поняттям «ризик», що призводить до неоднозначного розуміння змісту економічної безпеки, про що свідчать дані (Додатки Д, Е), в яких систематизовано підходи науковців до понять «ризик» [26, 44, 64, 85, 100, 114, 155, 159, 180] і «загроза» [29, 41, 45, 105, 117, 135, 139] та їх характерних ознак. Однак, з'ясовуючи точки зору вчених на поняття «ризик», нами виявлено, що в поняттях «ризик» і «загроза» наявні відмінності. Вважаємо, що загроза – це

невід’ємна складова ризику, при цьому слід зазначити, що за відсутності загроз знижується, а в деяких випадках і зникає ризик. При цьому загроза позиціонується як ризик із негативними наслідками. Тому головним завданням забезпечення економічної безпеки суб’єктів бізнесу ми вбачаємо усунення джерел ризику з негативними наслідками, а саме – загроз, які полягають саме у девіантних формах підприємництва: у шахрайстві, навмисній фальсифікації даних та ін. Розглядаючи поняття «ризик» і «загроза», також виявлено, що більшість з них вказує на дві групи загроз: зовнішні і внутрішні і, крім того, на економічні втрати. Однак загрозу слід розглядати не лише щодо об’єкта, а й, як показало вивчення економічної літератури, у розрізі систематизованих ознак, які подано у Додатку Ж.

На нашу думку, важливе значення для розробки заходів із забезпечення економічної безпеки має класифікація загроз за ознакою «Сфера виникнення», в яких виділяється складовий елемент «Економічні загрози», оскільки економічні загрози характеризують стан економічного суб’єкта через такі елементи багаторівневої системи управління економічною безпекою, як облік і аналіз, що забезпечують стабільне функціонування підприємства. Звідси обліково-аналітичну систему в рамках безпеки можна розглядати як складову економічної безпеки бізнесу, мета побудови і постійного підтримання якої спрямована на недопущення загроз і ризиків під час виконання облікових і аналітичних робіт із визнання та відображення фактів господарського життя. Місце обліково-аналітичної системи в рамках економічної безпеки бізнесу показано на рис. 1.9.

Оскільки, як уже зазначалося, важливими елементами забезпечення економічної безпеки є облікова інформація, виникає потреба у встановленні точок контролю за видами обліку в обліково-аналітичній системі: фінансовий, управлінський, податковий, які сигналізують про відхилення у функціонуванні суб’єктів бізнесу (табл. 1.3).

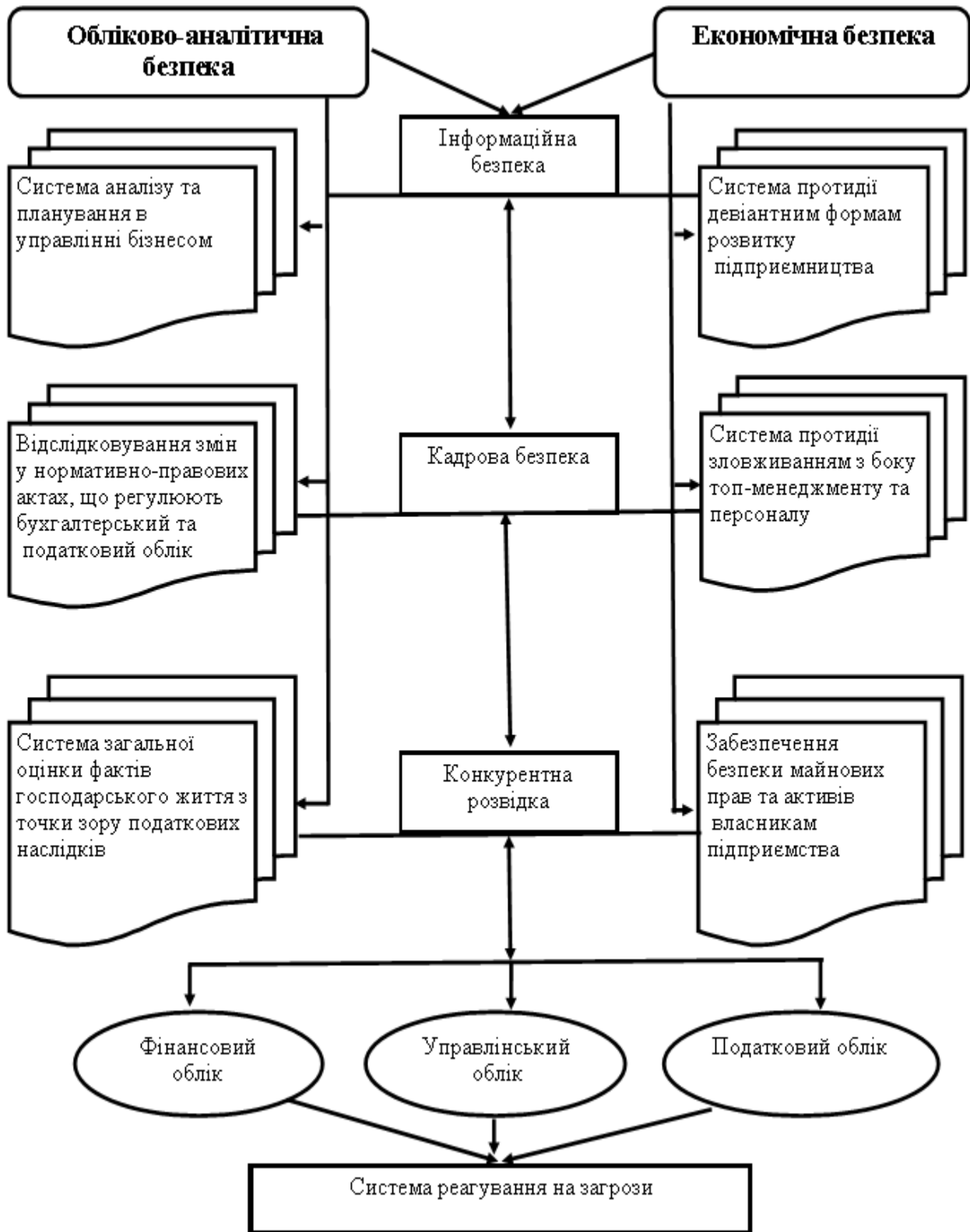

Рис. 1.9. Місце обліково-аналітичної системи в рамках економічної безпеки бізнесу

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 1.3

**Точки контролю економічної безпеки за фактами господарського життя,
схильних до виникнення загроз**

Вид обліку	Точки контролю у розрізі видів обліку
Фінансовий	а) факти господарського життя, що оформлюються первинними документами, що лежить в основі формування обліково-аналітичної інформації; б) результати розрахунків щодо визнання окремих видів витрат, доходів за договорами з контрагентами; в) професійне судження за конкретним фактом господарського життя, визнаним в обліку та звітності з подальшим використанням у розрахунках аналітичних показників
Управлінський	а) факти господарського життя, що оформлюються первинними документами, що лежить в основі формування показників внутрішньої звітності; б) результати розрахунків аналітичних показників щодо аналізу управлінської інформації; в) результати бюджетування
Податковий	а) факти господарського життя, що оформлюються первинними документами, що лежить і в основі формування показників реєстрів податкового обліку з податку прибуток; б) величина податкової бази до та після її мінімізації з подальшим використанням у розрахунках аналітичних показників

Джерело: укладено автором

Виділення точок контролю у фінансовому обліку пов'язано з можливістю появи об'єктивного та суб'єктивного спотворення під час обробки первинних документів, що лежать в основі формування обліково-аналітичної інформації; під час визнання окремих видів витрат і доходів тощо.

Так, фінансовий облік пов'язаний з оформленням первинних документів, що слугує підставою формування обліково-аналітичної інформації, результатами розрахунків за окремими видами витрат, доходів за договорами з контрагентами, бухгалтерським судженням за конкретними фактами господарського життя, що є визнаними в обліку та звітності з подальшим використанням у розрахунках аналітичних показників.

Управлінський облік формує інформацію для внутрішньої звітності, системи планування та аналізу під час розрахунків аналітичних показників для проведення аналізу управлінської інформації [35, 196]. При цьому в

управлінському обліку вартісний вимір активів здійснюється за різними оцінками. Так, під час використання оцінки товарів за фактичною собівартістю має місце елемент угоди, оскільки присутній правовий аспект встановлення ціни, яка визначається у разі укладання між двома контрагентами договору поставки або купівлі-продажу. Цей елемент угоди наявний і у фактах майбутнього періоду для планування покупної ціни товарів, що закладена у договорах. Факт-операція знаходить виявлення в обліковому обґрунтуванні оприбуткування і списання товарів на рахунках обліку активів і витрат. Факт-подія відображається у відхиленнях від облікової вартості товарів, які перевищують заплановану величину, а значить, цей факт виникає з незалежних від економічного суб'єкта причин.

Податковий облік пов'язаний не лише з оформленням первинних документів, що покладені в основу формування показників регістрів податкового обліку з податку на прибуток, а й з розрахунками величини податкової бази до і після її мінімізації з подальшим використанням у розрахунках аналітичних показників. Оскільки сучасне податкове законодавство досить розширене, складне і постійно модифікується, це викликає часті зміни у трактуванні його норм і практиці застосування, що суттєво впливає на постановку податкового обліку. Як результат, виникають постійні суперечки між платниками податків і податковими органами, необґрунтовані штрафи, пені, переплати, стягнення, недоїмки, кримінальні справи та інші негативні явища.

Отже, забезпечення податкової безпеки організацій є найважливішим завданням, яке слід вирішувати керівництву і власникам на постійній основі протягом усього строку функціонування економічного суб'єкта, оскільки його стабільний фінансовий стан безпосередньо залежить від величини податкових витрат і рівня податкових ризиків. І це обумовлює постійність детального аналізу податкової безпеки організацій. Основне завдання діагностики полягає в розгляді реперних точок податкових ризиків, розробці рекомендацій щодо їх

коректив і як наслідок – підвищення рівня податкової безпеки в цілому та результативності діяльності організації зокрема.

Важливим вбачається і визначення стратегії під час створення економічного суб'єкта, коли є можливість превентивно з'ясувати значну частину податкових ризиків, що можуть загрожувати організації. Це стосується як розробки структури економічного суб'єкта, організації товарно-грошових потоків, впровадження певних договірних відносин між контрагентами, так і вибору системи оподаткування, організації податкового обліку тощо. Але набагато простіше впровадити систему податкової безпеки під час організації економічного суб'єкта, ніж коригувати вже сформовані фінансові, структурні, ділові взаємозв'язки.

Економічний аспект податкової безпеки розкриває оцінку податкових ризиків і податковий аналіз, що пояснюється рівнем постановки обліково-інформаційного процесу та якістю відображення фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта.

В основі правового аспекту лежить оптимізація податкових платежів за допомогою методів податкового планування, що не виходить за межі чинного законодавства.

Існуючий взаємозв'язок між елементами податкової безпеки, зокрема, її суб'єктами та об'єктами, встановлює вектор розвитку всієї системи податкових відносин. Найважливіші елементи безпеки податкової системи на макрорівні та їх взаємодія подані в моделі на рис. 1.10.

Впроваджена на кожному конкретному підприємстві система податкової безпеки та її структура буде залежати від стратегічних цілей і завдань, сформульованих його власниками і керівництвом. Процес розробки і подальшого аналізу виконання стратегії податкової безпеки повинен здійснюватися службою внутрішнього контролю, яка, з огляду на загальну політику керівництва, забезпечить відповідний рівень економічної безпеки суб'єкта господарювання.

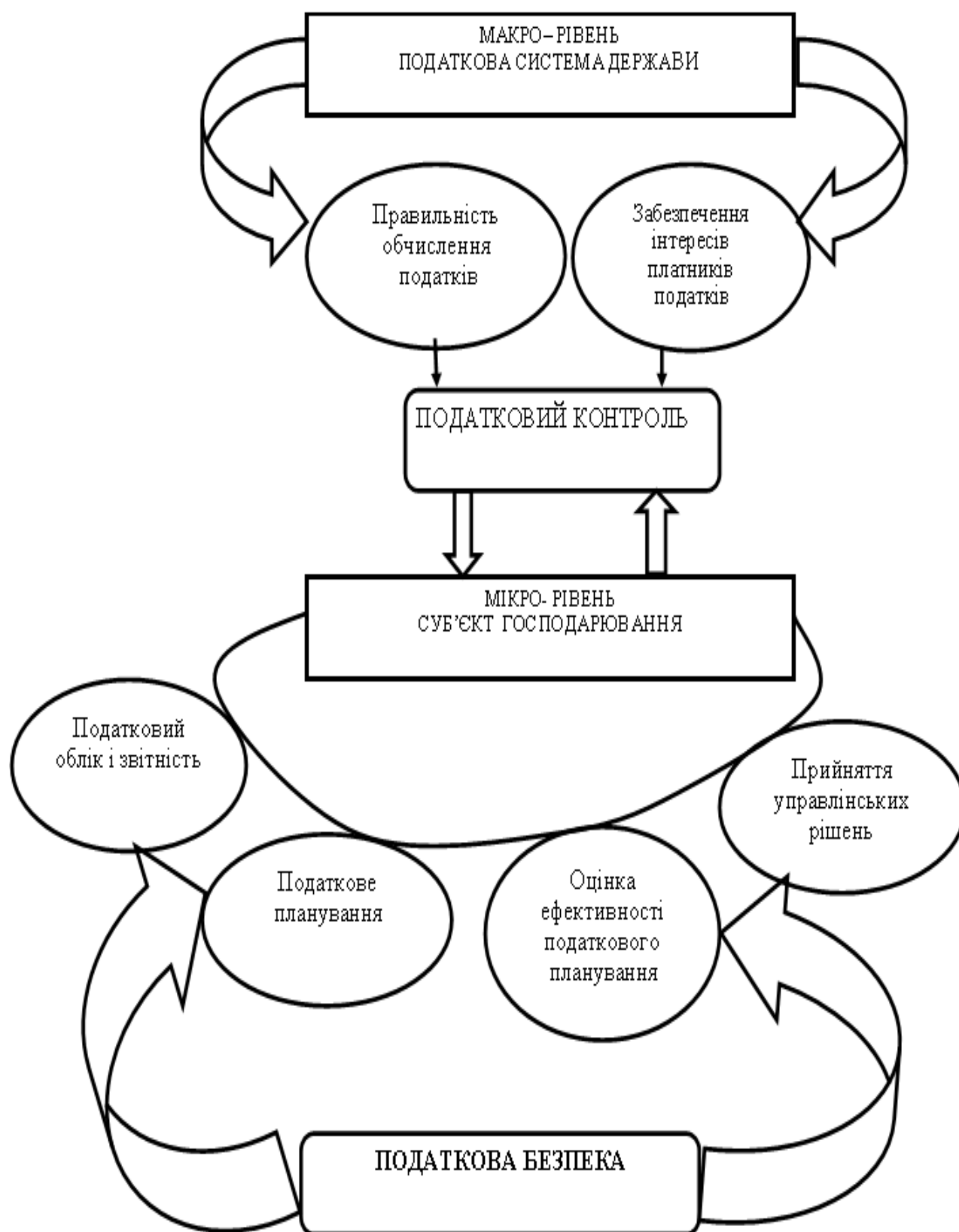

Рис. 1.10. Модель взаємодії елементів безпеки податкової системи на макро- і мікрорівнях

Джерело: авторська розробка.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Грунтуючись на концепціях вітчизняних і зарубіжних учених, автором запропоновано визначення поняття «економічна безпека підприємства» як система комплексного економічного захисту підприємства у зовнішньому та внутрішньому середовищах, що забезпечує його економічну стабільність через стан державних інститутів, правового поля, формування якісної обліково-аналітичної інформації, організаційну структуру управління, людський капітал і спрямовану на реалізацію майнової, фінансової, податкової та інших складових безпеки суб'єкта господарювання.

2. У кризових умовах модель поведінки економічних суб'єктів припускає тривале функціонування в умовах падіння ринків, що значно відрізняється від діяльності у сталому розвитку або економічному зростанні та сприяє їх економічній небезпеці. Тому циклічність економічного розвитку, що зумовлює кризові процеси як базової закономірності функціонування соціально-економічних систем, визначає вектор уваги до факторів зовнішнього середовища в економіці та підвищує актуальність розробки ефективних обліково-аналітичних систем для забезпечення економічної безпеки підприємств, ставлячи їх в ранг найбільш важливих завдань як у системі макросередовища, так і серед науковців і практиків. У процесі дослідження було встановлено, що економічні цикли сприяють розвитку облікової методології, технологій менеджменту і як результат – економічній безпеці підприємства. Запропонований підхід до дослідження дозволяє виявити, яким чином різні типи світових економічних криз через макроекономічні чинники впливають на стан економічної безпеки підприємств.

3. З'ясовано, що сучасну парадигму формування ефективних обліково-аналітичних систем у кризових ситуаціях доцільно розглядати з позицій створення достовірної обліково-аналітичної інформації про діяльність суб'єктів господарювання в умовах їх існування та наявності правового поля, яке реагує на зміни у відносинах із контрагентами та забезпечує економічну стабільність,

сприяючи посиленню контролю для усунення різноманітних ризиків. Визначено ряд індикаторів зовнішнього та внутрішнього середовищ, які чинять вплив на економічну безпеку підприємства та які можна вважати напрямами, за якими доцільно проводити дослідження з її формування. Сформульовано цілі та завдання обліково-аналітичної системи в умовах кризових процесів в економіці, що уможливило розроблення концепції забезпечення економічної безпеки підприємств, яка слугує підґрунтям для управління економічною безпекою підприємства та акцентує увагу на визначенні основних етапів її здійснення у взаємозв'язку та взаємодії впливу різних факторів.

4. У процесі дослідження з'ясовано, що суттєвий негативний вплив на економічну безпеку бізнес-структур і розвиток підприємницького середовища здійснюють девіантні форми, які можна порівняти з «інституційними пастками», які виникають через взаємодію підприємців із зовнішнім середовищем. Встановлено, що, за даними Індексу глобальної конкуренції (2019), корупція – найбільш суттєва проблема для розвитку бізнесу в Україні, що підтверджує проведені дослідження 2019 р., коли Україна втратила два бали в рейтингу сприйняття корупції порівнянні з 2018 р. і повернулася на рівень 2017 р., посівши 126-е місце з 180. Як показують проведені дослідження, у 2019 р. найбільш поширеним видом економічних злочинів в Україні було порушення вимог фінансового контролю (59,85 %), на другому – незаконне привласнення майна (12,65%), на третьому – порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів (6,59 %) і на четвертому – одержання хабаря (5,35%). При цьому порівняно з попередніми роками ці цифри значно зменшились, крім порушень вимог фінансового контролю, де відбулося зростання з 44,58 % у 2018 р. до 59,85 %. Загальна питома вага правопорушень за Цивільним кодексом у 2019 р. виросла до 66,54 %, що на 9,32 % вище за показники 2018 р. Доведено, що надійні інформаційні обліково-аналітичні набувають актуальності, оскільки дозволяють знизити ризики. Показано, що саме в такій ситуації надійна інформація в поєднанні з кращими методиками і

ризик-орієнтованим підходом стають важливим інструментом забезпечення відповідності законодавчим вимогам і скорочення ризиків.

5. Визначено суть обліково-аналітичного інформаційного простору економічного суб'єкта через призму забезпечення економічної безпеки, що полягає у можливості проаналізувати й оцінити всю його бізнес-модель, окремі бізнес-процеси для підвищення ефективності діяльності шляхом зменшення ризиків і зниження витрат. Автором встановлено, що «обліково-аналітичне забезпечення для функціонування бізнес-моделі економічного суб'єкта в умовах кризових явищ в економіці є цілісною системою збору, реєстрації, аналітичної обробки та систематизації інформації про стан зовнішнього і внутрішнього середовища з метою структурованого опису логіки ведення бізнесу і реалізації ключових бізнес-процесів діяльності підприємства, а також способів формування доданої вартості в умовах зменшення ринку».

6. З'ясовано особливості формування ефективної обліково-аналітичної системи та її роль у сприянні економічній безпеці на прикладі підприємств торгівлі в умовах інноваційного розвитку торговельних організацій, пов'язаний із цифровими трансформаціями в бізнесі. Це може виражатися в змінах характеристик товару, торговельно-технологічного процесу, які сприяють позитивній динаміці зі збільшення обсягів товарообігу, прибутку і не пов'язані зі значними інвестиціями. Однак, як свідчать проведені дослідження, виникає ряд факторів, які через віртуальність інформаційного простору, а також підвищення рівня конкурентоспроможності впливають на економічну безпеку підприємств, зокрема й торговельних.

7. Проаналізовано сутність поняття «економічна безпека» у контексті створення ефективної системи обліку та аналізу економіки, що включають філософські, соціальні, кризові, девіантні, функціональні, систематичні, математичні та інші аспекти. Показано, що кожен із них має особливості, які логічно пояснюють зміст економічної безпеки, та є самодостатніми, але водночас не виключають використання інших, а навіть доповнюють один одного, що сприяє комплексному дослідженню та ідентифікації ключових

питань економічної безпеки підприємства і вплив на неї інформаційно-комунікаційної функції обліково-аналітичного забезпечення. Автором сформульовано, що бухгалтерський облік являє собою складну сферу діяльності, яка виконує інформаційно-комунікаційну функцію в системі управління бізнес-моделлю торговельного підприємства, у результаті чого відбувається систематизоване відображення фактів товароруху і формування обліково-аналітичного забезпечення, тісно пов'язаних із ризиками, загрозами та невизначеністю, що впливає на забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

8. Доведено, що найбільш важливими серед фінансових ризиків є бухгалтерський і податковий, оскільки з ними пов'язані усі сфери фінансової діяльності організацій. Наслідком цих ризиків може стати неправильна інтерпретація нормативно-правової бази щодо фактів господарського життя, а це призводить до невизначеності фінансових показників, а також порушень у сфері фінансового контролю. Автором надано визначення бухгалтерського і податкового ризиків. Запропоновано принципи ефективної системи управління податковими ризиками, а саме: стандартизація оцінки, формування податкової політики на підприємстві, впровадження внутрішнього податкового аудиту, систематизація внутрішньої звітності для управління податковими ризиками. Це сприяє визначенню критеріальних показників, за допомогою яких проводиться оцінка величини ризику і його наслідків.

9. Обґрунтовано, що податковий облік пов'язаний не лише з оформленням первинних документів, що покладені в основу формування показників регістрів податкового обліку з податку на прибуток, а й із розрахунками величини податкової бази до і після її мінімізації з подальшим використанням у розрахунках аналітичних показників. Розглянуто економічний аспект податкової безпеки, який розкриває оцінку податкових ризиків і податковий аналіз, що пояснюється рівнем постановки обліково-інформаційного процесу та якістю відображення фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта. Визначено, що основне завдання діагностики

полягає в розгляді реперних точок податкових ризиків, розробці рекомендацій щодо їх коректив і як наслідок – підвищення рівня податкової безпеки в цілому та результативності діяльності організації зокрема. Автором запропоновано модель взаємодії елементів безпеки податкової системи на макро- і мікрорівнях, що визначає вектор розвитку всієї системи податкових відносин.

Основні результати дослідження, що отримані у розділі 1, опубліковані у наукових працях автора [1, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16].

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНА ПАРАДИГМА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Принципи бухгалтерського обліку як базові положення забезпечення економічної безпеки підприємств

У теорії та методології бухгалтерського обліку відбувається суттєве реформування, пов'язане з розвитком окремих категорій та концепцій під впливом Міжнародних стандартів обліку. Ми підтримуємо думку, що «зміна парадигми бухгалтерського обліку має бути першим теоретичним внеском бухгалтерської науки в оновлення системи управління, а звідси, і в майбутній (гармонійний) розвиток глобальної економіки в цілому та української зокрема» [96, с. 179].

У системі забезпечення економічної безпеки гостро стоїть питання про формування повної та достовірної інформації, адаптованої до конкретних запитів, що виникають у процесі оптимізації прибутку і прийняття керівництвом економічних суб'єктів управлінських рішень.

Беручи до уваги той факт, що останнім часом особливо збільшується роль обліку з формування інформації про фінансовий стан і результати діяльності економічного суб'єкта, центральне місце посідає достовірність, корисність і зрозумілість обліково-економічної інформації. «Необхідно враховувати зміни структури та масштабів бізнесу, мінливість законодавчої бази, нові вимоги ринку, інноваційні процеси, гармонійність із загальним трендом розвитку тощо. Тобто має бути здійснено паралельне вирішення взаємопов'язаних між собою оперативних завдань для реалізації стратегічних цілей шляхом синхронізації бізнес-процесів та організації якісної системи облікової інформації, яка за допомогою особливих бухгалтерських прийомів та методів уміло поєднує усі стадії відтворення суспільного продукту, створюючи інформацію, необхідну

різного роду інституціям або окремим внутрішнім чи зовнішнім користувачам» [73, с. 210].

Суть обліково-аналітичних систем суб'єктів господарювання для забезпечення економічної безпеки полягає у можливості проведення аналізу та оцінки всієї бізнес-системи суб'єкта господарювання, окремих бізнес-процесів з позицій оптимізації оподаткування, точності, характеру інформаційного простору, коректності, організації фінансового та управлінського обліку, формування облікової політики та сприяє підвищенню ефективності діяльності за рахунок зниження податкових ризиків і зменшення податкових витрат.

Реалізація цих вимог включає визначення, розуміння і розробку сучасного процесу моделювання бухгалтерського обліку для забезпечення економічної безпеки підприємств із використанням принципів, які є фундаментальними положеннями бухгалтерського обліку. Так, А. П. Грінько вважає, що «за допомогою системи методологічних принципів задаються базові правила професійної поведінки, визначається логіка бухгалтерських процедур» [74, с. 15]. О. С. Григоренко підкреслює, що «економічне середовище увесь час зазнає змін. Бухгалтерський облік, у свою чергу, теж змушений еволюціонувати, задовольняючи інформаційні потреби користувачів. Перспективним напрямом подальших досліджень є обґрунтування модифікації принципів бухгалтерського обліку та розроблення механізму їх впровадження» [77, с. 107].

Ми підтримуємо думку О. Харламової, що «принципи є підґрунтям парадигми бухгалтерського обліку, але конкретна обліково-звітна система або обмежується встановленням принципів (а правила вже є похідними від цих принципів і не є жорстко регламентованими), або включає, крім принципів, чітко встановлені обов'язкові до застосування правила. Так, US GAAP від початку розроблялись як правила, а П(С)БО України – логічний результат багаторічного юридичного напрямку розвитку бухгалтерського обліку» [177, с. 220].

Принципи бухгалтерського обліку властиві всім обліковим концепціям, що є логічною ознакою інституціонального підходу до забезпечення якості обліково-аналітичної інформації та є необхідною умовою забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. Ці принципи розглядаються багатьма вченими [67, 68, 70, 77, 79, 80, 97, 168, 177, 181, 202]. Проте вкрай важливим є не лише знання принципів, а й головне – їх розуміння та порядок застосування на практиці. Вважаємо, що принципи бухгалтерського обліку – це правила, якими доцільно керуватися під час вимірювання, оцінки та реєстрації господарських операцій і під час відображення їх результатів у фінансовій звітності. Втім лишається неповністю вирішеним питання про принципи бухгалтерського обліку для забезпечення економічної безпеки підприємств.

Сучасна теорія бухгалтерського обліку виділяє низку основних принципів, розглянутих як у Міжнародних стандартах фінансової звітності [130], так і в Законі України про бухгалтерський облік та фінансову звітність [150], а також в НП(С) БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» відповідно до яких організовано ведення бухгалтерського обліку на підприємстві [142].

Від 1 січня 2018 р. набрали чинності зміни, внесені Законом № 2164 до Закону про бухгалтерський облік та фінансову звітність [150], у якому переглянуті принципи бухгалтерського обліку, зокрема, виділено такі: повне висвітлення; автономність, послідовність; безперервність, нарахування; превалювання сутності над формою; єдиний грошовий вимірник; інші принципи, визначені міжнародними стандартами або національними ПБО, або національними ПБО в державному секторі (табл. 2.1).

Як бачимо, нові зміни законодавчої бази торкнулися таких принципів бухгалтерського обліку, як обачність, історична (фактична) собівартість та періодичність, які було виключено, та групи принципів: автономності та послідовності; безперервності та нарахування доходів і витрат, які об'єднано в одну групу.

Економічний зміст таких змін можна пояснити деяким дублюванням змістовного наповнення окремих принципів та їх корелюванням з укрупненими

групами принципів. Тому надалі, відштовхуючись від розуміння того, що принципи – це вихідні положення будь-якої теорії, які концентрують певну форму знань, що детермінують подальшу спрямованість дослідження, розглянемо принципи організації бухгалтерського обліку, що регулюють процес економічної безпеки.

Таблиця 2.1

Зміни у складі принципів бухгалтерського обліку

Принципи до 01.01.2018	Принципи з 01.01.2018
<ul style="list-style-type: none"> – обачності; – повного висвітлення; – автономності; – послідовності; – безперервності; – єдиного грошового вимірника; – нарахування і відповідності доходів та витрат; – превалювання сутності над формою; – історичної (фактичної) собівартості; – періодичності 	<ul style="list-style-type: none"> – повного висвітлення; – автономності; – послідовності; – безперервності; – нарахування; – превалювання сутності над формою єдиного грошового вимірника; – інші принципи, визначені міжнародними стандартами або національними ПБО, або національними ПБО у державному секторі

Джерело: укладено автором

Не ставлячи під сумнів доцільність виділення принципів, проведемо трансформацію прийнятих принципів бухгалтерського обліку відповідно до сучасної парадигми організації економічної безпеки підприємств у кризових умовах, уточнюючи їх трактування в цьому контексті.

Принцип повного висвітлення означає, що інформація, яка згрупована в обліковому просторі, повинна бути всеохоплюючою для прийняття управлінських рішень та у повному обсязі розкривати господарські операції, події, загрози та інші факти господарського життя. Повнота інформації сприяє виявленню та оцінці впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ, урахуванню ситуаційної появи загроз та розробленню можливих варіантів заходів з їх усунення. Дані вимоги також можна використовувати стосовно особливостей побудови системи економічної безпеки в умовах кризових процесів в економіці. Така вимога може означати необхідність ідентифікації повного спектра фактів, потенційно здатних викликати погіршення фінансового

стану економічного суб'єкта та своєчасно відображати події господарського життя.

Принцип автономності та послідовності є дуже важливим в аспекті реалізації теорії прав власності та ключовим у системі ринкових відносин. У цьому контексті це означає контроль за капіталом власника, недопущення його проїдання в умовах гіперінфляції, забезпечення зростання прибутковості власного капіталу порівняно з базисною прибутковістю інвестицій в економіці (ключова ставка, збільшена на відсоток інфляції) тощо.

Послідовність застосування облікової політики в умовах впливу кризових процесів в економіці може бути інтерпретована як необхідність застосування єдиних підходів у процесі збору, реєстрації, узагальнення та інтерпретації даних і проведення інших облікових, аналітичних і контрольних заходів зі зниження ризику втрати платоспроможності та фінансової стійкості економічного суб'єкта, у межах облікової політики для цілей забезпечення економічної безпеки. Але при цьому, з огляду на той факт, що обов'язковість складання облікової політики для таких цілей не закріплена у вітчизняних стандартах із бухгалтерського обліку, даний аспект принципу автономності та послідовності для формованої системи набуває, втім, другорядного значення.

Послідовність визначеності фактів господарської діяльності в рамках економічної безпеки в умовах кризових процесів в економіці також буде означати хронологічну порівнянність обліково-аналітичних дій, спрямованих на зниження негативних ефектів внаслідок кризових явищ та управлінських звітів, що містять як ретроспективну, так і перспективну інформацію. При цьому прогнозовані дані щодо макроекономічних параметрів функціонування зовнішнього середовища повинні проектуватися на той же прогнозований період функціонування економічного суб'єкта.

Інформація для забезпечення економічної безпеки повинна ідентифікувати ризики подальшого функціонування в рамках формованої системи, при цьому її інтерпретація визначається за економічною суттю, а не за правовою формою (принцип превалювання сутності над формою).

Принцип безперервності та нарахування найбільшою мірою відповідає завданням, які стоять перед системою економічної безпеки в умовах кризових процесів за рахунок реалізації функції ранньої діагностики кризових явищ, їх демпфірування або повного нівелювання, тим самим забезпечуючи довгостроковий і стійкий характер функціонування економічного суб'єкта.

С. Ф. Голов [67] вважає, що принцип безперервності «має практичне значення передусім для формування аудиторського висновку» та втрачає значення щодо оцінки вартості бізнесу. А. Озеран [132] і Т. Тарасова [168] не погоджуються з таким ставленням до принципу безперервності, оскільки він означає взаємозв'язок із принципами послідовності, періодичності, нарахування і відповідності доходів і витрат, історичної собівартості. Економічний суб'єкт передбачає функціонувати в майбутньому, зокрема, через майбутні події, угоди та операції, про які є професійне судження бухгалтера щодо наявності у звітному періоді зобов'язань або невиявлених витрат, що веде до необхідності відображення в обліку і звітності очікуваного збитку. Отже, вважаємо, що цей принцип передбачає допущення тимчасової невизначеності фактів господарської діяльності, що впливає на ризик навмисної або вимушеної ліквідації чи суттєвого скорочення діяльності економічного суб'єкта в майбутніх періодах. Також цей принцип може бути спроектований на необхідність проведення перманентних моніторингових процедур у ході діагностики фінансового стану економічного суб'єкта. Вимога нарахування – ключова для сформованої системи економічної безпеки, оскільки орієнтує менеджмент на новий тип мислення, коли діагностика вузьких місць у фінансово-господарській діяльності проводиться безперервно. При цьому управлінські рішення приймаються, виходячи з більшої готовності до визнання в обліку витрат і зобов'язань, яким приділяється підвищена увага.

Крім того, реалізація принципу безперервності діяльності в системі заходів економічної безпеки пов'язана з різного роду погрозами функціонування суб'єкта бізнесу та його розвитку. Згідно з методичними підходами у процесі формування облікової політики варто продовжувати

діяльність в найближчому майбутньому без наміру та необхідності ліквідації або суттєвого скорочення діяльності, а отже, зобов'язань, зокрема й оціночних, які будуть погашатися у встановленому порядку.

Одним із інструментів контролю виконання принципу безперервності є проведення аналітичних робіт із визначення фінансової стійкості організації зі з'ясуванням причин нестабільності умов її функціонування. Для виявлення загрози безперервності діяльності, як відомо, проводяться такі основні розрахунки, як величини чистих активів із виявленням динаміки їх зростання або зниження; значення фінансових коефіцієнтів (ліквідності, оборотності, рентабельності); платоспроможності за поточними зобов'язаннями.

Однак традиційні методи фінансового аналізу, засновані на використанні показників бухгалтерської (фінансової) звітності, сформовані за перекрученими фактами господарського життя, які відповідають принципу обачності, можуть спровокувати загрозу економічній безпеці. Тому поряд із застосуванням традиційних прийомів аналізу пропонується оцінювати можливі наслідки від потенційних загроз, застосовуючи процедуру аудиту.

Принцип єдиного грошового вимірника використовується для вартісного виміру об'єктів (матеріальних, нематеріальних), щоб оцінити можливу нанесену підприємству шкоду, що є наслідком економічної небезпеки.

Вважаємо, що основоположний принцип у системі заходів економічної безпеки – це принцип обачності, який реалізується в ситуаціях під час відображення завищеної або незаниженої суми збитку, що може спровокувати загрозу економічній безпеці суб'єкта бізнесу.

Крім того, застосування принципу обачності впливає на розрахунок суми очікуваного збитку за звітними періодами. Застосування професійного бухгалтерського судження під час розрахунків із відображення очікуваного збитку в умовах наявності загроз економічній безпеці не допускає визнання зайвої величини цих об'єктів обліку та до їх недостатньої величини в обліку і звітності.

Відповідно до Концептуальних основ фінансової звітності (МСФЗ) принцип обачності в 2010 р. виключили, замінивши його на фундаментальну якісну характеристику інформації «правдиве уявлення». Це виражається в тому, що сформована інформація повинна правильно відображати економічну сутність фактів, представлених у звітності, і при цьому бути повною, нейтральною та без помилок.

Маємо висунути гіпотезу, що на практиці абсолютна відповідність звітності всім характеристикам справедливого подання є практично недосяжною, але, вважаємо, що для оцінки рівня якості звітності необхідно враховувати: наскільки повно та якісно подана у звітності інформація, що відображає припущення та оцінку фактів; наскільки повно і зрозуміло у примітках до звітності розкрито інформацію про облікові принципи, які використовуються під час складання фінансової звітності; наскільки ідентично та повно висвітлено інформацію про сприятливі та несприятливі економічні явища.

Дослідження праць науковців дозволило виділити ключові критерії функціонування принципу обачності: невизначеність, обережність, спотворення, нейтральність. Що стосується невизначеності, то вона пов'язана з відображенням фактів господарського життя про вартість об'єктів обліку, і перш за все – доходів і витрат, оскільки існує ймовірність їх недостовірного розрахунку. Як правило, такий ризик простежується у торговельних організаціях, де, зокрема, згідно з вимогами П(С)БО необхідно визнавати доходи в момент відвантаження товарів покупцям, тобто момент реалізації збігається не від оплати товарів, а з часом відвантаження. Крім того, точкою загроз є ситуації, пов'язані з виникненням невизначеності під час погашення дебіторської заборгованості, з можливими претензіями до якості товарів, відповідності їх договорам поставки тощо.

До другого критерію принципу обачності варто віднести обережність, завдяки якій активи балансу оцінюються за мінімальними з усіх реально можливих оцінок; капітал і зобов'язання, відображені в балансі даного звітного

періоду, повинні мати максимальні з усіх реально можливих оцінок; доходи, сформовані в даному звітному періоді, мають бути показані в тому звітному періоді, в якому будуть отримані; витрати, сформовані в даному звітному періоді, повинні бути визнані в цьому періоді.

Однак прояв зайвої обережності в частині відображення інформації про величину доходів, які згідно з цим правилом повинні показуватися в тому періоді, коли будуть отримані, суперечить нормам П(С)БО і принципам тимчасової визначеності фактів господарського життя, що вимагає відображення виручки за неперед'явленими рахунками незалежно від отримання в звітному періоді.

Такий підхід до реалізації принципу обачності не завжди відповідає заходам, спрямованим на забезпечення економічної безпеки, тому під час використання принципу обачності, крім вимоги обережності, постає потреба у використанні правила спотворення облікових даних. Крім того, незастосування правила обачності у використанні тільки мінімальних оцінок під час вимірювання величини активів, наприклад, за відношенням до собівартості кінцевих запасів, де допускається включення лише накладних транспортно-заготівельних витрат. Звідси, професійне бухгалтерське судження про вирішення цього питання стає об'єктом економічної безпеки діяльності.

Наступним критерієм функціонування принципу обачності визнається спотворення облікових даних, що може мати місце у застосуванні принципу обачності, проте не повинно призводити до фальсифікації показників звітності. Так, наприклад, мають місце створення оціночних резервів за сумнівними боргами для обліку дебіторської заборгованості. Дотримання цього правила дозволяє обґрунтовувати створення таких резервів і не допускати паралельного формування прихованих резервів, що забезпечує економічну безпеку суб'єктові бізнесу.

Критерій функціонування принципу обачності – нейтральність – полягає в об'єктивному підході до прийняття і розуміння обліково-аналітичної інформації: про величину доходів, які використовуються у розрахунку суми

очікуваного збитку від сумнівних боргів; про витрати у визначенні складу передбачених витрат за договором. Дотримання цього правила дозволяє констатувати, що його застосування спрямовано на здобуття надійної та об'єктивної інформації про об'єкти обліку, що сприятиме забезпеченню економічної безпеки обліково-аналітичних робіт.

Принцип обачності, попри його відсутність у концептуальних засадах МСФЗ, реалізується через норми бухгалтерського обліку, які потребують відображення деяких облікових об'єктів, характерних для бізнесу, як у балансі, так і у звіті про фінансові результати. За МСФЗ, одним із ключових елементів звіту про фінансові результати є витрати, які являють собою різні збитки, а також витрати, які виникають у процесі звичайної діяльності організації. До таких витрат включають собівартість продажів, заробітну плату та амортизацію. Це вибуття або виснаження активів, таких як грошові кошти та еквіваленти грошових коштів, запаси, основні засоби. Кожній статті в звіті про фінансові результати відповідає певний порядок їх визнання, особливо це стосується величини за статтею «Собівартість продажів», що показано в цьому звіті.

Отже, правильне використання принципу обачності орієнтовано на визнання фактів господарського життя, що можна вважати як умовно точними. Однак це призводить до появи деякої невизначеності й можливих загроз економічній безпеці суб'єкту бізнесу в цілому і облікових робіт зокрема. При цьому загрози економічній безпеці під час ведення фінансового обліку, як показали дослідження, виникають у разі ігнорування або недостатньо правильної реалізації принципу обачності, і як наслідок – у бухгалтерській (фінансовій) звітності повинні демонструватися лише ймовірні збитки від знецінення і неповернення вимог, що висуваються контрагентам. І водночас його застосування в повному розумінні цього принципу також обумовлено наявністю методологічних, інвентарних і стохастичних відхилень: методологічні відхилення даних від реального їх значення пов'язані з тим, що знаки-символи, що є характерними мові рахівництва, існують паралельно з

бізнес-процесами; інвентарні відхилення пов'язані з неповною відповідністю реального стану об'єктів, що враховуються за даними фінансового обліку; стохастичні відхилення зумовлені наявністю помилок, які виникають у процесі отримання, обробки і передачі облікової інформації.

Звідси реалізація принципу обачності в системі економічної безпеки повинна бути пов'язана з формуванням достовірної інформації в бухгалтерській (фінансовій) звітності на основі професійного судження. Саме професійне бухгалтерське судження є елементом системи економічної безпеки, орієнтованим на підвищення якості облікової інформації, що міститься в бухгалтерській (фінансовій) звітності через правильну і достовірну інтерпретацію фактів господарського життя; запобігання можливих загроз економічній безпеці діяльності і виникнення ризиків.

Тому важливо періодично, не зважаючи на суттєві витрати, залучати незалежні аудиторські фірми, здатні оцінити об'єктивність прийнятих професійних суджень з метою виключення можливості появи загроз викривлення бухгалтерської (фінансової) звітності, а звідси – підвищення якості облікової інформації. Питанню значущості професійного судження багато вчених-економістів присвятили свої праці [100, 106, 113, 151, 160, 166, 188, 192], які відзначають його як один із найважливіших інструментів інноваційного бухгалтерського обліку.

В основу професійного судження має бути покладена інформація, здобута з достовірних джерел, як внутрішніх (технічні звіти, аналітичні звіти, модель довгострокового розвитку підприємства, бюджети), постачальником яких можуть бути внутрішні підрозділи (наприклад, юридичний відділ, економічні підрозділи), так і зовнішніх (ринкова ставка, коефіцієнт beta, аналітичні прогнози за ринковими цінами, ставка інфляції, коефіцієнт ризику та ін.) у вигляді інформації з сайтів, прогнозів аналітичних компаній тощо.

Важливо формувати судження, ґрунтуючись на однаковому підході до типових повторюваних фактів господарського життя з метою їх порівнянності від періоду до періоду. Тому потрібно розробляти і впроваджувати візуальні

шаблони (стандарти) для ведення документації професійних суджень, і це дозволить планувати дії бухгалтера та уникнути розбіжностей в аудиторській перевірці.

Вважаємо, що в рамках системного підходу до формування економічної безпеки підприємств в умовах кризового стану економіки принципи бухгалтерського обліку відіграють найважливішу роль і сприяють побудові різних моделей, зокрема й облікової. У зв'язку з цим ми пропонуємо нову додаткову сукупність змістовних принципів антикризової системи економічної безпеки: превентивності, мультидисциплінарності, коригування, ефективної інформації, кросфункціональності, креативності та професійного судження (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Рекомендовані принципи бухгалтерського обліку в ракурсі економічної безпеки підприємств

Джерело: розроблено автором.

Вважаємо, що у запропонованій інтерпретації принципи бухгалтерського обліку визначають їх застосування для забезпечення економічної безпеки в кризових умовах (табл. 2.2). На основі зазначених системних принципів вибудовується модель, названа нами «антикризовою моделлю економічної безпеки в бухгалтерському обліку», яка є одним із напрямів його інноваційного розвитку з іманентним набором функцій.

Таблиця 2.2

**Характеристика принципів бухгалтерського обліку в ракурсі
економічної безпеки підприємств**

Назва принципу 1	Зміст принципу 2
Принцип превентивності	У кризових умовах найбільш релевантною є інформація, що дозволяє домогтися поліпшення (відновлення) поточної платоспроможності навіть ціною майбутніх втрат. При цьому у прийнятті управлінських рішень можуть застосовуватися методи, які не прийнятні для традиційної системи менеджменту, коли допускаються будь-які поточні і майбутні втрати для підвищення платоспроможності в даний момент часу
Принцип мультидисциплінарності	Навіть однотипні кризи впливають на економіку абсолютно по-різному. Це означає, що методичні підходи, прийоми та способи вироблення інформації, що застосовуються в антикризовій системі обліку, не можуть бути уніфікованими і повинні постійно адаптуватися до мінливих умов. Об'єктами змін можуть бути набір показників оцінки ефективності; нормативні, еталонні значення коефіцієнтів; величина і склад резервів і резервних бюджетів; елементи бізнес-моделі підприємства тощо.
Принцип коригування	У кризових умовах вплив інфляції призводить до спотворення даних, у цих умовах роль антикризової системи обліку полягає в уточненні та коригуванні облікової інформації. Отже, транспарентність даних для прийняття рішень забезпечується антиінфляційними і антикризовими заходами в обліку за допомогою реалізації цього принципу. Уточнена інформація, отримана з використанням методів антикризової системи обліку, може бути розкрита в додатках до бухгалтерської фінансової звітності або в управлінській звітності. У цьому контексті облік дозволяє деталізувати і уточнювати дані статей звітності в умовах високої інфляції. Згідно з цим принципом система обліку в кризових умовах, з одного боку, формує базу для прийняття управлінських рішень в рамках окремої бізнес-одиниці і бізнес-процесів, а з другого – забезпечує транспарентність даних, які відображаються у фінансовому обліку за рахунок деталізації окремих об'єктів облікового процесу

Продовження таблиці 2.2

1	2
Принцип ефективної інформації	В умовах кризових процесів часто спостерігається опортунізм між стратегічними цілями та операційними завданнями на тлі необхідності постійного удосконалення інформаційної бази для прийняття ефективних рішень з метою нівелювання кризового початку в діяльності фірми. Методологія антикризової системи бухгалтерського обліку (БО) в умовах початкової стадії кризи на макрорівні повинна бути орієнтована на вироблення інформації перспективного характеру, що забезпечує ранню діагностику ризиків і подальшу коригування в системі контрольних кошторисно-бюджетних заходів. У гострій же фазі кризи на перший план виходить інформація оперативного характеру
Принцип кросфункціональності	Розроблена система обліку в умовах кризових процесів в економіці забезпечує систему антикризового менеджменту необхідною внутрішньою інформацією для формування ефективних взаємозв'язків між функціями планування (бюджетування), обліку (облік резервів, інфляційних доходів і втрат), контролю (SWOT-аналіз ефективності резервної системи), організаційної системи управління (показники ефективності бізнес-процесів і центрів відповідальності в умовах кризи), регулювання і координації (стандарти і регламенти щодо формування бізнес-моделі, реалізації інфляційно-коригуючих заходів), прийняття рішень (CVP-аналіз в умовах гіперінфляції). Розроблений інструментарій сприяє реалізації функцій антикризового менеджменту та забезпеченню цілісності обліково-аналітичної системи в рамках планово-облікової, аналітичної, контрольної-ревізійної, організаційно-управлінської діяльності з метою запобігання деструктивних і руйнівних явищ економічної кризи
Принцип креативності	Полягає у формуванні нового типу мислення облікових працівників, які здійснюють збір, обробку та аналіз інформації в умовах перманентної нестабільності та падіння ринків. Бухгалтер-аналітик в системі антикризового обліку повинен володіти компетенціями антиінфляційного, резервного, прогнозовано-стратегічного забезпечення діяльності, а також навичками, які сприяють формуванню ефективної бізнес-моделі на основі вироблення антикризових бізнес-цілей
Принцип професійного судження	Чи означає перманентність моніторингових дій з оцінки темпів інфляції, банківських ставок, курсів валют, волатильності фондової, валютної, товарно-сировинної біржі, галузевих параметрів ринку, фінансового і ринкового станів стейкхолдерів тощо. Фактори зовнішнього середовища впливають на доходи і видатки економічного суб'єкта, політику ціноутворення, витрати, собівартість, результати бізнесу в цілому і окремих сегментів, обсяги виробництва і продажів, інвестиції, бюджети (кошториси), параметри бізнес-моделі тощо

Джерело: укладено автором.

2.2. Фінансовий облік резервування та напрями його удосконалення як об'єкт антикризової моделі управління підприємством

Економічні кризи, як уже підкреслювалось вище, провокують невизначеність в поведінці економічних суб'єктів, підвищують волатильність попиту на товарну пропозицію та призводять до зростання інфляції, і це вимагає розробки відповідних прийомів обліку, аналізу та систематизації інформації для зниження потенційних фінансово-господарських ризиків. Достовірність бухгалтерської інформації досягається за допомогою правильного вартісного вимірювання об'єктів обліку, в основу якого покладено реальні витрати в грошовій оцінці. З вимоги достовірності впливають такі якісні характеристики інформації, що міститься в звітності, як зрозумілість, доречність (значимість), надійність і нейтральність. Проведені вище дослідження впливу облікових принципів на забезпечення економічної безпеки суб'єкта бізнесу дозволяють встановити, що одним зі складових елементів принципу обачності є нейтральність, що передбачає надання інформації, яка виключає зумовленість результатів у процесі прийняття користувачами управлінських рішень.

На сьогодні, як вже підкреслювалось, суттєвого значення набуває саме професійний підхід, оскільки не завжди є можливість оцінити різні об'єкти бухгалтерського обліку в чітко визначеній вартісній оцінці, яка підтверджується відповідними документами та не підлягає жодним корективам. Наприклад, професійний підхід до проблеми визнання очікуваних збитків передбачає вибір одного з кількох варіантів щодо коригування вартості активу (зобов'язання), обумовлених появою нової інформації, яка формується, виходячи з оцінки існуючого стану справ в організації, очікуваних майбутніх вигід і зобов'язань, і не є виправленням помилки у бухгалтерській звітності. Саме тоді має місце прийняття професійного судження бухгалтера щодо перегляду прогнозованих і поточних сум виручки і витрат [166].

Отже, наше рішення полягає в тому, що ми використовуємо економічну природу терміну «збитки», тобто це фінансовий результат від основної діяльності, а в разі невідшкодованих витрат їх слід визнавати у складі інших витрат. У такий спосіб з'являється доцільність використовувати такий інструмент бухгалтерського обліку, як резервування, що дозволяє акумулювати кошти у резервах, які забезпечують підвищення фінансової стійкості економічного суб'єкта за рахунок коригування облікової інформації або рівномірного включення витрат до собівартості продукції, товарів, робіт, послуг.

Резервування, як один із об'єктів антикризової моделі облікової системи в умовах депресивного стану економіки, набуває ще більшої значущості, оскільки є превентивним заходом під час створення комплексу елементів і агрегатів резервної системи для зниження фінансово-економічних, корпоративних і макроекономічних ризиків, що виникають внаслідок економічної невизначеності. Остання є невід'ємною рисою фінансово-господарського середовища економічного суб'єкта і визначає появу того чи того ризику.

Отже, створення резервів на підприємствах є одним із найбільш надійних інструментів запобігання втрат та захисту від ризиків, але викликає досить багато обговорень серед науковців та практиків стосовно методичних підходів до системи резервування і трактування безпосередньо поняття «резерви». Ми підтримуємо думку, що «широка різноманітність термінологічного апарату та його неоднозначність призводить до хибних джерел формування резервів та напрямів їх використання. Крім того, неузгодженість поняття резервів зумовлює певні труднощі їх бухгалтерського обліку та відображення в балансі суб'єктів господарювання. Особливої актуальності механізм резервування набуває в умовах фінансово-економічної кризи, оскільки відображення резервів у балансі підприємства характеризує його позицію фінансово-майнового стану щодо збереження капіталу та виконання зобов'язань перед контрагентами» [88, с. 68]. Говорячи про різноманіття використовуваних резервів, зазначимо, що

поняття «резерв» походить від французького слова *reserve*, що в перекладі означає «запас», чи від латинського *reserve* – «економлю, зберігаю». У табл. 2.3 наведено різні підходи до визначення поняття «резерв» у роботах науковців.

Таблиця 2.3

**Визначення економічної суті та змісту поняття «резерви»
у роботах вітчизняних науковців**

Автори	Визначення
1	2
Дубініна М.В., Гомелько Н.Г., Дубінін В. А. [88, с. 67]	Резерв є джерелом необхідних нових засобів та сил, сформованих спочатку у вигляді запасу можливостей на випадок виникнення потреби в них в майбутньому
Осадча Г. Г. [136, с. 161]	Планування фінансів на рівні підприємства і країни не обходиться без використання поняття «резерв», а це відповідає такому підходу до вивчення господарських відносин на макрорівні, як регульована ринкова економіка, яка з погляду сучасних економістів є найбільш ефективною
Падій І.О. [137, с. 49]	Резерв – це об'єкт бухгалтерського обліку, який через такі принципи розкриття фінансової звітності, як принцип безперервності та відповідності доходів і витрат, забезпечує покриття можливих та/або очікуваних витрат збитків для достовірного відображення фінансового стану і фінансових результатів діяльності підприємства
Пікуш Ю.В., Пилипенко Л.М. [140, с. 281]	Сучасні імперативні документи (окрім фінансового сектору) не вимагають вилучення резервів з господарського обороту підприємств, тому, на нашу думку, їх насправді необхідно розглядати винятково як регулятиви, необхідні для об'єктивнішої репрезентації фінансово-майнового стану підприємства у його балансі
Яремко І. [199, с. 13].	І., Підставні об'єкти, що вводяться в облікову систему для уточнення вартості інших об'єктів.
Верига Ю.А. [50, с. 118]	Антиципації (витрати) цільового характеру, створені відповідно до чинного законодавства, установчих документів, принципів бухгалтерського обліку, П(С)БО у вигляді резерву сумнівних боргів, резервів майбутніх витрат і платежів, резервного капіталу та призначені для здійснення обов'язкових виплат, покриття передбачуваних та очікуваних витрат, усунення наслідків надзвичайних подій і забезпечення таких умов функціонування підприємства, які задовольняють його власників
Козлова М.О. [111]	Запас високоліквідних засобів, що створюються суб'єктом господарювання відповідно до чинного законодавства та внутрішніх документів, характеризуються особливим порядком формування та необхідністю оперативного цільового використання, і призначений для покриття ймовірних або очікуваних витрат і збитків

Продовження таблиці 2.3

1	2
Нагорна І.В. [127]	Являють собою одночасно механізм формування в бухгалтерському обліку та звітності об'єктивної інформації про фінансовий стан і результати діяльності підприємства, відрахування та формування яких є витратами, і джерело компенсації несприятливих наслідків ризиків фінансово-господарської діяльності з метою забезпечення стійкості фінансового стану підприємств
Пархомчук О.О. [138]	Джерело покриття можливих або очікуваних витрат та збитків суб'єкта господарювання, що представляє собою запас високоліквідних засобів, які створилися на підприємстві відповідно до чинного законодавства та внутрішніх документів і характеризуються особливим порядком формування та цільовим характером використання

Джерело: укладено автором.

Як бачимо з табл. 2.3, поняття «резерви», як правило, диференціюються за принципом покриття збитків. Але при цьому вбачаються суттєвими й інші класифікаційні характеристики: за джерелом утворення (створені за рахунок коштів чистого прибутку, прибутку до оподаткування; за рахунок собівартості продукції або за рахунок трансформаційних змін вартості активів або зобов'язань); за джерелом трансформаційних процесів в економіці (резерви, спрямовані на зниження зовнішніх і внутрішніх загроз); за типами впливу на ризики (резерви, що знижують соціально-економічні, політичні, технологічні, екологічні, виробничо-комерційні, інвестиційні, фінансові або макроекономічні ризики); залежно від функціонального призначення (резерви, призначені для розвитку економічного суб'єкта); резерви соціально-економічного напрямку; резерви, орієнтовані на підтримку стабільності фінансово-господарської діяльності та запобігання кризовим явищам); за тривалістю використання (коротко- і довгострокові); за рівнем впливу на статті балансу (резерви, представлені самостійними статтями (резервний капітал), резерви, що коригують показники відповідних статей балансу (оціночні резерви: резерв сумнівних боргів, резерв під знецінення матеріально-виробничих запасів, резерв під знецінення фінансових вкладень); за складністю ідентифікації (приховані та явні); за нормативно-правовою обов'язковістю формування

(резерви, створювані відповідно до законодавства або установчих документів; ініціативні; спеціальні (створюються за рахунок чистого прибутку організації під певні ризики); за відношенням до звітнього періоду (поточні резерви і резерви майбутніх витрат) тощо.

Проте, як показують проведені дослідження, резервування для вітчизняних бізнес-суб'єктів не є інструментом зниження ризиків в кризових умовах і способом реалізації принципу обачності багато в чому через те, що в системі бухгалтерського обліку даний інструмент повністю не розкриває своїх переваг. Нами визначено систему факторів, що стримують застосування системи резервування в українській обліковій практиці, а саме:

1. Оскільки резервний капітал формується з прибутку після сплати податків, тобто тієї суми, яка залишається власникам і може використовуватись ними за їхнім бажанням (призводить до зниження величини дивідендів та інших виплат власникам та ін.), то не завжди відшукується обґрунтування щодо виділення відповідної суми для створення резервів.

2. Незважаючи на те що завдяки системі резервів рівень безпеки економічного суб'єкта може бути підвищеним, процес резервування призводить до суттєвого відтоку фінансових ресурсів, знижуючи інвестиційну активність і потенціал операційної діяльності, оскільки після формування всіх оціночних резервів прибуток економічного суб'єкта знижується, що погіршує показники ліквідності.

3. Використання резервів викликає досить багато особливостей під час їх відображення в обліку та провокує появу різниць в бухгалтерському і податковому обліку, складність використовуваної методології та відсутність стимулів серед працівників обліково-аналітичних служб до економічних нововведень.

4. Існує недосконалість та обмеженість нормативно-методичної бази щодо інструментарію, способів, методів формування резервів, що також демотивує цей процес.

На нашу думку, в кризових умовах згаданий інструмент є переважно інструментом управлінського обліку. В обґрунтуванні цієї позиції наголосимо, що загальновизнаними об'єктами управлінського обліку фахівцями визнаються доходи і витрати, прибутки і збитки. У свою чергу прибуток являє собою основне джерело створення резервної системи, а в цьому контексті в кризових умовах вона стає також елементом системи об'єктів управлінського обліку. Проте вважаємо, що визначені нами механізми гальмування формування резервів не повинні превалювати над їхньою значущістю, особливо в умовах кризи і для економічної безпеки підприємства.

Розглянемо особливості формування резервної політики організацій в кризових умовах.

1. Одним із основних кризових факторів, що значно впливає на фінансовий стан економічних суб'єктів, як відомо, є інфляційні або дефляційні процеси. Такі процеси призводять до знецінення або, навпаки, зростання вартості матеріальних і нематеріальних активів, що суттєво спотворює дані фінансової звітності, причому чим довше активи перебувають на балансі економічного суб'єкта, тим більшою мірою схильні до впливу ринкової кон'юнктури.

Як показують проведені дослідження, за оперативними даними Державної служби статистики України, зростання цін (тарифів) у 2021 р. становило 12,8 % [84], що є досить високим показником та не може не впливати на стан підприємства в цілому і не загрожувати його економічній безпеці. Тому значну роль у протидії інфляції відіграють процеси переоцінки, які пов'язані з величиною амортизаційних нарахувань, а значить, і з собівартістю, дохідністю та достовірністю показників фінансової звітності. У П(С)БО 7 у п. 16 визначено, що «підприємство може переоцінювати об'єкт основних засобів, якщо залишкова вартість цього об'єкта суттєво відрізняється від його справедливої вартості на дату балансу. У разі переоцінки об'єкта основних засобів на ту саму дату здійснюють переоцінку всіх об'єктів групи основних засобів, до якої належить цей об'єкт» [144].

Концепція справедливої вартості на сьогодні не вирішена у повному обсязі. Ми погоджуємося з думкою С. Василюшина, що «більшість підприємств суб'єктивно підходить до встановлення цієї вартості, усвідомлено завищуючи або занижуючи вартість своїх активів. У результаті цього порушується один із базових принципів обліку – принцип обачності. Саме достовірна оцінка майна відповідно до його ринкової вартості є одним із визначальних факторів економічної безпеки суб'єкта господарювання» [45, с. 253]. Тому, на нашу думку, логічним вбачається не лише розробка чітких критеріїв визначення справедливої вартості, а й, можливо, додаткового відповідного нормативного документа і також встановлення порядку бухгалтерського відображення переоцінки матеріальних або нематеріальних активів. У цьому ракурсі П(С)БО 7 передбачає відображення результатів переоцінки основних засобів шляхом включення суми дооцінки до складу додаткового капіталу за кредитом рахунку 423 «Дооцінка активів», а суми уцінки – до складу витрат за дебетом рахунку 975 «Уцінка необоротних активів та фінансових інвестицій» [144].

З цього приводу існує чимало дискусійних положень, проте ми підтримуємо думку А. Грінько, що «суми переоцінки направляються в малоліквідні активи, а у пасиві балансу утворюються «повітряні гроші» у вигляді додаткового капіталу. Така постановка питання неправомірна. Вважаємо, що інфляційні дооцінки необхідно відносити на собівартість, що дозволить підприємствам скористатися ними у вигляді частини виторгів від реалізації товарів і у такий спосіб перетворити їх на найбільш ліквідні активи – гроші на рахунках» [75, с. 248].

Крім того, стосовно товарно-матеріальних цінностей і фінансових вкладень згадані ризики можуть бути знівельовані завдяки створенню резервів. Чим довше термін зберігання матеріальних активів, тим вище ризик їх псування та морального старіння. При цьому ризик зниження реальної вартості ліквідних активів у системі резервів не враховується. Отже, у нестабільних економічних умовах завжди доцільною є переоцінка активів з подальшою зміною їхньої вартості. Тому створення спеціального резерву є досить ефективним заходом,

що нівелює ризик інфляційних або дефляційних процесів, збільшуючи або знижуючи при цьому вартість активів.

2. Фінансова криза, в першу чергу, проявляється в падінні котирувань на фондовій біржі, що підвищує значущість резервного захисту вкладень в цінні папери.

3. Діагностика дебіторської заборгованості та ідентифікація сумнівних боргів повинна проводитися перманентно, але за кризових умов, коли існує висока ймовірність нагромадження несплати, ці ризики посилюються і вимагають також створення резервного захисту.

4. Деякі ризики не можуть бути знівельованими через створення тих або інших резервів, до того ж надмірне навантаження резервної системи на фінансові результати дає зворотний ефект, коли замість підвищення надійності економічного суб'єкта знижується його стійкість. У цьому контексті особливого значення набувають операції хеджування, страхування, гарантійного обслуговування.

На основі рекомендованого групування для виявлення точок подій, операцій та угод, схильних до загроз, нами визначено найбільш можливі факти господарського життя у фінансовому обліку, які надані в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

**Класифікація у фінансовому обліку подій, дій, угод,
схильних до загроз економічної безпеки**

Факт-угода (дія і правова частина)	Факт-подія	Факт-операція (облікова частина і стан)
Придбання оборотних активів більш низької якості	Купівля акцій акціонерного товариства за заниженою вартістю в акціонерів	Розрахунок фінансового результату з метою його спотворення
Оформлення угод з підвищеною вартістю робіт		Розрахунок очікуваних збитків з метою їх спотворення
Угоди на представницькі, маркетингові, консалтингові або фінансові послуги з оплатою без їхнього надання	Втрати від екстраординарних подій, стихійного лиха	Перекручування даних про активи на величину їх фактичного знецінення без створення резерву під зниження вартості матеріальних ресурсів

Продовження таблиці 2.4

1	2	3
Наказ на облікову політику щодо основних і нематеріальних активів	Використання різних методів нарахування амортизації, нарахування амортизації на застарілі об'єкти основних засобів, визначення завищених норм амортизації на нематеріальні активи	Розрахунок фінансового результату з метою його спотворення
Виникнення штрафних санкцій	Сума штрафних санкцій за позовами	Розрахунок очікуваних збитків

Джерело: укладено автором.

Як видно з табл. 2.4, однією з основних загроз економічній безпеці у фінансовому обліку є факти щодо резервування можливих, передбачуваних або ймовірних угод, подій та операцій. Тому нами під час характеристики категорії резервування були зроблені висновки, які можна покласти в основу виконання обліково-аналітичних робіт щодо забезпечення економічної безпеки:

1) оціночні резерви спрямовані на недопущення настання загроз і припускають виникнення та визнання витрат у поточному звітному періоді;

2) процес резервування необхідний для уточнення фінансового результату, але, як зазначає І. О. Падій, «... оскільки, як правило, величини, що резервуються завжди більше або менше фактичних, то нараховані резерви доводиться сторнувати, і в результаті виникає ситуація, коли спотворюються підсумкові дані як періодів, коли проводилося нарахування резерву, так і періодів, коли вони сторновані, тобто в моменти, коли виконувалося списання нарахованих резервів... Однак якщо послідовно дотримується принцип ідентифікації, то резервування з цих позицій тільки зменшує можливі спотворення облікових даних, які без цього принципу були б спотворені ще більше» [137, с. 50];

3) об'єктом резервування можуть бути як монетарні, так і немонетарні цінності;

4) резерв – це певний контент прав і відповідальності зі встановлення межі суми втрат, яка є об'єктом професійного судження бухгалтера, а більшість існуючих ризиків можуть бути знижені за рахунок створення відповідних резервів.

На рис. 2.2 представлено рекомендовану модель класифікації потенційних ризиків і резервів, що сприяють їх зниженню та забезпечують економічну безпеку підприємствам.

Розглянемо резерви, об'єднані нами в групи, що можуть застосовуватись в системі бухгалтерського обліку. На сьогодні відповідно до української облікової практики можливо створення таких груп резервів:

1. Оціночні резерви – застосовуються для уточнення балансової оцінки окремих активів. До таких резервів можуть належати: резерв сумнівних боргів; резерв під зниження вартості матеріальних цінностей; резерв під знецінення фінансових вкладень. Головною метою формування подібних резервів є страхування ризиків. Оціночні резерви уособлюють ринковий підхід до методики бухгалтерського обліку, дозволяючи більш точно оцінювати активи, капітал і зобов'язання економічного суб'єкта. У балансі сума таких активів вказується за мінусом вартості створених забезпечень.

2. Резерви майбутніх витрат є добровільними і формуються для рівномірного включення витрат на реалізацію та виробництво, їх застосування сприяє збалансованому використанню грошових коштів підприємств. Відповідно до п. 13 П(С)БО 11 «Зобов'язання» забезпечення створюються для відшкодування наступних (майбутніх) операційних витрат на: а) виплату відпусток працівникам; б) додаткове пенсійне забезпечення; в) виконання гарантійних зобов'язань; г) реструктуризацію, виконання зобов'язань при припиненні діяльності; г) виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів тощо [146]. На субрахунку 471 «Забезпечення виплат відпусток» ведеться облік руху і залишків коштів на оплату чергових відпусток працівникам та узагальнюється інформація про забезпечення обов'язкових відрахувань (зборів)

від забезпечення виплат відпусток на відрахування на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [92].

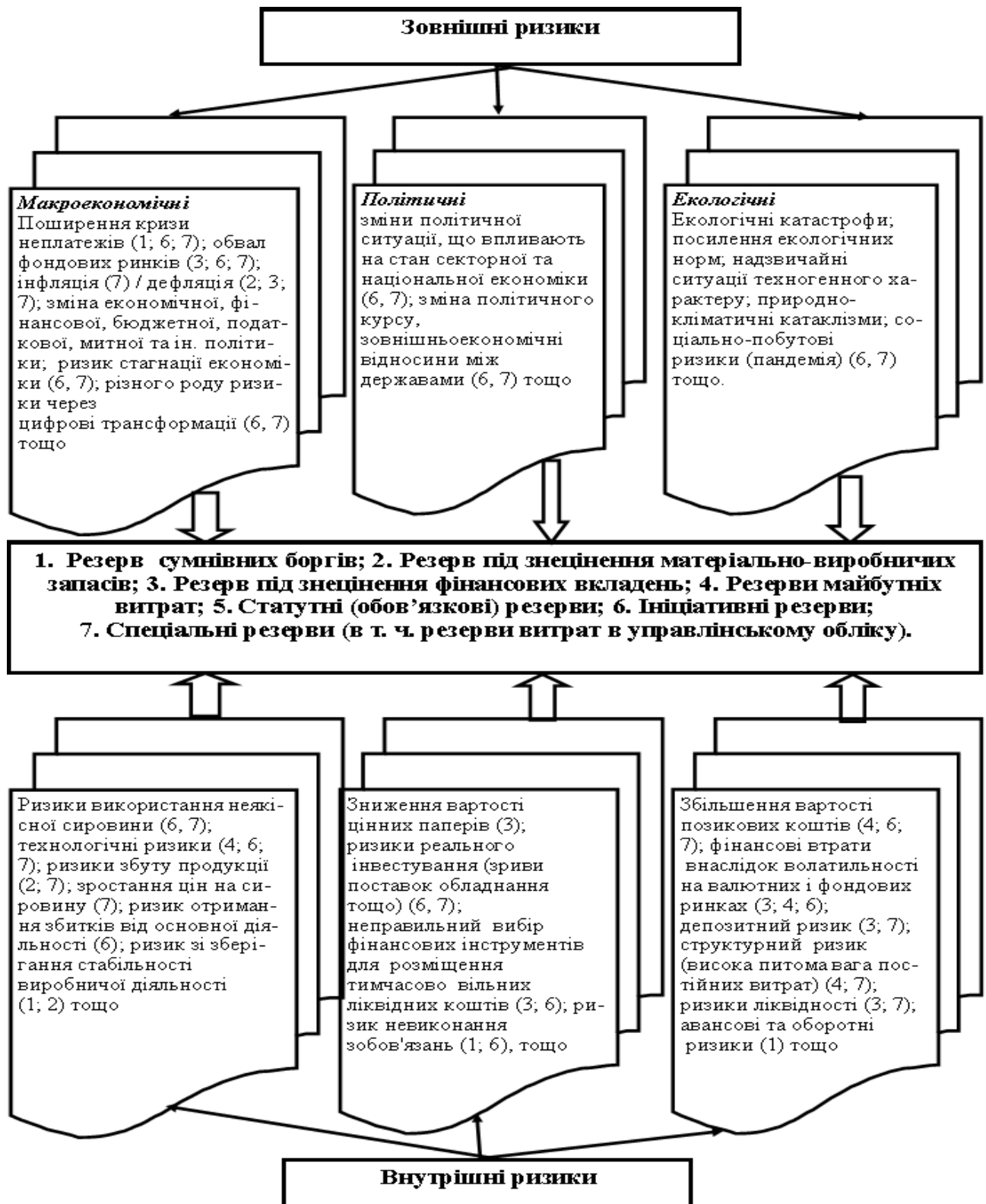

Рис. 2.2. Модель взаємозв'язку потенційних ризиків і резервів, що впливають на економічну безпеку підприємств

Джерело: авторська розробка.

3. Статутні резерви – це резерви, які створюються відповідно до законодавчих і установчих документів (резервний капітал). Вони формуються за рахунок коштів нерозподіленого прибутку для покриття можливих збитків або для викупу акцій, погашення облігацій економічного суб'єкта і не можуть використовуватися на інші цілі. Для акціонерних товариств створення такого резерву є обов'язковим (не менше як 5 % від статутного капіталу за рахунок чистого прибутку) і свідчить про реалізацію принципу безперервності діяльності.

Пропонуємо також створення на підприємствах спеціальних резервів, які формуються в підсистемі управлінського обліку. Їхня функція полягає у зниженні ризиків господарської діяльності, обумовлених специфічними галузевими умовами функціонування економічного суб'єкта з метою підвищення його фінансової стійкості (наприклад, якщо це торговельне підприємство, то обов'язково будуть мати місце витрати, пов'язані з наявністю природного убутку, нестачі товарів у результаті псування тощо).

Отже, вважаємо, що рішення про формування певних груп резервів на підприємстві мають прийматися відповідно до його галузевої специфіки, майнового стану, чисельності працівників тощо. Перелік резервів та методика їх створення повинні бути обов'язково зазначені в обліковій політиці підприємства.

На практичну реалізацію облікового процесу здійснює вплив внутрішнє та зовнішнє інституційне середовище, в яких економічний суб'єкт проводить фінансово-господарську діяльність і з якими постійно взаємодіє. Звідси підприємницька діяльність може бути подана у вигляді потоку фінансових (інвестиційних) ресурсів, що надходить від кредиторів та інвесторів, який трансформується в капітал і працю та за допомогою якого забезпечується випуск готової продукції, а товари, роботи і послуги через укладання угод формуються в потоки фінансових ресурсів, які виходять із підприємства. Ці потоки розподіляються серед кредиторів та інвесторів, а далі знову вводяться в оборот. Тому значне місце в діяльності кожного економічного суб'єкта

відіграють розрахункові операції, а договірна політика через зміну юридичного оформлення фактів господарського життя може впливати на способи їх відображення в бухгалтерському та податковому обліку, тим самим інтерпретуючи картину фінансового стану економічного суб'єкта, що відображається в його бухгалтерській звітності, а також впливаючи на економічну безпеку підприємства.

Одними з об'єктів бухгалтерського та податкового обліку є зобов'язання, відображення яких в обліку базується на інформації про джерело їх виникнення – дебіторської або кредиторської заборгованості відповідно до умов договору.

Сьогодні в процесі діяльності підприємства часто стикаються з дебіторською заборгованістю, а в умовах кризи її частка в поточній структурі активів постійно зростає. «Крім того, спостерігається виникнення простроченої та безнадійної заборгованості, що призводить до заморожування активів та уповільнення швидкості обороту грошових коштів, і тому постає необхідність розробки та впровадження дієвих методів управління дебіторською заборгованістю» [172].

Дебіторська заборгованість класифікується за такими групами, з використанням відповідних рахунків (субрахунків) [92]:

– заборгованість орендаря за фінансовою орендою, яка відображається в балансі орендодавця, – 181 «Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду»;

– заборгованість, забезпечена векселями – 34 «Короткострокові векселі одержані»; 182 «Довгострокові векселі одержані»;

– заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги – 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»;

– заборгованість за розрахунками (з бюджетом, за виданими авансами, з нарахованих доходів, із внутрішніх розрахунків) – 371 «Розрахунки за виданими авансами»; можливо також обліковувати на субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» тощо;

– дебіторська заборгованість з нарахованих доходів (використовується для обліку нарахованих дивідендів, відсотків, роялті тощо, що підлягають надходженню) – 373 «Розрахунки за нарахованими доходами»;

– дебіторська заборгованість з внутрішніх розрахунків (використовуються для розрахунків з дочірніми і асоційованими підприємствами та з виробничими одиницями і господарствами, виділеними на окремий баланс) – 682 «Внутрішні розрахунки»; 683 «Внутрішньо-господарські розрахунки».

За національними стандартами бухгалтерського обліку (П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» відображається у формі 1 «Баланс» за чистою реалізаційною вартістю та формі 5 «Примітки до річної фінансової звітності», в якій наводиться:

- перелік дебіторів і суми довгострокової дебіторської заборгованості;
- перелік дебіторів і суми дебіторської заборгованості пов'язаних сторін, з виділенням внутрішньогрупового сальдо дебіторської заборгованості;
- склад і суми статті балансу «Інша дебіторська заборгованість»;
- метод визначення величини резерву сумнівних боргів;
- сума поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в розрізі класифікації заборгованості за строками непогашення;
- залишок резерву сумнівних боргів за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості, його утворення та використання в звітному періоді [145].

Якщо говорити про особливості діяльності торговельних організацій, то у торговельній діяльності досить широко застосовується механізм продажу товарів у кредит, що може призвести до виникнення збитків за сумнівними боргами. Крім того, підприємство, яке відвантажує покупцям товари, у реальному житті не має сто відсоткової гарантії отримання платежів за них. Тому створення в торговельних підприємствах резерву сумнівних боргів є обов'язковим і відображається в обліковій політиці, де вказується й обрана методика його нарахування. Звідси підприємству доцільно створити резерв

сумнівних боргів для того, щоб мати можливість визначення та відображення у звітності саме чистої реалізаційної вартості відповідної поточної дебіторської заборгованості (а не всієї суми поточної дебіторської заборгованості). Це сприяє більш точному відображенню у формах фінансової звітності відповідних показників та корелює з принципом обачності в бухгалтерському обліку. Міжнародні стандарти прямо не вимагають відображення дебіторської заборгованості в балансі, за винятком резерву сумнівної заборгованості. Але для визначення величини дебіторської заборгованості, яка відображається в балансі, необхідно проаналізувати дебіторську заборгованість на предмет знецінення, тобто списати однозначно безнадійну заборгованість; для дебіторської заборгованості, яка залишилася, нарахувати резерв сумнівної заборгованості, який відображає можливу ймовірність несплати рахунків, і вирахувати даний резерв із величини дебіторської заборгованості.

«Отже, резерв сумнівних боргів створюється з метою покриття у майбутньому безнадійної дебіторської заборгованості. Він коригує дебіторську заборгованість до її чистої реалізаційної вартості, дозволяє підприємству показати, що відповідна сума може бути не стягнута з дебіторів, відображає реальну картину фінансового стану підприємства. Але водночас питання створення резерву є досить суперечливим і невирішеним повною мірою, що потребує подальшого дослідження» [27, с. 169].

Як зазначено ПСБО 10 «Дебіторська заборгованість» поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг та оцінюється за первісною вартістю [145]. Між тим ПСБО 10 передбачає, що поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Для визначення чистої реалізаційної вартості на дату балансу обчислюється величина резерву сумнівних боргів [145]. Дослідженням економічної суті категорії «Резерв сумнівних боргів», методики нарахування та використання коштів резерву,

відображення на рахунках бухгалтерського обліку займалося багато економістів (табл. 2.5), але до теперішнього часу немає консенсусу з цього питання.

Таблиця 2.5

**Визначення економічної суті та змісту
поняття «резерв сумнівних боргів» у роботах вітчизняних економістів**

Автори	Визначення
Бережна А.А. [27]	«Створення резерву сумнівних боргів дає можливість підприємству збільшити кількість клієнтів, залучаючи до співпраці нових (ще не перевірених) покупців, що у свою чергу дозволить розширити ринок збуту та збільшити доходи від реалізації продукції»
Осадча О.Г. [136, с. 167]	«Резерв сумнівних боргів – це резерв, який створюється з метою покриття у майбутньому безнадійної дебіторської заборгованості»
Шматковська Т.О. [189, с. 166]	«Резерв сумнівних боргів – це частина власного капіталу підприємства, тобто коштів із власним джерелом походження, яка призначається для погашення безнадійної заборгованості»
Линник О.І. [121, с. 1186]	«Резерв сумнівних боргів створюється з метою покриття у майбутньому безнадійної дебіторської заборгованості. Він коригує дебіторську заборгованість до її чистої реалізаційної вартості, дозволяє підприємству показати, що відповідна сума може бути не стягнута з дебіторів, відображає реальну картину фінансового стану підприємства»
Боярова О.А., Кузик Н.П. [37]	Достовірне формування резерву сумнівних боргів, а також створення ефективної моделі обліку дебіторської заборгованості дозволять більш ефективно здійснювати управління та контроль за дебіторською заборгованістю, уникнувши при цьому ризиків неплатоспроможності

Джерело: укладено автором.

У Податковому кодексі [141] також передбачено облік різниць, які виникають під час проведення операцій із резервом сумнівних боргів. Ці різниці можуть впливати на фінансовий результат до оподаткування як у сторону збільшення, так і в сторону зменшення, а саме:

- фінансовий результат до оподаткування зменшується на суму коригування (зменшення) резерву сумнівних боргів, на яку збільшився фінансовий результат до оподаткування відповідно до національних ПБО або МСФЗ пп. 139.2.2 цього пункту), тому при списанні безнадійної дебіторської

заборгованості за рахунок резерву сумнівних боргів відбувається якщо не коригування, то принаймні зменшення резерву сумнівних боргів, тому припустимо, що цю умову виконано;

у бухгалтерському обліку підприємства на суму коригування (зменшення) резерву сумнівних боргів повинен також збільшитися фінансовий результат до оподаткування відповідно до національних ПБО або МСФЗ. Оскільки списання безнадійної дебіторської заборгованості здійснюється, зокрема, бухгалтерським записом за Дебетом субрахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» у кореспонденції з Кредитом рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», то про збільшення фінансового результату до оподаткування відповідно до національних ПБО або МСФЗ у цьому випадку не йдеться (адже при такому списанні у бухгалтерському обліку підприємства не задіяний жодний з рахунків класу 7 «Доходи і результати діяльності», відповідно не збільшуються ні доходи, ні фінансовий результат до оподаткування). Отже, друга умова однозначно не виконується.

Оскільки під час списання безнадійної дебіторської заборгованості за рахунок резерву сумнівних боргів умови пп. 139.2.2 п. 139.2 ст. 139 Податкового кодексу [141] не виконуються, то підприємство, яке списало безнадійну дебіторську заборгованість за рахунок цього резерву, не має права зменшити на суму її списання фінансовий результат до оподаткування, визначений у фінансовій звітності. Аналогічну позицію викладено у листі № 5388/6/99-99-19-02-02-15 [122], зокрема, роз'яснено, що у разі списання безнадійної дебіторської заборгованості за рахунок резерву сумнівних боргів фінансовий результат до оподаткування, визначений у фінансовій звітності, не підлягає зменшенню на суму списаної заборгованості. Отже, у підприємствах в обліку може бути відображено і безнадійну дебіторську заборгованість.

Тому, для підвищення інформативності облікових даних для потреб формування системи резервування нами запропоновано схему взаємозв'язку базових циклів господарських операцій, пов'язаних із відображенням у бухгалтерському обліку дебіторської заборгованості та формування й

використання резерву сумнівних боргів із результатами діяльності підприємства (рис. 2.3).

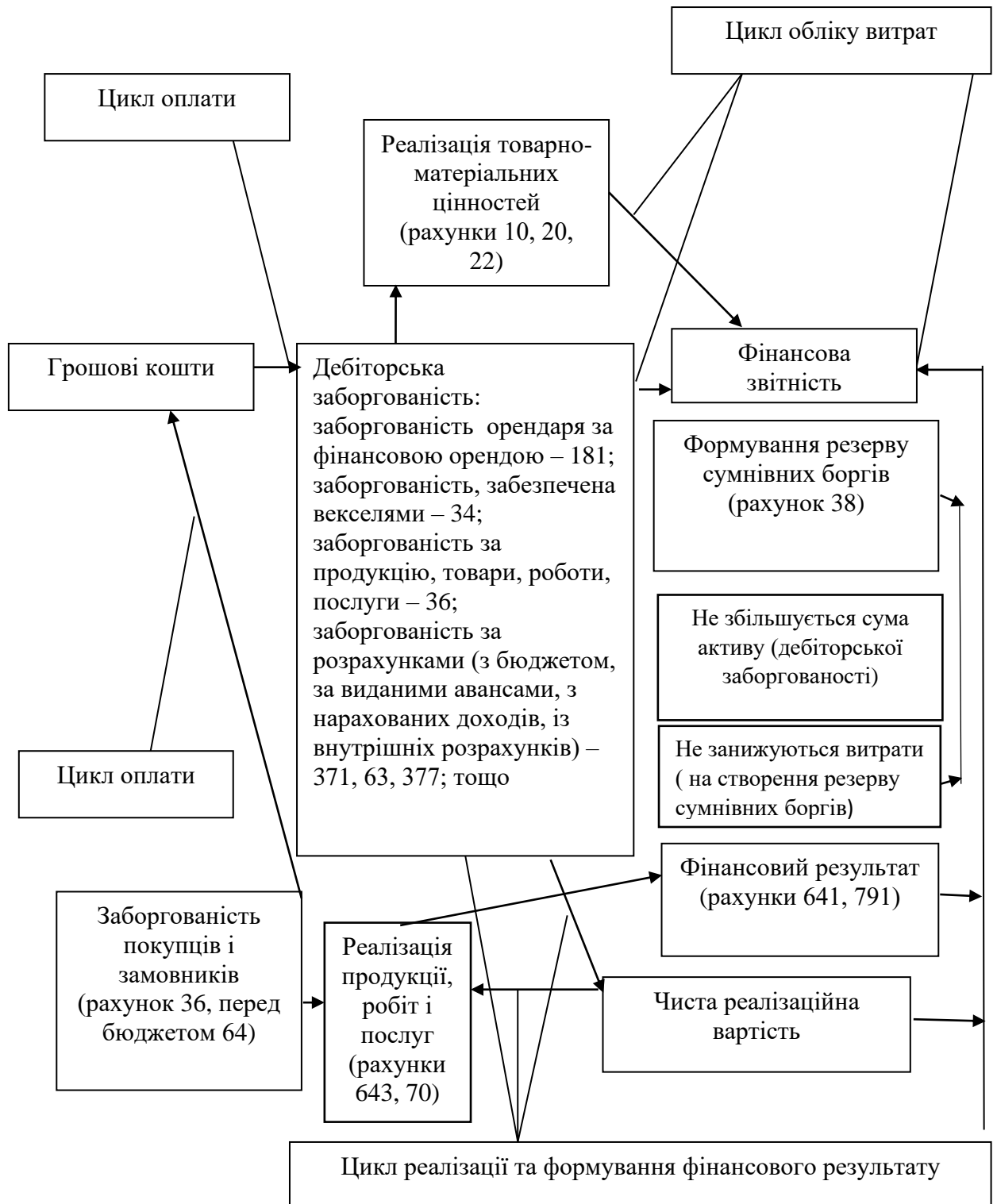

Рис. 2.3. Взаємозв'язок циклів господарських операцій, пов'язаних із відображенням у системі бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та формування резерву сумнівних боргів

Джерело: авторська розробка.

На теперішній час Кабінетом Міністрів постановою від 12.05.2021 № 458 [147] внесені зміни до Постанови КМУ від 29.11.2006 № 1673 «Про стан фінансово-бюджетної дисципліни, заходи щодо посилення боротьби з корупцією та контролю за використанням державного майна і фінансових ресурсів» [148] обмежив накопичення резерву сумнівних боргів (очікуваних кредитних збитків) державними компаніями та визначив коефіцієнти ризику невиконання зобов'язань (табл. 2.6). «Величина резерву сумнівних боргів очікуваних кредитних збитків визначається сумою сумнівної дебіторської заборгованості, з урахуванням коефіцієнта ризику за факторами, які впливають на ризик невиконання зобов'язань», – зазначено в пояснювальній записці до проекту постанови. При цьому постанова також затверджує класифікацію факторів, що впливають на ризик невиконання зобов'язань.

Таблиця 2.6

Визначені коефіцієнти ризику за факторами, що впливають на ризик невиконання зобов'язань

Ризик невиконання зобов'язань	Фактори, що впливають на ризик невиконання зобов'язань	Коефіцієнт ризику, %
Низький	Прострочення оплати до 30 днів	0,1
Середній (збільшення ризику)	Прострочення оплати від 31 до 90 днів	5
	Прострочення оплати до 91 до 120 днів	25
	Прострочення оплати до 121 до 180 днів	30
	Прострочення оплати від 181 до 365 днів	40
	Прострочення оплати від 366 до 730 днів	60
Високий	Прострочення оплати більше ніж на 730 днів	100
	Відкриття провадження у справі про банкрутство контрагента, початок процедури ліквідації контрагента	100
	Виникнення безнадійної дебіторської заборгованості	100
	Виникнення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили)	100

Джерело: укладено автором за [101].

Як встановлено пп. 13.6 п. 13 ПБО 10, інформацію про залишок резерву сумнівних боргів за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості, його утворення та використання у звітному році слід навести у примітках до річної фінансової звітності (ф. № 5). Тому вважаємо логічним, що облік резерву

сумнівних боргів доцільно вести у розрізі окремих статей поточної дебіторської заборгованості та відображати його на окремих субрахунках, відкритих до рахунку 38. Пропонуємо для цього відкрити субрахунки, надані у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Організація аналітичного обліку резерву сумнівних боргів

Синтетичний рахунок	Субрахунки (рахунки другого порядку)	Аналітичний рахунок
Рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів»	381 «Резерв сумнівних боргів на дебіторську заборгованість за строками непогашення»	381.1 «Дебіторська заборгованість зі строком непогашення до 12 місяців»; 381.2 «Дебіторська заборгованість зі строком непогашення до 18 місяців»; 381.3 «Дебіторська заборгованість зі строком непогашення від 18 місяців» тощо
	382 «Резерв сумнівних боргів на питому вагу безнадійних боргів у чистому доході»	382.1 «Дебіторська заборгованість з питомою вагою до 10 %» 382.2 «Дебіторська заборгованість з питомою вагою до 20 %» 382.3 «Дебіторська заборгованість з питомою вагою до 30 %» 383.4 «Дебіторська заборгованість з питомою вагою до 40 %» 383.5 «Дебіторська заборгованість за середньою питомою вагою» тощо
	383 «Резерв сумнівних боргів за видами безнадійної заборгованості»	383.1 «Заборгованість, за якою минув строк позовної давності» 383.2 «Заборгованість фізичних осіб, прощена кредитором» 383.3 тощо

Джерело: укладено автором.

Розглянемо методи визначення величини резерву сумнівних боргів, наведені у п. 8 ПБО 10. З цього приводу у ПСБО 10 «Дебіторська заборгованість» наголошується, що «Величина резерву сумнівних боргів визначається за одним із методів: застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості; застосування коефіцієнта сумнівності» [145].

Методика застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості визначає суму резерву на основі аналізу платоспроможності кожного боржника. Цей метод доцільно використовувати тоді, коли підприємство має реальну можливість оцінити платоспроможність усіх дебіторів на кожен дату балансу (в принципі це можна зробити, коли кількість таких дебіторів незначна). Проте ми погоджуємось з думкою, що «формування резерву сумнівних боргів на підставі даного методу на практиці є дещо проблематичним. Під час його використання виникає потреба у відповідних даних для оцінки фінансового стану дебіторів. Тобто від контрагента необхідно вимагати фінансову звітність, яку до того ж необхідно належним чином проаналізувати» [27, с. 168].

Відповідно до п. 8 ПБО 10 за методом застосування коефіцієнта сумнівності величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності. Оскільки згідно з п. 8 ПБО 10 коефіцієнт сумнівності можна розрахувати трьома способами, то й сам метод застосування коефіцієнта сумнівності може розраховуватися за одним із таких способів:

- визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;
- класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення;
- визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3–5 років.

На підприємствах можуть бути також відображені дебіторські заборгованості, строк непогашення яких значно перевищує 36 місяців. Пропонуємо цим підприємствам не обмежувати верхню межу строку непогашення 36 місяцями. За такого підходу доцільно класифікувати дебіторську заборгованість згідно зі строками непогашення на такі три групи: 1-ша група – до 12 місяців; 2-га група – від 12 до 18 місяців; 3-тя група – від 18 місяців.

У межах методів застосування коефіцієнта сумнівності передбачено його розрахунок також за третім методом, суть якого полягає у визначенні середньої

частки дебіторської заборгованості, складеної згідно з п. 8 ПБО 10 протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3–5 років.

У ПБО 10 не наведено докладних роз'яснень щодо застосування цього способу, але у листі № 31-34000-20-25/21471 [193] надано роз'яснення, що у разі застосування методу визначення величини резерву сумнівних боргів виходячи з середньої питомої ваги, списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3–5 років, коефіцієнт сумнівності визначається як частка від ділення суми списаної дебіторської заборгованості за обраний період на суму дебіторської заборгованості на початок кожного року в обраному періоді.

Отже, підприємство має можливість використовувати третій спосіб розрахунку коефіцієнта сумнівності, застосовуючи роз'яснення, надане у зазначеному листі (хоча для практичного застосування цього способу бажано було б отримати більш докладні пояснення). Водночас підприємство може не ризикувати і застосувати інші способи розрахунку коефіцієнта сумнівності та визначати резерв сумнівних боргів, які докладно описано у ПБО 10.

Більшість підприємств все ж таки резерв сумнівних боргів не створюють, оскільки існують причини, які гальмують цей процес: не має чіткого методу визначення такого резерву, відмінність впливу на фінансовий результат до оподаткування при визначенні бази оподаткування в бухгалтерському обліку та нарахуванні податку на прибуток відповідно до Податкового кодексу. Звідси формування резерву сумнівних боргів потребує вдосконалення.

Вважаємо, що в умовах явних стагнаційних і кризових процесів в економіці в підприємствах доцільно нараховувати резерв сумнівних боргів, навіть щотижня або щомісяця. Таку ж думку висловлюють й економісти О. А. Боярова і Н. П. Кузик, що «з метою ефективного управління дебіторською заборгованістю існує потреба в оцінці реальності заборгованості дебіторів частіше, ніж один раз на квартал. Вважаємо, що в умовах несвоєчасного виконання зобов'язань покупцями продукції прострочення термінів позовної

давності заборгованості за розрахунками, обчислювати резерв сумнівних боргів доцільно щомісяця, а у разі складання балансу в обов'язковому порядку його визначати щокварталу» [37]. Крім того, здійснювати це рекомендується із застосуванням методу нарахування резерву на підставі звіту про фінансові результати, відповідно до якого розраховується величина витрат на покриття сумнівних боргів як відсоток від чистих продажів у кредит у кожному звітному періоді. Дана величина коригується на відсоток зростання прострочених платежів за прогнозованими даними управлінського обліку. Щомісячне або щотижневе нарахування резерву необхідно у зв'язку з тим, що в умовах економічної кризи ситуація з платіжними операціями між контрагентами змінюється дуже швидко, оскільки зовнішні фактори по-різному впливають на загальну суму сумнівних боргів. За цих умов прогнозування на більш короткий період буде точнішим ніж на рік.

У той же час зазначимо, що вітчизняне законодавство рекомендує визначати резерв виходячи з особливостей кожного боргу окремо. Для цих цілей застосовується метод оцінки за термінами сплати, який є підходом, заснованим на балансі. Такий підхід передбачає, що в результаті виробничо-комерційної діяльності якась частина дебіторської заборгованості не буде сплачена, на відміну від описаного раніше способу, при цьому велика частина виручки в результаті впливу негативних факторів не буде отримана. Вважаємо, що у разі використання методу оцінки за термінами сплати слід аналізувати фінансовий стан дебіторів, спираючись на професійне судження бухгалтера, а не відштовхуватися лише від кількості днів прострочення платежу.

У зв'язку з цим пропонуємо використовувати методику, яка базується на комбінації двох методів, коли максимальна величина заборгованості визначається окремо за кожним дебітором, але на підставі спеціального розрахунку.

За даними табл. 2.8, максимальна величина резерву сумнівних боргів становитиме 11 346,9 грн: $RSB = (V_{\text{про}} - V_{\text{рек}}) \times ((K_{\text{п}} - \sigma) + K_{\text{інф}}) = (32700 - 0) \times ((0,28 - 0,052) + 0,119) = 11\,346,9$ грн).

Таблиця 2.8

Розрахунок максимальної величини резерву сумнівних боргів

Чинники	Термін спостереження			
Сума простроченої дебіторської заборгованості ($V_{\text{про}}$), грн	28 550	24 300	32 700	32700
Виручка від продажу продукції (у кредит), грн	92 008	120500	107200	107500
Коефіцієнт простроченої заборгованості ($K_{\text{п}}$)	0,310	0,202	0,305	0,304
Обсяг рекламаций щодо даного контрагента ($V_{\text{про}}$), грн	–	–	–	–
Середнє арифметичне коефіцієнта простроченої заборгованості ($K_{\text{п}}$)	0,280			
Середнє квадратичне відхилення коефіцієнта простроченої заборгованості (σ)	0,052			
Офіційний прогноз інфляції ($K_{\text{інф}}$)	0,119			

Джерело: укладено автором

Як свідчать дані таблиці, отримана величина становить близько 34% від суми всієї заборгованості, саме на цю величину буде покритий сумнівний борг.

Таким чином, модель запропонованої методики нарахування резерву сумнівних боргів буде мати вигляд (рис. 2.4).

Вважаємо, що рекомендований підхід до формування резерву сумнівних боргів, за якого максимальна величина резерву визначається індивідуально для кожного боргу, виходячи з величини простроченої дебіторської заборгованості за мінусом обсягу застосованих рекламаций внаслідок претензій відповідно до якості продукції та умов поставки, скоригованої на коефіцієнт простроченої заборгованості і величину офіційного прогнозу інфляції, дозволить підприємствам використовувати на практиці кошти резерву сумнівних боргів.

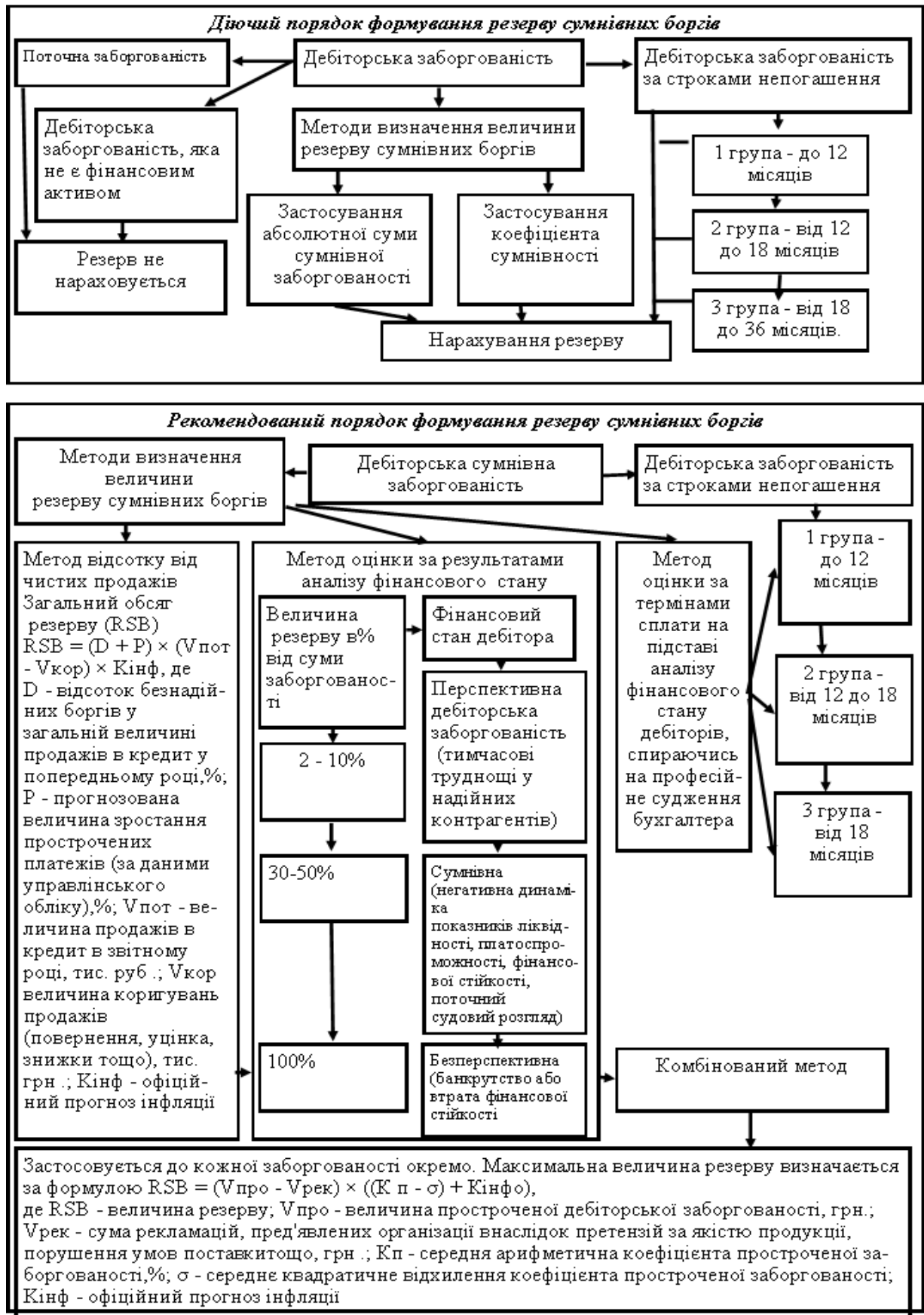

Рис. 2.4. Модель запропонованої методики
нарахування резерву сумнівних боргів

Джерело: авторська розробка.

2.3. Оцінка рівня забезпечення економічної безпеки підприємства в підсистемі управлінського обліку

Зміна економічного середовища діяльності економічного суб'єкта, поява нових об'єктів та напрямів бізнесу, розширення взаємодії з представниками світового ринку стимулюють процес удосконалення бухгалтерського обліку та звітності з метою формування обліково-аналітичного забезпечення управління відповідно до вимог усіх зацікавлених стейкхолдерів та реалізації обраної стратегії. Отже, зовнішнє середовище визначає межі, в яких буде свою діяльність підприємство, і пропонує механізми, якими вони можуть користуватися для забезпечення своєї діяльності та певного рівня економічної безпеки.

Саме підсистема управлінського обліку в обліково-аналітичній системі в умовах кризових процесів в економіці забезпечує розроблення інформації зацікавленим користувачам щодо прийняття оперативних та стратегічних рішень у ракурсі їх економічної безпеки, та зумовлює розробку антикризової моделі, орієнтованої на вироблення інформації, яка сприяє забезпеченню стійкого функціонування та конкурентоспроможності, незважаючи на зовнішні та внутрішні трансформації з метою реалізації антикризової фінансової стратегії підприємства [35, 47, 61, 62, 83, 151, 170, 171, 195, 196,].

Тому в сучасних умовах очевидною є необхідність ідентифікації та уточнення таких важливих елементів системного підходу, як принципи, функції, завдання, об'єкт та предмет антикризового управлінського обліку, який, на нашу думку, повинен зняти більшу частину концептуальних та методичних проблем вироблення інформації для ухвалення ефективних рішень щодо забезпечення економічної безпеки.

Траєкторія заходів управлінського обліку для економічної безпеки в обліково-аналітичній системі фокусується на діагностиці стану зовнішнього середовища з боку її впливу на ключові бізнес-процеси економічного суб'єкта. Підсистема управлінського обліку в умовах кризових процесів в економіці,

будучи відокремленим, самостійним напрямом обліково-аналітичної роботи, базується на застосуванні модифікованого інструментарію, адаптованого до збору, оцінки та інтерпретації інформації про стан зовнішніх економічних процесів за умов економічної безпеки з метою розширення та вдосконалення інструментарно-методичного апарату обліково-аналітичної системи. При цьому економічна стійкість підприємства повинна забезпечувати стійкий фінансовий стан підприємства, комерційний успіх, приплив кваліфікованих кадрів, науково-технічний і стратегічний розвиток. Саме цей синергічний аспект зумовлює високу актуальність і доцільність досліджень у сфері економічної безпеки та необхідність їх поєднання з процесом забезпечення стратегічного розвитку.

Управлінський облік в умовах кризових процесів в економіці сприяє формуванню найважливішої інформації про зовнішнє середовище, ретранслюючи її на зміни внутрішнього середовища. Така система крім інформації фінансового та управлінського обліку значною мірою спирається на інформацію статистичного обліку про макроекономічні показники, але при цьому не є виключно обліком, оскільки виконує ряд не властивих безпосередньо обліку функцій і в цьому контексті є досить наближеною до системи менеджменту.

Вважаємо, що ціллю підсистеми управлінського обліку для забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах кризових процесів в економіці є інформаційне забезпечення прийняття тактичних, оперативних та стратегічних рішень під впливом трансформаційних явищ у зовнішньому середовищі.

Завданнями підсистеми, що формується, є такі.

1. Створення інформаційного забезпечення, що своєчасно сигналізує керівництву підприємства про ризики та загрози під впливом екзогенних та ендогенних факторів, визначає стадію життєвого циклу діяльності підприємства, діагностує фінансовий стан в умовах глобальної економічної кризи тощо.

2. Формування такого інформаційного простору, який відповідає комплексним критеріям вирішення проблем, пов'язаних з економічною безпекою та системою управління підприємством на фоні загального розвитку економіки. Це дозволяє зробити правильні рішення про те, як криза впливає в цілому на сектор економіки, та застосовувати запобіжні заходи щодо забезпечення економічної безпеки.

3. Створення ефективних інформаційно-комунікаційних взаємозв'язків між центрами відповідальності та бізнес-процесами.

4. Формування в підсистемі управлінського обліку інформації про діючу бізнес-модель економічного суб'єкта через призму функціонування контрагентів, кругообігу всіх видів ресурсів, діяльності бізнес-процесів, зацікавленості споживачів, цінності продукту, характеристиці взаємодії з клієнтами, формули прибутку, ринкових параметрів функціонування, конкурентоспроможності тощо.

Пропонуємо розглянути механізми дії управлінського обліку стосовно рівня забезпечення економічної безпеки на прикладі реалізації конкурентних ринкових стратегій підприємства. Як відомо, кожне підприємство є унікальним та його поведінка на ринку характеризується певною, лише йому властивою комбінацією стратегічних ідей. Втім існує щонайменше чотири основні типи стратегій конкурентної боротьби, кожна з яких орієнтована на різні умови економічного середовища та ресурси, що перебувають у розпорядженні підприємства [35, 81, 82, 195], до яких належать стратегії: 1) віолентна; 2) патієнтна; 3) комутантна; і 4) експлерентна.

Критерієм класифікації підприємств за певною стратегією конкурентного ринку є частка ринку, яку вони займають. Кожна конкурентна ринкова стратегія має особливості, які дозволяють більш точно визначити стратегію, яку використовує саме те або інше підприємство.

Характеристику підприємств, що використовують різні конкурентні стратегії, наведено в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Особливості підприємств з різними варіантами конкурентних стратегій

Комутант	Патієнт	Експлерент	Віолент
Дрібне підприємство	Середнє чи дрібне підприємство	Дрібне чи середнє підприємство	Велике підприємство
Незначні фінансові ресурси	Середні фінансові ресурси	Фінансові ресурси базуються на венчурному капіталі	Великі фінансові ресурси
Слабке виробництво	Середнє або дрібне передове виробництво, спеціалізовані розробки, know-how	Унікальне надтехнологічне виробництво	Стандартне велике виробництво
Продукція середньої якості	Продукція дуже високої якості	Унікальна продукція	Продукція високої якості за порівняно низькими цінами
Продукція спрямована на задоволення локальних (невеликих за обсягом) потреб ринку	Продукція, що випускається, користується обмеженим попитом	Підприємство само формує новий товарний ринок	Широкий асортимент продукції
Спеціалізація відсутня, підприємство задовольняє поточні потреби клієнта	Вузька спеціалізація	Вузька спеціалізація	Широка спеціалізація
Суттєвих досліджень не проводиться	Основні дослідження спрямовані на вивчення особливого попиту на товарному секторі	Великий науковий потенціал	Широкомасштабні наукові дослідження, спрямовані на покращення якості товару
Винятково гнучкі підприємства, легко змінюють виробничий профіль, отже, постійно конкурують з сильнішими патієнтами та віолентами, що не може продовжуватися довго та успішно	Основним джерелом загроз є вплив віолентів на обраному патієнтом ринку, тобто тільки вони можуть конкурувати з патієнтом	У зв'язку з унікальністю ринку мають право «першого ходу», після цього компанія або перероджується на інший вигляд, або гине під натиском конкурентів	Потужні компанії, основною загрозою яких є або більші віоленти, або втрата керованості

Джерело: укладено за [94, 178].

Кожна з перерахованих стратегій має як позитивні, так і негативні сторони, які призводять до втрати конкурентної переваги, виходу з ринку або його повного зникнення. Проблеми подовження життя вимагають від

підприємств вибору найбільш ефективної стратегії на кожному етапі розвитку. [81]. Зміна стратегій – процес оновлення та закріплення досягнутого успіху.

Отже, підхід підприємства до проблеми економічної стабільності та безпеки повинен вибудовуватися з урахуванням ринкової стратегії, яку воно проводить. У той же час слід розуміти, що на кожному етапі ринкової стратегії підприємство може проходити різні стадії життєвого циклу, що відповідають створенню, зростанню, зрілості та занепаду. У цьому випадку графік життєвого циклу підприємства виглядатиме так, як продемонстровано на рис. 2.5.

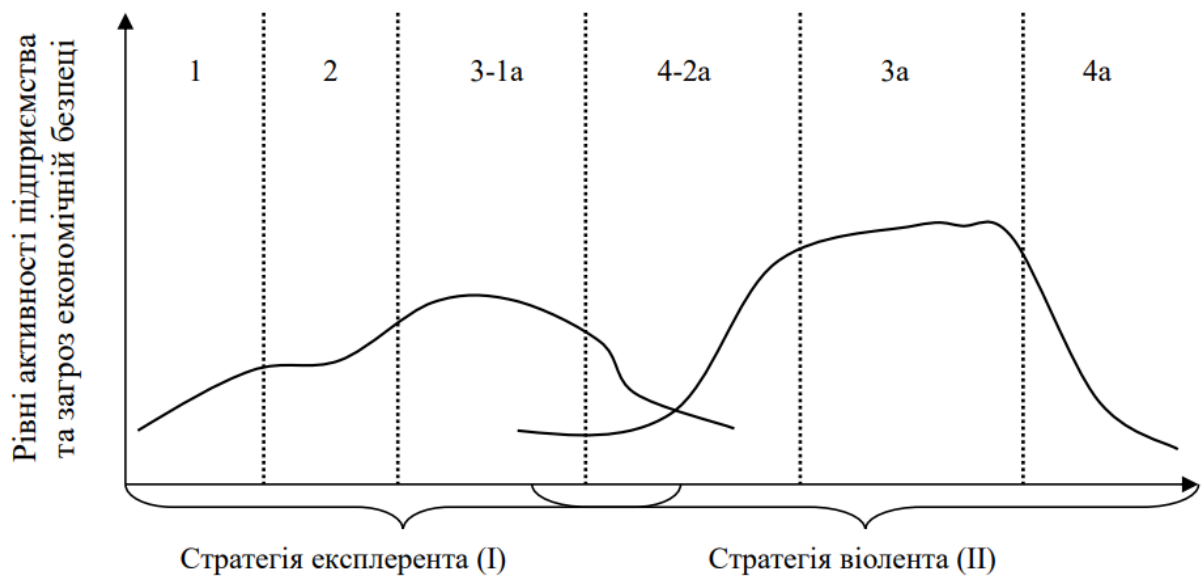

Рис. 2.5. Залежність між активністю діяльності підприємства та рівнем загроз економічній безпеці за стадіями життєвого циклу та реалізованими конкурентними ринковими стратегіями:

----- – можлива активність підприємства над ринком по стадіям життєвого циклу;

..... – можливі небезпеки економічній безпеці підприємства за стадіями життєвого циклу;

1, 2, 3, 4 – стадії життєвого циклу підприємства, що відповідають створенню, зростанню, зрілості та спаду при стратегії I;

1a, 2a, 3a, 4a – стадії життєвого циклу підприємства, що відповідають створенню, зростанню, зрілості та спаду за стратегії II.

Джерело: укладено за [178].

У зоні стратегічного інтервалу 3–1a підприємство закладає базу для подальшого розвитку та одночасно позбавляється неефективних видів діяльності, забезпечуючи у 4–2a зміну конкурентних ринкових стратегій. Однак

під час переходу від 3–1а до 4–2а спостерігається й зростання загроз економічній безпеці підприємства і, відповідно, зміна заходів з її забезпечення [152, с. 678]. Порядок зміни конкурентних ринкових стратегій за стадіями життєвого циклу підприємства, а також відповідна зміна заходів, необхідних для забезпечення його економічної безпеки, надана в табл. 2. 10.

Таблиця 2.10

Матриця першочергових і ранжированих заходів із забезпечення економічної безпеки підприємства залежно від конкурентних ринкових стратегій і стадій життєвого циклу підприємства

СЖЦ / КРС		Створення	Зростання	Зрілість	Спад
Віолентна	A	Управлінські Технологічні НДДКР	Ринкові Управлінській Технологічні НДДКР	Ринкові Управлінські Технологічні НДДКР Фінансові	Управлінські Фінансові Технологічні Ринкові
Патієнтна	B	Ринкові Інформаційні НДДКР	Ринкові Технологічні Персонал	Ринкові Технологічні Персонал Управлінські	Управлінські Фінансові Технологічні
Екслерентна	C	Фінансові Інформаційні Ринкові	Фінансові Інформаційні НДДКР Кадрові	Технологічні Інформаційні Управлінські Ринкові	Управлінські Ринкові Технологічні
Комутантна	D	Фінансові	Фінансові Ринкові	Фінансові Ринкові Управлінські	Фінансові Ринкові Управлінські Кадрові

Примітка: КРС – конкурентні ринкові стратегії; СЖЦ – стадії життєвого циклу.

Джерело: укладено за: [178].

Як видно з табл. 2.10, розвиток підприємства в рамках однієї стратегії відбувається відповідно до його життєвого циклу – від стадії створення до стадії спаду. Це змінює акценти та ранжування заходів, що забезпечують економічну безпеку підприємств. Проте в ході корпоративного розвитку можливий варіант зміни стратегії. Стрілки в табл. 2.10 показують плани підприємства щодо зміни стратегії конкурентного ринку. Ці зміни можливі лише в тому випадку, коли підприємства вживають мінімум необхідних кроків для забезпечення економічної стабільності, що найчастіше спостерігається у

разі реалізації конкретних ринкових стратегій на відповідних етапах життєвого циклу.

Концепція еволюції конкурентної стратегії переконує, що запорукою успіху є своєчасна та ефективна зміна стратегії. Оскільки рівень забезпечення економічної стабільності підприємства змінюється відповідно до перетворень у життєвому циклі та конкурентній ринковій стратегії, отже, необхідним лишається постійний моніторинг змін. Власне системний підхід до забезпечення економічної безпеки підприємства можна охарактеризувати як індикаторну функцію складової економічної безпеки, яка є єдиним критерієм економічної безпеки підприємства:

$$y = f_1(y_1, y_2 \dots y_n) \quad (1)$$

де y – показники, що характеризують складові економічної безпеки підприємства.

Вибір показників економічної безпеки здійснюється окремо для кожного конкретного підприємства. Процес створення системи показників передбачає залучення співробітників та керівництва підприємства, які визначають стратегічні цілі та напрям його розвитку. Відповідно вводяться коефіцієнти для врахування впливу стратегії конкурентного ринку на рівень економічної безпеки та етапи життєвого циклу фірми C і S . Тоді єдиний критерій економічної безпеки підприємства характеризуватиметься, як:

$$y = f_2(c_1 s_1 y_1, c_2 s_2 y_2 \dots c_n s_n y_n) \quad (2)$$

де C_i – коефіцієнт, що характеризує вплив на показник складової економічної безпеки стадії життєвого циклу підприємства; S_i – коефіцієнт, що характеризує вплив на показник складової економічної безпеки конкурентної ринкової стратегії підприємства.

З використанням методу фахових оцінок встановлено такі значення для C і S . Коефіцієнти C і S вводяться як коригуючі для фахових значень показників компонент економічної безпеки (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Значення коефіцієнтів C і S , що впливають на показники компонент економічної безпеки підприємств залежно від стадій його життєвого циклу та реалізованих конкурентних ринкових стратегій

Стадії життєвого циклу	C	Конкурентні ринкові стратегії	S
Створення	0,25	Віолент	1
Зростання	0,5	Патієнтна	0,5
Зрілість	1	Експлерента	0,3
Спад	0,1	Комутанта	0,1

Джерело: укладено за: [178].

Запропонований методичний підхід для забезпечення економічної безпеки підприємств дозволяє отримати експертну оцінку стану їх економічної безпеки та розглянути характер загрози економічній безпеці підприємств з позицій індикаторів, складових економічної безпеки. Тому експертні оцінки використовуються практично на всіх етапах економічних досліджень, хоча їх методологічні основи можуть бути різними [110]. Для отримання досить достовірної оцінки необхідно раціоналізувати план проведення оцінки та використовувати математичні апарати для обробки результатів. Професійні методи оцінки в тій чи іншій формі є основними під час аналізу економічних умов.

Розглянемо план із використанням методів професійної оцінки щодо дослідження економічної безпеки підприємства. Після відбору групи експертів проводиться аналіз складових показників економічної безпеки та присвоєння порядкових номерів. Після цього кожному експерту видається анкета, в якій він повинен ранжирувати відібрані показники. При цьому, на думку експертів, найбільший показник отримує максимальний ранг, а для наступного за значимістю показника цей ранг знижується на 1 [167].

У результаті за наявності, наприклад, 10-ти фахівців і 8-ми показників виходить зведена таблиця рангів $x_{ij} = (i = 1, 2, \dots, 8; j = 1, 2, \dots, 10)$ (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Зведена таблиця рангів x_{ij}

		№ показника								$\sum_{i=1}^8 x_{ij}$
		1	2	3	4	5	6	7	8	
№ експерта	1	0,7	0,5	0,5	0,2	0,8	0,3	0,1	0,4	0,36
	2	0,3	0,4	0,7	0,6	0,8	0,1	0,2	0,5	0,36
	3	0,8	0,7	0,2	0,3	0,6	0,1	0,4	0,5	0,36
	4	0,6	0,4	0,7	0,2	0,8	0,5	0,1	0,3	0,36
	5	0,8	0,2	0,4	0,7	0,5	0,6	0,3	0,1	0,36
	6	0,4	0,8	0,1	0,3	0,6	0,5	0,2	0,7	0,36
	7	0,8	0,6	0,4	0,3	0,7	0,5	0,2	0,1	0,36
	8	0,2	0,7	0,3	0,1	0,8	0,5	0,4	0,6	0,36
	9	0,6	0,4	0,2	0,7	0,8	0,1	0,5	0,3	0,36
	10	0,2	0,6	0,5	0,3	0,8	0,4	0,7	0,1	0,36
$\sum_{j=1}^{10} x_{ij}$		0,54	0,54	0,40	0,37	0,72	0,36	0,37	0,36	3,6

Джерело: укладено автором.

У табл. 2.12 міститься сума рангів за всіма показниками. Ця сума має бути однаковою за всіма рядками. В останньому рядку та в останньому стовпці міститься загальна сума рангів, яка в даному випадку дорівнювала 3,6. Після цього обчислюємо коефіцієнти вагомості кожного показника, які підраховуються за такою формулою:

$$m_i = \frac{\sum_{j=1}^{10} x_{ij}}{\sum_{j=1}^{10} \sum_{i=1}^8 x_{ij}} \quad (3)$$

Отримуємо такі значення коефіцієнтів вагомості (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Коефіцієнти вагомості для проведення оцінювання

№ показника	1	2	3	4	5	6	7	8
m_i	0,16	0,14	0,12	0,13	0,1	0,2	0,09	0,10

Джерело: укладено автором.

З табл. 2.13 видно, що найвагомішим є показник 6. Може виявитися, що фахівець надав однаковий ранг двом чи більше показникам. Тоді необхідна корекція результатів, тобто суми рангів за рядками можуть не збігатися. Приклад такого ранжування наведено у табл. 2.14.

Таблиця 2.14

Суми рангів до коригування проведення оцінювання

		№ показника										$\sum_{i=1}^8 x_{ij}$
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
№	1	0,2	0,4	0,1	0,5	0,7	0,1	0,9	0,6	0,8	0,3	5,5
	2	0,1	0,3	0,2	0,6	0,7	0,8	0,1	0,6	0,9	0,4	5,6
	3	0,1	0,4	0,1	0,6	0,8	0,7	0,9	0,6	0,1	0,3	5,5

Джерело: укладено автором.

У другому рядку двом показникам привласнено ранг 0,6. У результаті сума рангів за рядком дорівнює 5,6. Для корекції необхідно взяти кожного з показників величину, рівну $(0,5 + 0,6) / 2 = 0,55$. Після цього табл. 2.14 набуде такого вигляду (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Суми рангів після корекції проведення оцінювання

		№ показника										$\sum_{i=1}^8 x_{ij}$
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
№ Фахівця	1	0,2	0,4	0,1	0,5	0,7	0,1	0,9	0,6	0,8	0,3	5,5
	2	0,1	0,3	0,2	0,55	0,7	0,8	0,1	0,55	0,9	0,4	5,5
	3	0,1	0,4	0,1	0,6	0,8	0,7	0,9	0,6	0,1	0,3	5,5

Джерело: укладено автором.

Важливою умовою використання експертного методу є перевірка узгодженості думок фахівців. Ця перевірка здійснюється на основі розрахунку коефіцієнта конкордації Z . Якщо всі фахівці пропонують однакове ранжування,

то коефіцієнт конкордації $Z = 1$, якщо ранги повністю не збігаються, то $Z = 0$, тобто коефіцієнт конкордації лежить у межах $0 \leq Z \leq 1$.

Якщо під час ранжирування параметрів фахівцями присвоєно різні ранги, коефіцієнт конкордації розраховується за формулою:

$$Z = \frac{12s}{m^2(n^3 - n)} \quad (4)$$

де m – кількість фахівців; n – число параметрів (показників); S – розраховується за такою формулою:

$$S = \sum_{j=1}^m \left\{ \sum_{i=1}^n x_{ij} - \frac{1}{2} m(n+1) \right\}^2 \quad (5)$$

У разі якщо ранги за індикаторами повторюються, для розрахунку значення коефіцієнта конкордації застосовується така формула:

$$Z = \frac{S}{\frac{1}{12} m^2 (n^3 - n) - m \sum_{j=1}^T T_j} \quad (6)$$

де $T_j = \frac{1}{12} \sum_{i=1}^n (t_i^3 - t_i)$; t_i – число повторень i -го рангу в j -м.

Так, для оцінювання значимості коефіцієнта конкордації Z застосовуються закон розподілу випадкової величини.

Якщо число параметрів $n > 8$, то використовується розподіл χ -квадрат із числом рівнів свободи $\phi = n - 1$. Цьому закону підпорядковується випадкова величина $Z \sqrt{m(n-1)}$. Проводиться перевірка статистичної гіпотези про рівність коефіцієнта конкордації 0. Для заданого рівня значущості «ця гіпотеза відхиляється, якщо $\sqrt{m(n-1)} \times Z > \chi^2_{\alpha, n-1}$, де χ^2 визначається з таблиці розподілу χ -квадрат для заданих α і $(n - 1)$. Тоді вважається, що конкордація є значною, тобто фахівці з оцінки дають узгоджену оцінку.

Для більших значень параметрів (при $\phi = (n - 1) > 30$) розподіл випадкової величини наближається до нормального. У цьому випадку величину χ^2 можна знайти за формулою

$$\chi^2 \cong \frac{1}{2}(\sqrt{(n-1) + \varepsilon}) \quad (7)$$

де ε визначається за допомогою таблиць нормального розподілу за умови $\phi\varepsilon = 0,5 - a$. Якщо $n < 8$, використовують спеціальні таблиці.

Методика використання така: передбачається, що кількість експертів-учасників оцінює увесь діапазон показників. Під час визначення рівня забезпечення економічної безпеки необхідно ввести поняття «порогова складова показників економічної безпеки» [175]. Це величина, за якої змінюється рівень економічної безпеки підприємства за однією з її складових.

На думку експертів, рівень забезпечення економічної безпеки підприємств на граничних значеннях залежно від відхилень значень показників складової економічної безпеки характеризується у такий спосіб:

а) нормальний – фактичні значення всіх показників компонент економічної безпеки перебувають між пороговими значеннями та значеннями, що дорівнюють 1;

б) передкризовий – фактичні значення двох-трьох показників компонент економічної безпеки стають меншими від їхніх порогових значень;

в) кризовий – фактичне значення більшості показників компонент економічної безпеки стає меншим від їх порогових значень;

г) критичний – усі (майже всі) фактичні значення показників за складовими економічної безпеки стають меншими від їх порогових значень.

Важливо підкреслити, що найвищий рівень безпеки досягається, якщо увесь набір показників перебуває у допустимих межах порогів і порогови одного показника не завдають шкоди іншим. Отже, можна зробити висновок, що у разі перетину межі порогоу підприємство може втратити здатність до динамічного саморозвитку та конкурентоспроможності, а отже, зазнати фінансового краху та банкрутства.

Пороговий рівень зниження економічної безпеки можна охарактеризувати системою показників, які відображають, зокрема, неможливість отримання конкурентної бази, науково-технічного забезпечення,

інноваційного, інвестиційного, кадрового та кваліфікаційного потенціалу тощо. При цьому критерій економічної безпеки може бути подано у вигляді набору фактичних показників – компонент економічної безпеки підприємства.

У дослідженні виділено такі основні показники компонент економічної безпеки, що визначаються на підставі фахових оцінок та змінюються в інтервалі від 0 до 1:

Fin – показник, що характеризує фінансову компоненту економічної безпеки підприємства;

St – показник, що характеризує кадрову компоненту економічної безпеки підприємства;

Rp – показник, що характеризує виробничу компоненту економічної безпеки підприємства;

Ad – показник, що характеризує управлінську компоненту економічної безпеки підприємства;

MR – показник, що характеризує ринкову компоненту економічної безпеки підприємства;

R&D – показник, що характеризує науково-технічну компоненту економічної складової підприємства;

CS – показник, що характеризує економічну безпеку підприємства за складовою діяльності служби економічної безпеки на підприємстві.

Для можливості здійснення моніторингу за забезпеченням економічної безпеки підприємства значення даних показників можна надати у вигляді діаграми (рис. 2.6).

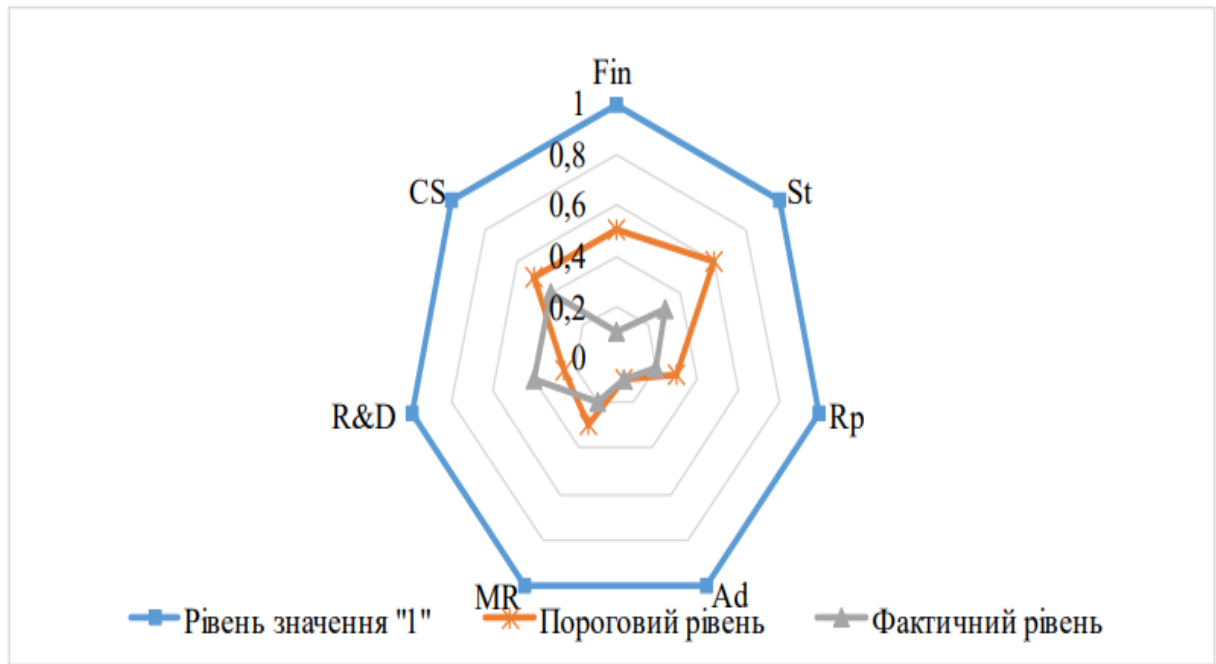

Рис. 2.6. Оцінка рівнів забезпечення економічної безпеки підприємства за показниками компонент економічної безпеки

Джерело: розроблено автором.

При цьому єдиний критерій, що характеризує рівень забезпечення економічної безпеки підприємства, залежить від такої умови:

$$CS_h \geq CS_{nk} \geq CS_{kp} \quad (8)$$

де CS_h – нормальний чи передкризовий рівень забезпечення економічної безпеки підприємства, що чисельно дорівнює площі відповідної графічної фігури;

CS_{nk} – кризовий рівень забезпечення економічної безпеки підприємства, що чисельно дорівнює площі відповідної графічної фігури;

CS_{kp} – критичний рівень забезпечення економічної безпеки підприємства, що чисельно дорівнює площі відповідної графічної фігури.

З часом моніторинг показників компонент економічної безпеки підприємства в цілому дозволяє керівникам приймати рішення щодо найслабшої ланки в системі економічної безпеки та робити прогнози про майбутні події і ситуації підприємства.

Значення графічної інтерпретації, оцінок і розрахунків результатів економічного обґрунтування значною мірою недооцінюється. Це сприяє розпізнаванню та прискоренню отримання як якісних, так і кількісних значень показників економічної безпеки підприємств, які відіграють важливу роль у візуальній, оперативній та комплексній оцінці узгодженості різних факторів, а також сприяє визначенню стану та тенденцій розвитку підприємства [131]. Графічні моделі містять багато інформації, але головною їх перевагою є досить повна і чітка картина. Графічна модель характеризує поточний стан підприємства, а також стан безпеки, до якого воно має прагнути.

На основі проведених досліджень розроблено механізм забезпечення економічної безпеки підприємства (рис. 2.7), який складається з п'яти етапів і дозволяє врахувати вимоги до вирішення проблем забезпечення економічної безпеки підприємств:

1. На першому етапі виявляється існуюча стадія життєвого циклу підприємства та його конкурентна ринкова стратегія. Мета цього етапу – визначення першочергових та ранжированих за важливістю показників компонент економічної безпеки підприємства та коефіцієнтів до цих показників.

2. На другому етапі на основі фахових оцінок визначаються порогові та фактичні значення за цими показниками, необхідними для забезпечення економічної безпеки конкретного підприємства, що знаходиться на певній стадії життєвого циклу та використовує певну конкурентну ринкову стратегію [131].

3. На третьому етапі на підставі набору показників за складовими економічної безпеки за діаграмою визначається єдиний критерій забезпечення економічної безпеки цього підприємства.

4. На четвертому етапі з урахуванням моніторингу єдиного критерію економічної безпеки підприємства у часі проводиться оцінка рівня забезпечення економічної безпеки підприємства.

5. На п'ятому етапі видається висновок про найслабкіші ланки в системі забезпечення економічної безпеки підприємства та прогноз її рівня на найближчу перспективу, а також розробляються рекомендації щодо його підвищення [123].

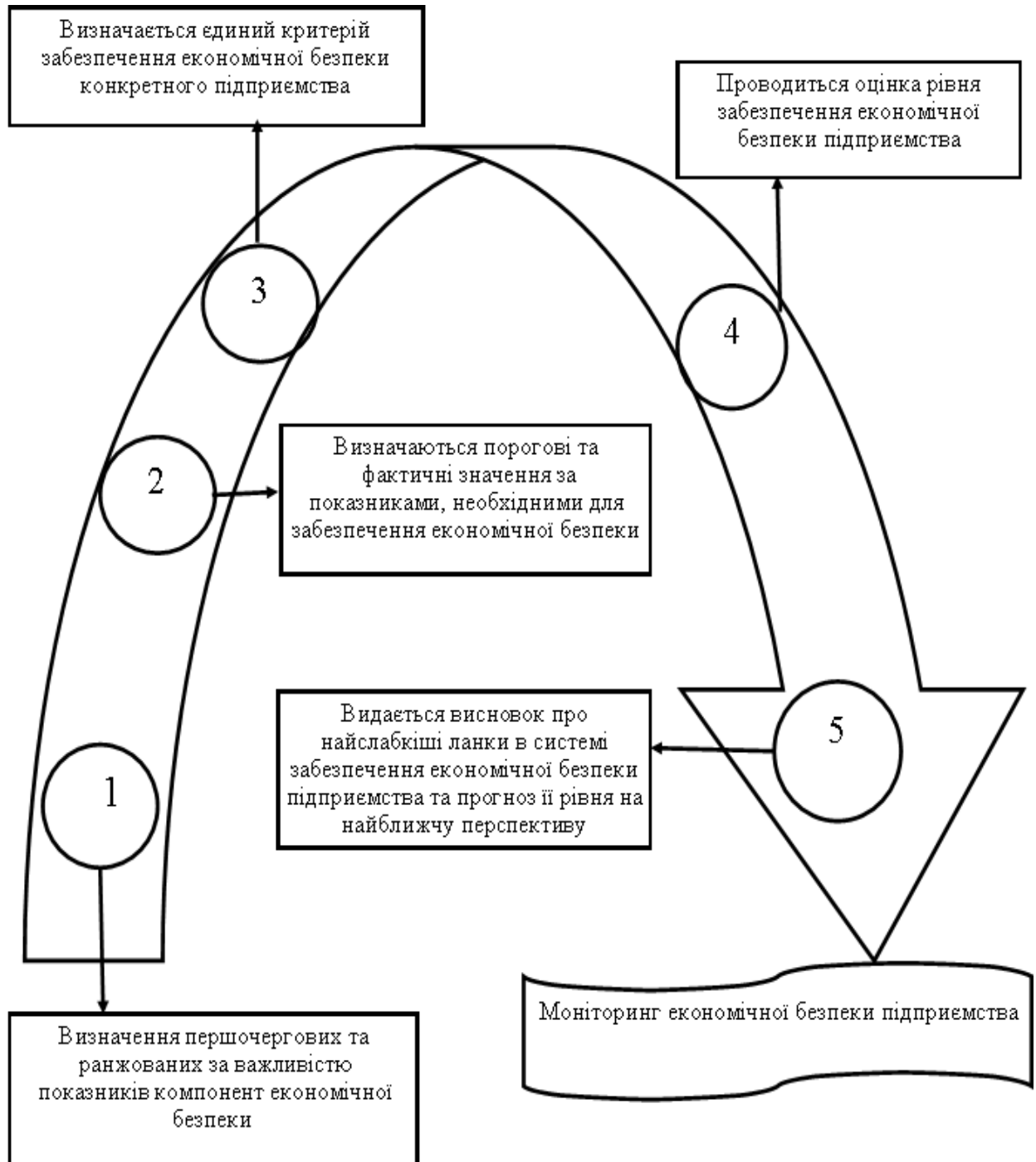

Рис. 2.7. Модель механізму оцінки економічної безпеки в підсистемі управлінського обліку

Джерело: розроблено автором.

При цьому на всіх етапах вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства в підсистемі управлінського обліку здійснюється моніторинг показників складової економічної безпеки та в цілому за окремим критерієм. Метою моніторингу є відстеження ефективності заходів із забезпечення економічної безпеки та координації діяльності підприємств.

Рекомендований механізм оцінки економічної безпеки в підсистемі управлінського обліку дозволяє досить комплексно досліджувати загрози економічній безпеці підприємств, збалансовано і цілеспрямовано організувати та здійснити необхідний моніторинг, системно управляти динамічними нестабільними ситуаціями та проводити техніко-економічне обґрунтування управлінських рішень.

Такий підхід до оцінки економічної безпеки формується на основі системи оцінки поточного стану економічної безпеки за допомогою професійних методів оцінки. Графічна модель стану економічної безпеки підприємств складається зі складових економічної безпеки, відображає поточний стан її показників та вказує їх порогові значення. При цьому слід враховувати орієнтири для оцінки ситуаційних показників, оскільки під час довгострокової динамічної оцінки економічної безпеки підприємства конкурентна ринкова стратегія підприємства може змінюватися.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Суть обліково-аналітичного інформаційного простору економічного суб'єкта з метою забезпечення його економічної безпеки полягає в підвищенні ефективності діяльності шляхом зменшення податкових ризиків і зниження податкових витрат, що передбачає визначення, осмислення та розробку сучасних процесів моделювання обліку за допомогою облікових принципів, які є не лише базовими положеннями ведення бухгалтерського обліку, а й виступають як найважливіші параметри якісного формування управлінської

інформації для забезпечення економічної безпеки підприємств. Автором запропоновано і розкрито зміст прийнятих в обліку принципів відповідно до сучасної парадигми організації економічної безпеки підприємств у кризових умовах та уточнено їх трактування в цьому контексті.

2. Запропоновано нову систему змістовних принципів антикризової системи економічної безпеки: превентивності, мультидисциплінарності, коригування, ефективної інформації, крос-функціональності, креативності та професійного судження. На основі рекомендованих системних принципів є можливість побудувати модель, яка названа автором «антикризовою моделлю економічної безпеки в бухгалтерському обліку» та є одним із напрямів його інноваційного розвитку з іманентним набором функцій.

3. З'ясовано, що в економічній літературі пропонується виділяти два підходи до розуміння достовірності бухгалтерської (фінансової) звітності: нормативно-правовий, коли бухгалтерська звітність вважається достовірною, якщо сформована відповідно до нормативних документів з бухгалтерського обліку, і професійний, коли бухгалтерська звітність вважається достовірною, якщо реалізується якісне професійне бухгалтерське судження, що на сьогодні вважається основним, оскільки не завжди є можливість оцінити ті або інші об'єкти бухгалтерського обліку в чітко визначеній вартісній оцінці, яка підтверджується відповідними документами та не підлягає жодним корективам. Автором зроблено висновок про доцільність використання такого інструменту бухгалтерського обліку, як резервування, що дозволяє акумулювати кошти в резервах, які забезпечують підвищення фінансової стійкості економічного суб'єкта за рахунок коригування облікової інформації або рівномірного включення витрат до собівартості продукції, товарів, робіт, послуг.

Резервування, як один із об'єктів антикризової моделі облікової системи в умовах депресивного стану економіки, набуває ще більшої значущості, оскільки є превентивним заходом під час процесу створення цілого комплексу елементів і агрегатів резервної системи з метою зниження фінансово-

економічних, корпоративних і макроекономічних ризиків, що виникають внаслідок економічної невизначеності.

4. Доведено, що резерви, як правило, диференціюються за принципом покриття збитків, але при цьому є суттєвими й інші класифікаційні підстави: за джерелом утворення; за джерелом трансформаційних процесів в економіці; за типами впливу на ризики; залежно від функціонального призначення; за тривалістю використання; за рівнем впливу на статті балансу, резерви, що коригують показники відповідних статей балансу; за складністю ідентифікації; за нормативно-правовою обов'язковістю формування; за відношенням до звітного періоду тощо. У результаті дослідження доведено, що резервування для вітчизняних бізнес-одиниць не стало інструментом зниження ризиків у кризових умовах і способом реалізації принципу обачності, оскільки в системі бухгалтерського обліку даний інструмент повністю не розкриває своїх переваг. Автором визначено систему факторів, що стримують застосування системи резервування в українській обліковій практиці: не завжди є обґрунтування щодо виділення відповідної суми для створення резервів; процес резервування веде до суттєвого відтоку фінансових ресурсів, знижуючи інвестиційну активність і потенціал операційної діяльності; використання резервів сприяє появі багатьох особливостей під час їх відображення в обліку та провокує появу різниць у бухгалтерському і податковому обліку; існує недосконалість та обмеженість нормативно-методичної бази щодо інструментарію, способів, методів формування резервів.

5. Встановлено, що визначені механізми гальмування формування резервів не повинні превалювати над їхньою значущістю, особливо в умовах кризи та для економічної безпеки підприємства. У цьому зв'язку розглянуто особливості формування резервної політики організацій в кризових умовах і зроблені висновки, які запропоновано покласти в основу виконання обліково-аналітичних робіт щодо забезпечення економічної безпеки, зокрема: оціночні резерви спрямовані на недопущення настання загроз і припускають виникнення та визнання витрат у поточному звітному періоді; процес резервування є

необхідним для уточнення фінансового результату; об'єктом резервування можуть бути як монетарні, так і немонетарні цінності; резерв – це певний контент прав і відповідальності зі встановлення межі суми втрат, яка є об'єктом професійного судження бухгалтера. У результаті рекомендовано модель класифікації потенційних ризиків і резервів, що сприяють їх зниженню та забезпечують економічну безпеку підприємствам.

6. Одними з об'єктів бухгалтерського і податкового обліку є зобов'язання, відображення яких в обліку базується на інформації про джерело їх виникнення – дебіторської або кредиторської заборгованості за умовами договору. Встановлено, що на сьогодні підприємства, особливо торговельні, під час діяльності досить часто стикаються з проблемою виникнення дебіторської заборгованості, причому в кризових умовах спостерігається постійне зростання її питомої ваги в структурі оборотних активів підприємства. Тому постає питання про необхідність розроблення та використання дієвих методів управління дебіторською заборгованістю, одним із яких є формування резерву сумнівних боргів. Проте питання створення резерву є досить суперечливим і невирішеним повною мірою, що потребує подальшого дослідження.

7. Для підвищення інформативності облікових даних щодо потреб формування системи резервування запропоновано схему взаємозв'язку базових циклів господарських операцій, пов'язаних із відображенням у бухгалтерському обліку дебіторської заборгованості та формування й використання резерву сумнівних боргів із результатами діяльності підприємства.

8. Рекомендовано бухгалтерський облік резерву сумнівних боргів вести у розрізі окремих статей дебіторської заборгованості та відображати його на окремих субрахунках, відкритих до рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів»: 381 «Резерв сумнівних боргів на дебіторську заборгованість за строками непогашення», 382 «Резерв сумнівних боргів на питому вагу безнадійних боргів у чистому доході» та 383 «Резерв сумнівних боргів за видами безнадійної заборгованості». Такий підхід сприяє більш повному і прозорому

відображенню на рахунках бухгалтерського обліку руху дебіторської заборгованості, її списання та формування інформації у фінансовій звітності.

9. Розглянуто методи визначення величини резерву сумнівних боргів і встановлено переваги та недоліки кожного з них. Запропоновано у разі використання методу оцінки за термінами сплати аналізувати фінансовий стан дебіторів, спираючись на професійне судження бухгалтера, а не відштовхуватися лише від кількості днів прострочення платежу. У зв'язку з цим рекомендовано використання методики визначення величини резерву сумнівних боргів, яка базується на комбінації двох методів, коли максимальна величина заборгованості визначається окремо за кожним дебітором, але на підставі спеціального розрахунку, що надано автором у моделі запропонованої методики нарахування резерву сумнівних боргів. Рекомендований підхід до формування резерву сумнівних боргів дозволить підприємствам використовувати на практиці кошти резерву сумнівних боргів.

10. Запропоновано механізм оцінки економічної безпеки в підсистемі управлінського обліку, що дозволяє з достатньою повнотою досліджувати комплекс загроз економічній безпеці підприємства, виважено і цілеспрямовано організувати та виконати необхідний моніторинг, системно аналізувати динамічно нестабільну соціально-економічну ситуацію, проводити техніко-економічне обґрунтування прийнятих управлінських рішень.

Основні результати дослідження, що отримані у 2 розділі, опубліковані у наукових працях автора [2, 4, 7, 12, 13, 15, 16].

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

3.1. Формування інформаційного забезпечення контролю податкових витрат у підсистемі податкового обліку

Найважливішою складовою економічної безпеки є податкова безпека, яка включає реалізацію законодавчо затверджених податкових норм і правил, податкове планування та прогнозування, контроль дотримання податкового законодавства.

Збільшення власних фінансових ресурсів на підприємстві чітко спрямовано на підвищення рівня економічної безпеки, фінансової стійкості та платоспроможності та являє собою основне завдання діяльності кожного суб'єкта господарювання. В умовах економічної кризи, яка призводить до спаду економіки і суттєво впливає на фінансову стабільність суб'єктів господарювання, керівники та власники українських підприємств постали перед вибором між припиненням діяльності та ліквідацією бізнесу або встановленням жорстких рамок витрат, що може бути досягнуто шляхом їх планування. Вважаємо за доцільне у складі витрат виділяти «податкові витрати», які, як правило, залежать від рівня податкового навантаження та розміру витрат на адміністрування податків.

На нашу думку, в сучасній ситуації економічної нестабільності та потрясінь, оптимізація податкових витрат є однією з найважливіших позицій у загальній системі управління суб'єктом господарювання. «Податкове навантаження відповідає розміру податкових вилучень, які знижують ефективність відносин на мікро- (суб'єкти господарювання) і макрорівні (держава). Тому громадяни та суб'єкти господарювання мають визначати податки як платіж, що гарантує підтримку з боку держави і слугує стимулом для виконання податкового зобов'язання» [76, с. 208].

Перелічені вище причини у сфері планування витрат, свідчать про необхідність вирішення наявних проблем щодо систематизації в обліку саме податкових витрат. Основним способом, орієнтованим на оптимізацію податкових витрат є податкове планування, яке в сучасних реаліях є невід'ємною частиною бізнесу.

Визначившись зі способом податкового планування, економічні суб'єкти найчастіше не враховують факт відповідності законодавству не тільки кожної конкретної угоди, а й її змістовної частини та наявності ділової мети. Методи податкового планування, що застосовуються, досить часто сприймаються фіскальними органами як ухилення від сплати податків. Прикладами таких операцій можуть бути такі девіантні дії: підміна договорів і зміна їх суті після фактичного виконання, оплата штрафних санкцій за неіснуючими договорами, неправильне оформлення фактів господарського життя, що відображають іншу юридичну суть, неправильне відображення господарських операцій у бухгалтерському та податковому обліку.

Обліково-аналітична система з метою найбільш ефективного використання інформаційних ресурсів у процесі контролю податкових витрат повинна вирішувати такі завдання: створення якісної підсистеми податкового обліку; розроблення системи стратегічного та оперативного податкового планування; прогнозування податкових витрат; мінімізація податкових ризиків; комп'ютеризація обробки інформації на всіх етапах обліково-податкового процесу [24, 25, 49, 53, 57, 58, 61, 70, 161, 165, 171, 175, 190, 191, 192, 197].

Основними етапами методики формування інформаційного забезпечення контролю податкових витрат є визначення суб'єктів, які беруть участь у формуванні обліково-податкової підсистеми та використовують її інформацію; з'ясування інформаційних потреб осіб, які приймають рішення; формулювання мети та постановка завдань, які мають бути вирішені за допомогою обліково-податкової інформації; створення вихідних документів – даних вищого рівня; розробка внутрішніх стандартів, відповідно до яких буде формуватися обліково-податкова підсистема з метою податкового контролю; опрацювання

засобів обробки інформації про об'єкти обліково-податкової підсистеми; формування каналів надходження первинної інформації; контроль основних параметрів відповідно до кожного з перелічених етапів та якості отриманої звітності в результаті використання інформаційного забезпечення з виявленням найбільш суттєвих відхилень від поставленої мети – з поверненням до початкового етапу та початком нового циклу.

Отже, як бачимо, розроблення інформаційної обліково-податкової підсистеми засновано на структурному підході, що надає можливість економічному суб'єкту детально проаналізувати всю інформаційну обліково-аналітичну систему, яка, за авторським визначенням, складається з таких підсистем – фінансової, управлінської, податкової та контролю. Масив обліково-податкової інформації, включає показники бази оподаткування окремо за кожним податком і містить базу даних, що формується фінансовим та податковим обліком і звітністю.

Суттєва роль у цій структурі відводиться первинній та оперативній інформації, яка деталізується системою рахунків і збирається в документи, що мають юридичну силу за наявності обов'язкових реквізитів.

Отже, Плани рахунків – це основний спосіб кодифікації облікової інформації, згрупованої в окремі інформаційні потоки, що складає єдиний обліково-податковий інформаційний простір, який виконує різні функції залежно від податкової стратегії організації, моделі оптимізації системи оподаткування, рівня контролю податкових ризиків.

На нашу думку, трансформація та перспективи розвитку обліково-податкової інформаційної підсистеми мають бути спрямовані на гармонізацію як бухгалтерського, так і податкового обліку одночасно. На сьогодні дана трансформація відбувається автономно, за винятком змін, пов'язаних із зовнішнім середовищем, наприклад, перехід на нові економічні нормативно-законодавчі матеріали.

На підставі викладеного вище, пропонуємо етапи зміни обліково-податкової інформаційної підсистеми про податкові витрати розглядати у порядку наданому схематично на рис. 3.1.

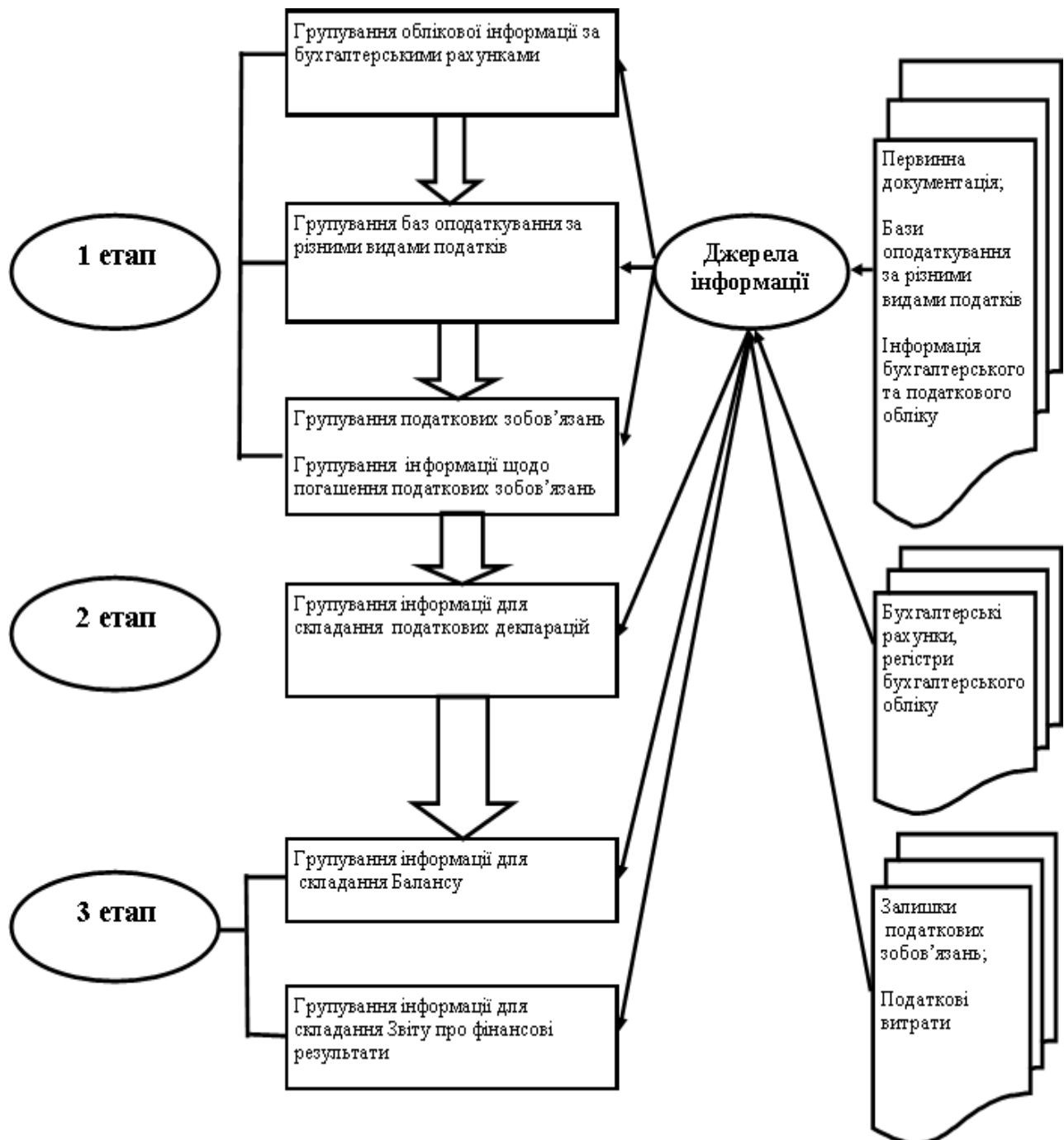

Рис. 3.1. Етапи просування інформації про податкові витрати

Джерело: розроблено автором.

Оскільки на сьогодні досить перспективною вбачається система управління на основі бізнес-процесів суб'єкта господарювання, вважаємо за

доцільне розглянути систематизацію податків за бізнес-процесами на прикладі торговельної організації (рис. 3.2)

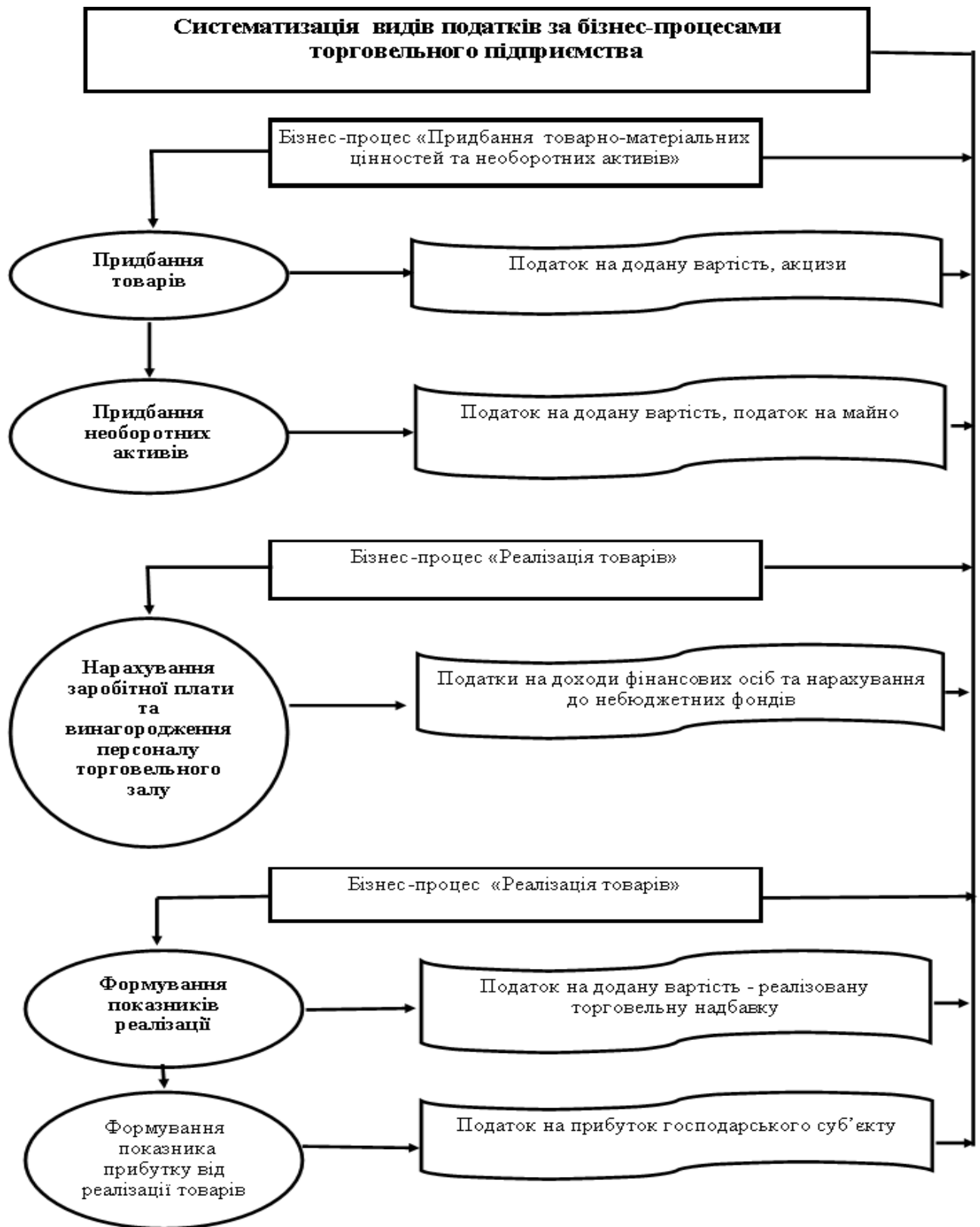

Рис. 3.2. Модель систематизації податків за бізнес-процесами на прикладі торговельної організації

Джерело: розроблено автором.

Увесь інформаційний масив є підставою для формування баз оподаткування економічного суб'єкта залежно від обраної податкової стратегії, враховуючи, що інформація про склад та структуру податкових витрат має конфіденційний характер.

Порядок створення підсистеми податкового обліку законодавством не регламентується, але має забезпечувати повною та достовірною інформацією зовнішніх і внутрішніх користувачів, необхідною для контролю за правильністю, повнотою та своєчасністю сплати податків.

Запропоновані моделі групування інформації податкового обліку мають здійснюватися безперервно у часі з метою оподаткування, а також для поточного управління забезпеченням економічної безпеки. При цьому аналітичний облік має бути організований економічним суб'єктом у такий спосіб, щоб була можливість розкривати порядок формування податкової бази. Регістри аналітичного обліку з метою оподаткування та оцінки впливу податкових витрат на систему забезпечення економічної безпеки необхідні для групування та накопичення інформації про стан баз оподаткування та складаються у вигляді спеціальних форм, розроблених економічним суб'єктом самостійно у додатках до облікової політики.

Податковий облік належить до найважливіших інформаційних джерел контролю податкових витрат, але цільова спрямованість і сформульовані завдання, що стоять перед фахівцями, вимагають аналізу та правової інформації, насамперед податкового законодавства.

Проведені дослідження внутрішньої звітності торговельної організації свідчать про значний рівень податкових витрат у складі управлінських, комерційних та інших витрат суб'єктів господарювання й обґрунтовують необхідність їх групування, аналізу і зіставлення з можливими донарахуваннями податковими органами. Це дозволить визначити економічний ефект від функціонування фахівців внутрішнього контролю або формування навіть відповідного структурного підрозділу (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Запропонована систематизація податкових витрат торговельного підприємства ТОВ «Атлант-БУД СХІД» (без урахування податкових платежів)

Податкові витрати	2018			2019			2020		
	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Темп зростання, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Темп зростання, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Темп зростання, %
витрати на функціонування відділу внутрішнього податкового контролю				1546,9	32,0		2129,2	41,2	137,6
витрати на комп'ютеризацію обліку і оподаткування	2727,3	64,4	–	3035,8	62,8	111,3	1085,3	21,0	35,8
витрати на передачу інформації до податкових органів	144,0	3,4	–	251,4	5,2	220,5	320,4	6,2	127,4
витрати на податкове планування та бюджетування							1317,8	25,5	
штрафні санкції податкових органів, судові витрати	1363,7	32,2							
виручка, тис. грн	308955			371840	–	120,3	430690		
Комерційні витрати організації, тис. грн	173015			246830		142,7	253530		102,7
Відношення податкових витрат до виручки, %	1,37			1,30		94,9	1,2	–	92,3
Відношення податкових витрат до комерційних витрат, %	2,45			1,96		80,0	2,04		104,1

Джерело: укладено автором.

Склад податкових витрат для кожного економічного суб'єкта індивідуальний. Слід зазначити, що суми податкових витрат у комерційних витратах досліджуваних торговельних організацій, що включають витрати інформаційного характеру, витрати контролю визначити досить складно, оскільки інформація про них має розрізнений характер. Це пов'язано з тим, що на підприємствах не ведуть аналітичний і синтетичний облік зазначених вище витрат, що не дозволяє службам внутрішнього контролю, аудиту, керівництву і власникам отримувати необхідну інформацію для контролю податкових витрат. Крім того, до витрат інформаційного характеру нами віднесені витрати з формування та моніторингу інформаційних масивів, пов'язаних із аналізом системи оподаткування економічного суб'єкта.

З огляду на те що склад і сума податкових витрат є інформацією непублічного характеру, інформація, відображена в табл. 3.1, надана за конкретним підприємством. Аналізуючи табл. 3.1, слід відмітити, що підприємство ТОВ «Атлант – БУД СХІД» є малим підприємством, оскільки виручка від продажу становить у 2020 р. 430 690 тис. грн, частка податкових витрат у комерційних витратах коливається від 2 до 2,5 % і має тенденцію до зростання. При цьому велика частина податкових витрат 41,2 % у 2020 р. – це витрати на функціонування відділу внутрішнього контролю, а також 25,5 % – це витрати на податкове планування та бюджетування.

Рішення про створення відділу внутрішнього контролю в підприємстві ТОВ «Атлант – БУД СХІД», основна функція якого згідно із затвердженим положенням, – це перевірка організації податкового обліку, податкового планування, контролю правильності нарахування податкових платежів, було прийнято власниками за результатами виїзної податкової перевірки у 2019 р. За підсумками виїзної перевірки було донараховано податки, штрафні санкції та пені на суму 1363,7 тис. грн, або 32 % усіх податкових витрат. Це і зумовило рішення керівництва створити службу внутрішнього контролю. У той же час розглядалося питання залучення зовнішніх податкових консультантів, але беззаперечна перевага, що характерна для внутрішнього контролю –

безперервний поточний контроль, тому саме обрання даної форми контролю стало вирішальним фактором. Пропонуємо використовувати форму Звіту про податкові витрати та податкові ризики для внутрішнього користування (Додаток 3), що сприятиме своєчасному реагуванню керівництва підприємства на систему забезпечення економічної безпеки.

Отже, у рамках досліджуваного наукового завдання об'єктом діагностики для цілей економічної безпеки організацій є саме їхні податкові витрати і бізнес-процеси, пов'язані з системою оподаткування, а суб'єктами – зовнішні аудитори та фахівці з проведення внутрішнього контролю, що діють за затвердженим планом, спрямованим на зменшення податкових ризиків.

3.2. Моделювання процесу управління податковими ризиками на підприємстві

Як уже наголошувалось в п. 1.3 дисертаційного дослідження, ефективне управління податковими ризиками в існуючих реаліях є актуальним процесом, оскільки сприяє зменшенню сум донарахованих податків і санкцій за результатами перевірок, які можуть суттєво вплинути на фінансову стабільність і поточну ліквідність економічного суб'єкта. Виникнення податкових ризиків – логічна складова господарської діяльності кожного суб'єкта господарювання, що впливає на всю систему управління підприємством.

Тому контроль податкових ризиків посідає одне з найбільш важливих місць у структурі загальної системи внутрішнього контролю економічних суб'єктів незалежно від їх форми та виду діяльності. Управління ризиками – це певні дії, спрямовані на мінімізацію збитків і зниження несприятливих наслідків. Розглядаючи процес управління податковими ризиками з позиції стратегічного розвитку підприємств, можна сформулювати його головну мету – забезпечення безперервності діяльності економічного суб'єкта, але якщо трактувати діяльність підприємств як низку бізнес-процесів у відповідній бізнес-моделі, тоді мета управління податковими ризиками звужується і може

тракуватися як виявлення та аналіз ризиків на конкретному етапі діяльності суб'єкту господарювання.

Процес управління податковими ризиками – це підсистема елементів ризик-менеджменту, які уможливають отримання позитивного економічного ефекту за умови невизначеності в процесі здійснення фінансово-господарської діяльності; передбачення появи ризикової події та оперативне зменшення або виключення негативних наслідків. Отже, ефективна побудова системи оподаткування, раціоналізація податкової політики, її трансформація до діючих соціально-економічних умов розвитку держави дозволять усунути податкові ризики як основну складову фінансових загроз і стабілізувати економічну безпеку підприємств.

Процес управління податковими ризиками починається з встановлення мети та одиниці вимірювання. Сучасне моделювання системи контролю податкових ризиків представлена в Концепції управління ризиками (COSO) [116], що визначає управління ризиками економічного суб'єкта як процес, який починається під час формування Стратегії та поширюється на усю діяльність бізнес-моделі підприємства. Концепція COSO систематизує ризики згідно з цілями економічного суб'єкта і методами їх досягнення:

- 1) стратегічні цілі суб'єкта господарювання;
- 2) операційні цілі, спрямовані на раціональне використання ресурсів;
- 3) цілі, пов'язані з формуванням достовірної звітності;
- 4) цілі, спрямовані на дотримання законодавства.

Така градація ґрунтується на цілях і завданнях економічних суб'єктів та корелюється з прямими обов'язками керівників різних рівнів управління бізнес-моделі. Як стратегічна, так і локальна цілі вимагають визначення критеріальних показників, за допомогою яких проводиться оцінка величини ризику та його наслідків. Тому пропонуємо трансформувати функції системи управління відповідно до організації податкової безпеки на підприємстві через доповнення її такими важливими функціями, як превентивний моніторинг, правова оцінка,

обліково-аналітичний контроль, прогресивна мотивація, організація бізнес-процесів, податкове планування, оцінка податкових ризиків (рис. 3.3).

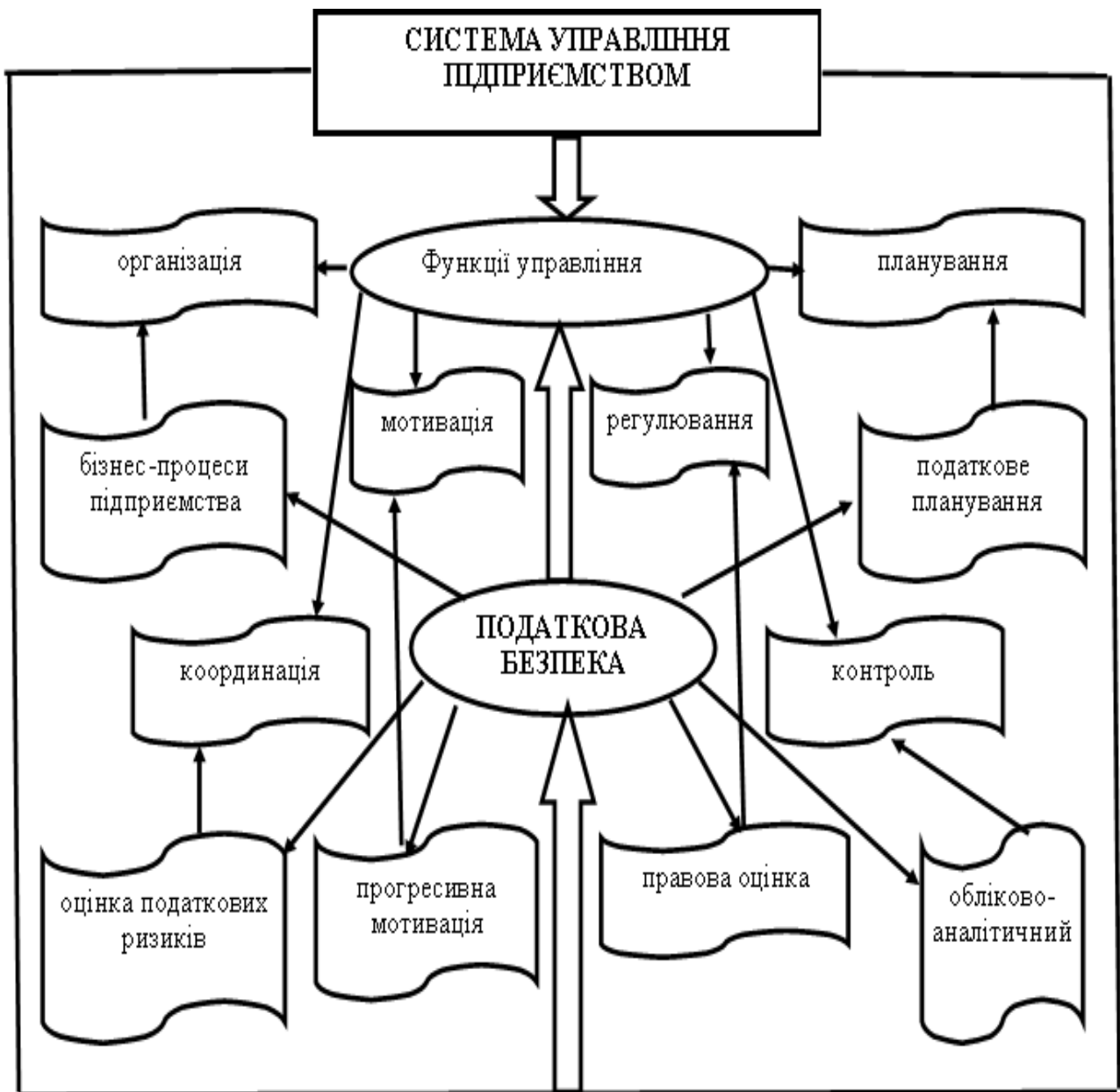

Рис. 3.3. Модель взаємозв'язку основних функцій управління підприємством з функціями управління податковою безпекою

Джерело: авторська розробка.

Так, превентивний моніторинг, з одного боку, полягає в тому, що на підприємстві створюються різні варіанти захисту від негативних наслідків податкового ризику. Наприклад, це розробка податкової стратегії, залучення

зовнішніх податкових консультантів, створення служби внутрішнього контролю, діяльність якого спрямована на випередження ризиків, що виникають, зокрема й податкових.

Правова оцінка – спрямована на вивчення нюансів правового середовища для функціонування суб'єктів господарювання з максимальним фінансовим ефектом. З практичної позиції така захисна функція виявляється у впевненості власників під час ведення бізнесу. Обліково-аналітичний контроль податкового ризику проявляється в тому, що власник, обираючи порядок організації обліку, моделює таку систему контролю, яка дозволяє виявити і проаналізувати загрози та ризики безперервності діяльності суб'єкту господарювання, пов'язані з системою податкового адміністрування.

Прогресивна мотивація управління податковим ризиком виявляється у стимулюванні пошуку нестандартних рішень з оптимізації системи податкового планування і прогнозування для отримання максимального фінансового результату. Звідси логічно вважати, що податковий менеджмент, будучи системою управління податковою безпекою, виконує такі функції: формування стратегічної й оперативної податкової політики; внутрішнього контролю обліково-податкової системи економічного суб'єкта; прогнозування і податкового планування.

Якщо говорити про недостатність навичок проведення податкового планування та оцінки ризиків, більшість підприємств розглядають податковий ризик лише як ризик пред'явлення податкових претензій, донарахування штрафів і пені, але при цьому великі міжнародні корпорації мають на увазі також ризик неефективності оподаткування, тобто ризик переплати податкових зобов'язань. Така концептуальна відмінність досить суттєва, оскільки більш широке сприйняття суті та значущості податкового ризику створює додаткові передумови для впровадження в практику діяльності підприємства повноцінної системи внутрішнього контролю, яка дозволяє не тільки зменшити донарахування податкових платежів, а й отримати оптимальний для даного економічного суб'єкта рівень податкових витрат.

Можемо зробити висновок, що податкова безпека підприємства – це податкова оптимізація з управління податковими ризиками, яка розглядається з позиції правового та економічного аспектів.

Вибір альтернативи обліку активів або зобов'язань заснований, як правило, на професійному судженні бухгалтера, що безпосередньо пов'язано з достовірністю показників поданих у звітності. Іншими словами, використовуючи певні вартісні оцінки у бухгалтерському обліку, можна вплинути на кількісну характеристику того або іншого показника. При цьому в існуючих реаліях має місце значна кількість методів оцінки, що впливають на фінансові результати, а через це – і на економічну безпеку підприємства. Серед цих методів є й такі, що виписані на законодавчому рівні (закони, стандарти, інструктивні матеріали тощо), але є й девіантні методи, які спотворюють достовірність фінансової звітності (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Методи та прийоми управління, що впливають
на фінансовий результат організації**

Прийоми управління фінансовими результатами економічного суб'єкта	Обрані методи обліку
1. Управління фінансовими результатами за допомогою стандартів	
1.1. Обережна облікова політика Прибуток нехарактерних угод	Обережний підхід до визнання резервів
1.2. Нейтральна облікова політика	Завищення витрат на реструктуризацію та списання активів
1.3. Ризикована облікова політика	Зменшення суми формованих резервів
2. Управління фінансовими результатами економічного суб'єкта із порушенням стандартів	
2.1 Організація обліку із застосуванням девіантних методів (умисних спотворень)	Визнання видатків до реального моменту переходу права власності; Відображення фіктивних угод; Відображення рахунків-фактур датою встановленою пізніше; Збільшення запасів шляхом відображення неіснуючих ТМЦ

Джерело: укладено автором.

Процес управління фінансовими результатами з порушенням стандартів характеризується використанням методів обліку, не відображених у законодавстві. Прикладом може бути пряма фальсифікація, що передбачає

навмисне спотворення бухгалтерських даних. Слід звернути увагу на те, що у практичній діяльності процес управління фінансовими результатами характеризується певними ознаками, які вказують на ймовірність навмисного спотворення звітності. Сутність даних операцій зводиться до того, що під час їхнього встановлення користувач отримує уявлення про можливе управління фінансовими результатами та впливу таких операцій на фінансову звітність.

Загалом податкова стратегія суб'єкта господарювання поширюється на порядок формування баз оподаткування різних податків, але переважно інструменти податкової оптимізації поширюються на податок на прибуток, який можна коригувати за допомогою фахово складеної облікової політики та правильно змодельованого обліково-аналітичного простору.

Застосування даних бухгалтерського обліку щодо бази оподаткування з податку на прибуток, як відомо, регламентується податковим законодавством, у зв'язку з цим виникають постійні та тимчасові різниці між фінансовим результатом з метою бухгалтерського та податкового обліку, а створена інформаційна база даних податкового обліку відповідно до норм податкового законодавства дає можливість ефективно здійснювати контроль за формуванням та сплатою податкових зобов'язань.

Отже, управління податковими ризиками – це частина господарської діяльності економічних суб'єктів, що виконують важливі функції – превентивну, правову, обліково-аналітичну, прогресивну. Превентивна функція, з одного боку, полягає в тому, що підприємство створює різні варіанти захисту від негативних наслідків податкового ризику. Наприклад, це розробка податкової стратегії, залучення зовнішніх податкових консультантів, створення служби внутрішнього контролю, діяльність яких спрямована на випередження ризиків, що виникають, зокрема й податкових.

Правова функція управління податковими ризиками втілена у механізмі дії ризику, який спрямований на створення оптимального соціо-економічного, правового середовища для функціонування суб'єктів, що господарюють із максимальним фінансовим ефектом. З практичної позиції дана захисна функція

виявляється у впевненості власника бізнесу, яку сформовано завдяки грамотно налагодженій системі управління податковими ризиками. Тобто, коли виявлені помилки та порушення в організації бухгалтерського, податкового обліку та оподаткування не можуть вплинути на його імідж як чесного платника податку.

Обліково-аналітична функція податкового ризику виявляється у тому, що власник, обираючи порядок організації обліку, моделює таку систему контролю, яка дозволяє виявити та проаналізувати найбільш значущі загрози та ризики безперервності діяльності контролюючої особи, пов'язані з системою податкового адміністрування.

Прогресивна ж функція податкового ризику проявляється у стимулюванні пошуку нестандартних рішень щодо оптимізації системи податкового планування та прогнозування для отримання максимального фінансового результату.

Вирішенню проблем управління податковими ризиками присвячена досить велика кількість наукових досліджень, які висвітлено у працях А. А. Болдова, М. О. Моргун, В. І. Курило, В. В. Мушенко, Н. О. Євтушенко, О. М. Десятнюк та інших [31, 86, 118, 198]. Але в ракурсі питань про можливість формування і використання механізмів управління та внутрішнього контролю податковими ризиками дослідження розкриті не в повному обсязі.

Процес управління ризиками для кожного підприємства індивідуальний і під час розробки системи моніторингу податкових ризиків керівництво економічного суб'єкта має визначити: який результат може бути отриманий після прийняття стратегічних та оперативних рішень; який при цьому рівень ризиків та величина їхнього впливу на результати господарювання; які можливі варіанти зниження очікуваних несприятливих наслідків. При цьому основними елементами управління ризиками є: участь у бізнес-процесах; систематичне управління ризиками; залучення управлінського персоналу; повнота і своєчасність прийняття рішень та заходів з управління ризиками.

У процесі дослідження практики управління податковими ризиками, наприклад, у торговельних підприємствах було встановлено, що сучасні методи

управління податковими ризиками та податковими витратами значно відрізняються залежно від їх розміру, рівня публічності і рівня розвитку засад корпоративного управління. Нами узагальнено такі основні тенденції (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Характеристика ознак управління податковими ризиками залежно від розміру торговельних організацій

Характерні ознаки	Торговельні організації малого та середнього бізнесу	Торговельні організації великого бізнесу
1. Сприйняття суті податкового ризику	Під податковим ризиком мається на увазі виключно ризик, пов'язаний з донарахуванням штрафних санкцій та недоїмки за результатами перевірки	Оцінка податкових ризиків здійснюється для цілей фінансової звітності як за виставленими, так і невивставленими податковими органами претензіями, а також за рівнем їх суттєвості та матеріальності
2. Організація та функціонування служби внутрішнього податкового контролю	Служба внутрішнього податкового контролю не є самостійним структурним підрозділом. Розрахунки податкових платежів здійснюються безпосередньо бухгалтерією	Служба податкового контролю – самостійний структурний підрозділ або у штаті організації є окремий спеціаліст – податковий консультант, в обов'язки якого входять поточний моніторинг бізнес-процесів, підготовка податкової звітності, консультування з питань податкового законодавства, представлення інтересів у податковій інспекції тощо
3. Формування податкової політики та стратегії	Загальна податкова політика та стратегія організації має виключно консервативний характер, відсутні стандартизовані принципи оцінки податкових ризиків	Загальна податкова політика організації здійснюється або бухгалтерією або відділом податкового контролю. Формування податкової стратегії здійснюється головним бухгалтером на основі консультування з податковим спеціалістом

Джерело: укладено автором.

Отже, суттєво випереджаючи малі та середні торговельні підприємства в частині управління податковими ризиками, великі торговельні організації вже

впроваджують процедури регулярної звітності щодо податкових ризиків та інших питань перед керівництвом. Але на сьогодні лише 56 % респондентів зазначили, що пріоритетними напрямками управління податковими ризиками є податкове бюджетування та 20 % учасників опитування вказали на систему внутрішнього контролю у частині оподаткування як пріоритети для податкової функції українських організацій.

За результатами проведених досліджень внутрішніх звітів і рекомендацій аудиторів було встановлено, що багато торговельних організацій недостатньо конструктивно проводять роботу зі зниження податкових ризиків, оскільки ігнорують рекомендації зовнішніх аудиторів, повторюючи раніше зроблені помилки. Велика завантаженість персоналу служби внутрішнього контролю не дозволяє систематично проводити моніторинг арбітражної практики та роз'яснень щодо податкових спорів, що часто не дає можливості своєчасно провести заходи, спрямовані на усунення аналогічних податкових претензій. У більшості випадків після висунення податкових претензій уникнути ризиків не допоможе навіть кваліфікований юрист, особливо у випадку, якщо ризик обумовлений помилками або неякісним формуванням документації, формулюваннями в договорах та іншими факторами, які неможливо виправити після висунення претензій.

На нашу думку, впровадження комплексного підходу управління податковими ризиками має бути засноване на інтеграції процесу управління податковими ризиками із загальною стратегічною та оперативною системою менеджменту організації. В іншому разі зусилля фахівців внутрішнього контролю будуть спрямовані лише на усунення наслідків податкових ризиків, а не на їх прогнозування та запобігання, що, безумовно, вплине на фінансовий результат суб'єкта і на його економічну безпеку.

Кризові явища значно впливають і на стратегію управління податковими ризиками. Сума податкових витрат, як відомо, суттєво пов'язана з обсягом чистого прибутку, тому ефективне управління податковими ризиками – основне джерело підвищення результативності фінансово-господарської

діяльності та додаткової ліквідності, які вкрай необхідні наразі українським підприємницьким структурам в умовах нестабільності економіки [76, 83, 195].

Наслідком податкової неефективності управління є переплата податків, вилучення вільних коштів з обороту за рахунок невідшкодованого ПДВ, відстрочених податкових активів, зниження загальної ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства. Але ці причини податкової неефективності, як правило, не єдині в управлінні податковими зобов'язаннями. Отже, є ще й нестача у кваліфікованих кадрах, неефективна організація роботи служби внутрішнього контролю, відсутність мотивації, що вимагають системного підходу до побудови процесу управління податковими ризиками в підприємствах.

Вважаємо за доцільне трактувати управління податковими ризиками як управлінську підсистему, спрямовану на отримання прибутку та мінімізацію податкових витрат, шляхом впровадження внутрішнього контролю до можливо прийняттого рівня, що сприяє запобіганню втрат фінансового та репутаційного характеру, що виникають, і дозволяє підвищити економічну ефективність організації.

Ефективна підсистема управління податковими ризиками повинна відповідати визначеним нами принципам та взаємопов'язаним етапам її формування, що презентовано в моделі (рис. 3.4).

Так, суть першого визначеного принципу – Стандартизація оцінки податкових ризиків – полягає в єдності системи критеріїв оцінки податкових ризиків і складається з того, що визначення податкового ризику та порядок його оцінки досить суб'єктивні і залежать від професійного судження та обраних оцінних критеріїв, збігу думки з позицією контрольних та фінансових органів, ймовірності виявлення ризику, що у сучасних реаліях вже не задовольняє потреби економічного суб'єкта. Ця позиція не корелює із принципами оцінки податкових ризиків у процесі формування звітності з МСФЗ [125], не збігається з загальними принципами оцінки бізнес-ризиків, що

не сприяє можливості керівництву підприємства отримати актуальну для прийняття рішень інформацію про податкові ризики.

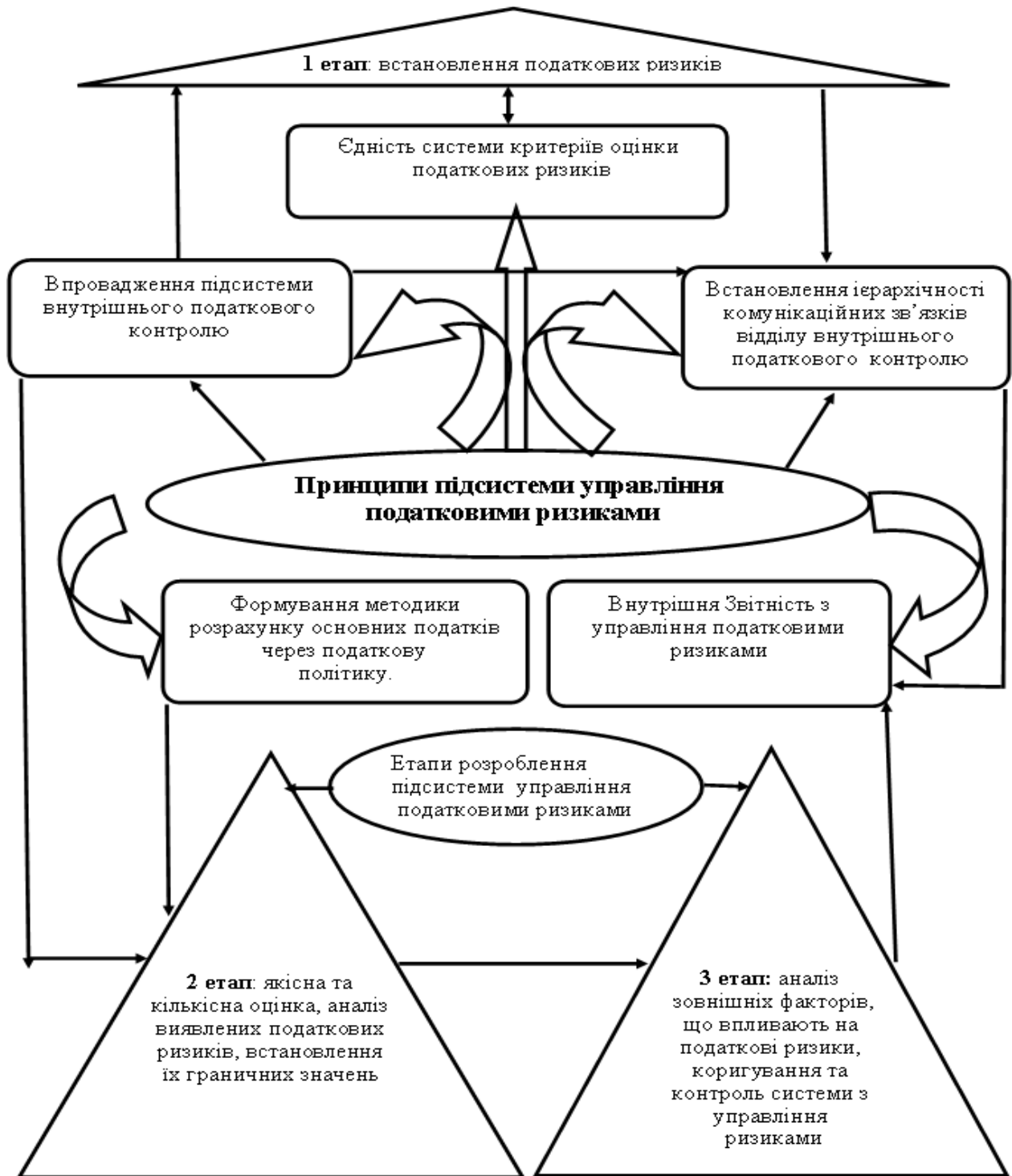

Рис. 3.4. Модель формування підсистеми управління податковими ризиками в організації та її принципи

Джерело: авторська розробка.

Встановлення єдиних параметрів оцінки податкових ризиків всередині економічного суб'єкта дає можливість у повному обсязі брати до уваги інтереси підприємства та змушує управлінський персонал зайняти активну позицію під час прийняття рішень щодо більш значущих податкових питань. Крім фінансових втрат, пов'язаних із податковими ризиками, слід враховувати й інші наслідки, наприклад, виражені у втраті репутації та формуванні неефективної системи оподаткування.

Другий принцип – Формування податкової політики на підприємстві – полягає в тому, що для зниження ризиків доцільно сформувавши детальну податкову політику щодо трактування законодавства про податки та збори, а це передбачає єдиний підхід до спірних ситуацій оподаткування, наприклад, варіант визначення моменту визнання окремих видів доходів та витрат, способу роздільного обліку з ПДВ тощо.

Третій принцип пов'язаний із впровадженням підсистеми внутрішнього податкового контролю у загальну систему управління підприємством, оскільки вирішення важливих стратегічних завдань вимагає постійного контролю їх виконання. Найбільш значущі податкові ризики, зазвичай, виникають на стадії планування великих угод та формування суттєвих бізнес-рішень, тому з метою підвищення ефективності виявлення податкових ризиків доцільно залучати фахівців саме з внутрішнього контролю.

Четвертий принцип безпосередньо пов'язаний з попереднім принципом і стосується чіткої ієрархічної підпорядкованості відділу внутрішнього контролю та розмежування обов'язків між працівниками підрозділу за процес податкового планування та оцінку податкових ризиків, що підвищує відповідальність цього підрозділу й усуває традиційну внутрішню конкуренцію між відділами. Розроблене в організації Положення про відділ внутрішнього податкового контролю дозволить усунути такі суперечності.

П'ятий принцип формування внутрішньої звітності з управління податковими ризиками полягає у регулярному повідомленні керівництва економічного суб'єкта про рівень податкового ризику, що може значно

вплинути на бізнес будь-якої організації. Стандартизований формат системи управління податковими ризиками, розроблений у кожній конкретній організації, дозволяє суттєво скоротити витрати на податкове адміністрування. У сучасних реаліях економічні суб'єкти можуть впровадити таку систему за рахунок формалізованих принципів та методів управління ризиками шляхом розробки податкової політики, регламентів, внутрішніх наказів та чітких вимог до системи документування внутрішнього контролю. Незалежно від обраного варіанта важливо, щоб головні засади системи управління податковими ризиками працювали в умовах діяльності конкретного підприємства.

Така ієрархія етапів управління податковими ризиками узгоджується з етапами планування податкових витрат і здійснюється через регулярну, взаємопов'язану і безперервну систему заходів, спрямовану на досягнення спільних цілей економічного суб'єкта. В основу запропонованого авторського підходу до управління податковими ризиками покладено систему сучасного ризик-менеджменту, скоригованої з урахуванням специфіки ризиків у сфері оподаткування (рис. 3.5).

Управління податковими ризиками, як уже зазначалося вище, здійснюється безпосередньо бухгалтерією, яка сама часом виступає як джерело ризику, допускаючи помилки навмисного та ненавмисного характеру. Рівнева підсистема внутрішнього податкового контролю надає змогу сформувати ефективний процес управління податковими ризиками. Ця система включає такі рівні: персональний (виконує окремо взятий співробітник); колективний (виконує структурний підрозділ чи запрошені експерти).

Отже, загальна методика управління податковими ризиками для забезпечення економічної безпеки має містити процедури виявлення значних ризиків; методи оцінки податкових ризиків; правила та принципи управління податковими ризиками; організаційну модель управління податковими ризиками; інструментарій вимірювання податкових ризиків; методи прогнозування податкових ризиків або підходи, засновані на фундаментальному аналізі.

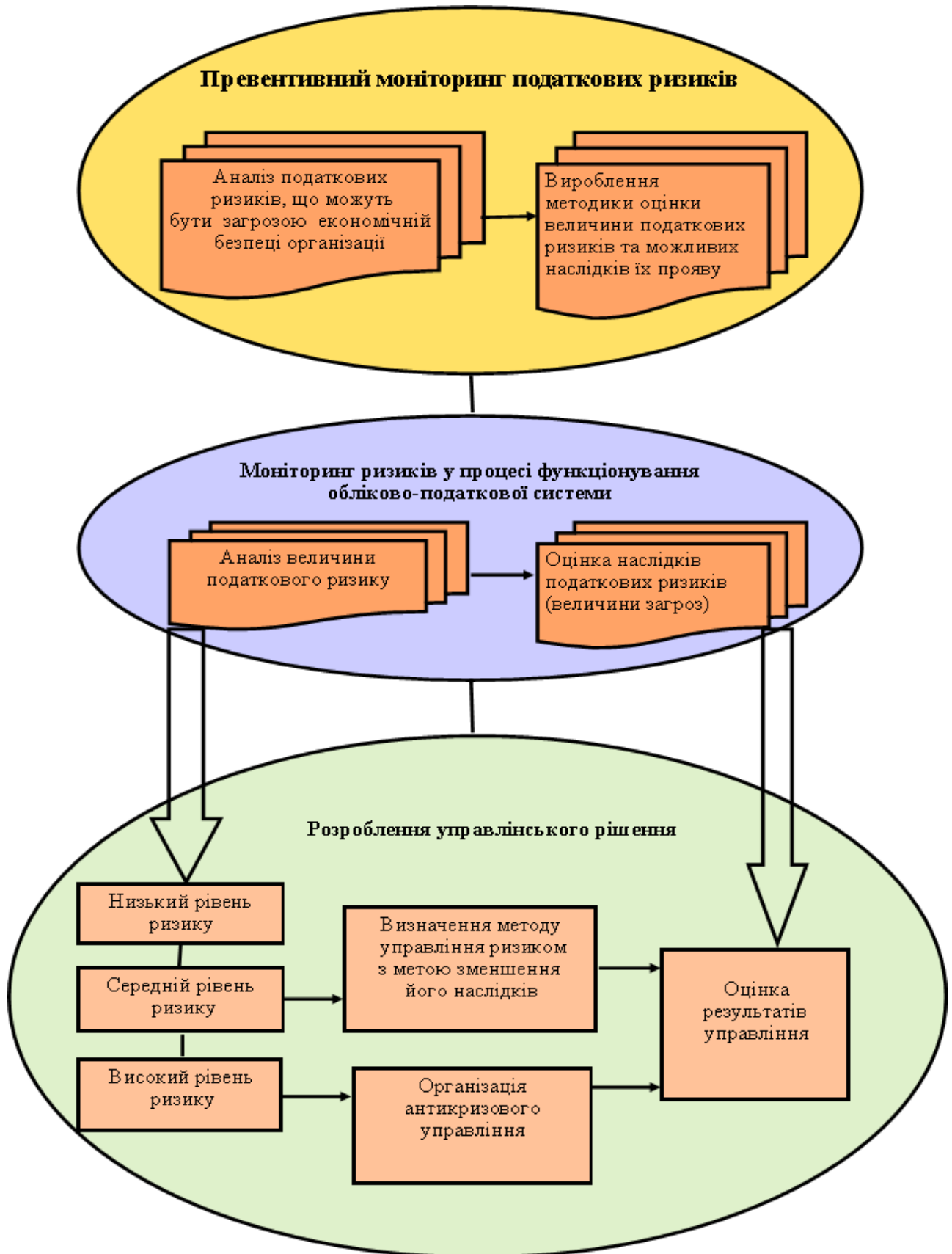

Рис. 3.5. Етапи управління податковими ризиками в організації

Джерело: авторська розробка.

3.3. Організація комплаєнс-контролю в управлінні податковими ризиками для забезпечення економічної безпеки підприємства

В умовах кризових процесів в економіці підходи до управління підприємницькими структурами суттєво змінюються, що потребує розробки спеціальних інструментів для проведення моніторингу впливу зовнішнього та внутрішнього середовищ на економічну безпеку суб'єкта господарювання. В існуючих реаліях ризик-орієнтований підхід до управління податковими ризиками є найважливішим елементом як в управлінні бізнесом, так і в організації зовнішнього та внутрішнього контролю.

Метою внутрішнього контролю ефективності підсистеми управління податковими ризиками є підтвердження відповідності використовуваних процедур і методів ризик-менеджменту, зокрема його надійності, щодо найбільш значущих ризикових ситуацій. Так, у науковій праці В. І. Курило, В. В. Мушенок йдеться про те, що «в ймовірному середовищі будь-яка діяльність щодо оподаткування визначається в поняттях ризику, тобто піддається свого роду загальному оцінюванню ступеня її ризикованості з точки зору можливих наслідків» [118, с. 181]. За визначенням Н. О. Євтушенко, «розгляд сутності податкових ризиків дає підстави врахувати той факт, що ризик включає не стільки наявність ризикової ситуації і її усвідомлення, стільки прийняття рішення на основі проведення аналізу та моніторингу ризику» [198, с. 72], а О. М. Десятнюк підкреслює, що «реформування податкової системи, як і будь-який процес трансформації, взаємно пов'язане з виникненням ризиків» [86, с. 356]. Тому організацію структури внутрішнього контролю на підприємстві щодо ефективності підсистеми управління податковими ризиками можна розглядати навіть як складову управлінського обліку, тобто як процес оцінки й аналізу функціонування системи, що вивчається, з метою підтвердження відповідності її якісних характеристик встановленим критеріям ефективності. Ми підтримуємо думку Л. В. Титенко, що «для забезпечення економічної безпеки підприємства особливого значення набувають якість

організації управлінського внутрішнього контролю, здатність системи управлінського внутрішнього контролю превентивно виявляти та оперативним чином усувати ідентифіковані ризики. Недооцінювання важливості управлінського внутрішнього контролю може привести до значних втрат від ризикових ситуацій не тільки для окремого підприємства, але й для економіки загалом» [169, с. 1362].

Ефективність функціонування підсистеми управління податковими ризиками залежить від правильно змодельованої системи внутрішнього контролю організації. З огляду на цю обставину доцільно розробити оптимальні критерії, які визначають базові показники ефективного управління податковими ризиками, як на рівні економічного суб'єкта, так і на рівнях структурних підрозділів та бізнес-процесів організації. Ми підтримуємо думку С. С. Брехова, що «управління податковими ризиками визначено структурованим процесом для систематичного виявлення, оцінювання, ранжирування та поводження з ризиками недотримання податкового законодавства. Це ітеративний (багато повторювальний) процес, який складається з чітко визначених кроків і слугує підтримкою для прийняття рішень податковими органами» [38, с. 109].

Організація процесу внутрішньо-фірмового управління складає сферу компетенції безпосередньо підприємства. Нормативне регулювання на рівні економічного суб'єкта також залежить від цілей, завдань, які ставить перед собою керівництво і власники, і навіть від поняття, вкладеного у це визначення. Як свідчать проведені дослідження, на думку зарубіжних учених Д. Пфаффа та Ф. Рууда [206], система внутрішнього контролю забезпечує достовірність і зрозумілість, а відповідно й довіру до звітності економічного суб'єкта, що є вигідним як зовнішнім так і внутрішнім користувачам. При цьому безпосередньо система внутрішнього контролю заснована на досягненні поставленої мети за допомогою управління; скороченні, попередженні та виявленні помилок і порушень; чіткому дотриманні зовнішніх та внутрішніх законів, правил, норм, нормативів; забезпеченні повноти відображення фактів

господарського життя та права свободи ведення бухгалтерського та податкового обліку; достовірній та повній фінансовій звітності; забезпеченні захисту активів економічного суб'єкту. У праці Ф. Фругіра [204] виділено чотири базові принципи, на яких ґрунтується система внутрішнього контролю: коригованість, дисфункціональність, превентивність та надійність. Під коригованістю мається на увазі, що частина виявлених порушень може бути виправлена; дисфункціональність виявляється у тому, що система контролю може негативно впливати на кількість виявлених помилок, демотивуючи працівників організації. Превентивність та надійність – основні принципи, які складають основу внутрішнього контролю. Стандарти COSO визначають, що внутрішній контроль – це частина системи управління ризиками, але при цьому включається такий елемент, як «оцінювання ризиків». Значущість внутрішнього контролю підкреслюється Л. В. Титенко «Незважаючи на те, що розширена модель COSO припускає приділення більшої уваги управлінню ризиками, компаніям не потрібно переходити до нової моделі, якщо вони вже використовують концептуальні засади внутрішнього контролю» [169, с. 1361-1362].

Розглядаючи, як трансформується внутрішній контроль, можна стверджувати, що це поняття в різні часи, різними дослідниками не трактувалося як цілісне явище, і тому на сьогодні більше уваги приділяється таким напрямкам внутрішнього контролю, як управління ризиком, аудит і комплаєнс.

В умовах кризових ситуацій та глобалізації економічних процесів найбільш великі організації з метою ефективного управління та вирішення поставлених завдань впроваджують більш складні моделі контролю, які поєднують внутрішній контроль і підсистему управління ризиками – комплаєнс-контроль, при якому розробляються процедури та відповідний документообіг, що регулюють настільки складні процеси управління та контролю. Такий підхід обумовлений специфічними відмінностями в елементах внутрішнього контролю, що відображають особливості організаційної

структури економічного суб'єкта, виду фінансово-економічної діяльності, специфіки регіону, країни [19, 34, 183].

Трансформація макроекономічної ситуації значно впливає на бізнес-середовище, тому багато економічних суб'єктів повинні повністю змінити власні комерційні стратегії: вийти на нові ринки, переглянути асортимент товарів та послуг, створити нові структури бізнесу, що безумовно вплине на систему оподаткування, податковий облік, ризики, і тому служба внутрішнього контролю має продемонструвати значущість та цінність для бізнесу.

Інституційний підхід до проблем функціонування внутрішнього контролю та різноманітні спроби поєднати досвід економіки, права, соціології приводять до розвитку нових форм та моделей контролю, до яких у повній мірі доцільно віднести комплаєнс, в основі якого покладено беззаперечне слідування встановленим законам усіх причетних до функціонування підприємства, що вказує на його зв'язок з нормами права, але за умови їх реалізації економічними суб'єктами.

Термін «комплаєнс» з англійської *compliance* означає «згода, відповідність» та походить від дієслова *to comply* – «відповідати», що виступає системою захисту бізнесу та його учасників саме від девіантних форм підприємництва, які було детально розглянуто в п. 1. 2 (зловживань та неефективного управління топ-менеджерами, недостовірності інформації фінансової звітності тощо). Ми підтримуємо позицію Т. Швидкої, що «система управління комплаєнс-контролю – це заходи, які мають на меті проведення аналізу та дослідження діяльності господарського товариства в розрізі дотримання всіма співробітниками встановлених правил і забезпечує знаходження діяльності такого товариства в правовому полі. Іншими словами, завданням комплаєнс-контролю – створення системи внутрішнього контролю, метою якого є запобігання виникненню ризиків і/або їх ліквідація на підприємстві» [182, с. 87]. На думку Л. Л. Калініченка, навіть «важливо запровадити офіційне визначення термінів «комплаєнс-контроль», «комплаєнс-культура», «комплаєнс-ідеологія», включивши до структури комплаєнс-

системи не лише організаційні, а й процесні та технологічні елементи; чітко визначити види комплаєнс-ризиків; розробити організаційний механізм забезпечення комплаєнс-контролю» [102, с. 245].

Отже, вважаємо, що комплаєнс виступає однією з найважливіших моделей контролю щодо вирішення проблем, пов'язаних із підвищенням якості внутрішнього контролю, забезпеченням правомірності й законності діяльності керівництва та персоналу підприємства, повне усунення девіантних форм підприємництва та основним завданням якого є управління податковими ризиками шляхом впровадження певних внутрішніх процедур і податкової політики.

У той же час у разі визначення місця податкового комплаєнсу в підсистемі управління податковими ризиками та аналізу податкових витрат не слід ототожнювати комплаєнс з системою внутрішнього контролю суб'єкта господарювання, оскільки основна функція комплаєнсу – превентивний контроль ризиків, тоді як працівники внутрішнього контролю проводять аналіз уже фактів господарського життя, що відбулися. Ще одним аргументом, який вказує на особливу роль комплаєнсу в загальній системі внутрішнього контролю підприємства, є той факт, що окремі його функції виходять за рамки внутрішнього контролю. Прикладом цього може бути виявлення таких операцій, які не мають економічного сенсу, моніторинг ефективності управління податковими ризиками, врегулювання конфліктів і ситуацій з податковими органами тощо.

Впроваджуючи систему податкового комплаєнсу в загальну структуру управління організацією, доцільно взяти до уваги необхідність дотримуватися балансу між витратами на його впровадження та економічним ефектом, який буде одержано під час роботи даної підсистеми внутрішнього контролю. Для цього першочергово потрібно визначитися з його завданнями та принципами.

Завданнями комплаєнс-контролю, на нашу думку, є контроль за дотриманням внутрішніх і зовнішніх нормативних актів у сфері податкового законодавства; перевірка правильності організації податкового обліку та

достовірності фінансової звітності; планування податкових витрат економічного суб'єкта; запобігання виникненню податкових ризиків та їх мінімізація; виключення ймовірності появи податкових спорів.

Вважаємо, що до принципів комплаєнс-контролю доцільно зараховувати особливий статус, ефективність інтерпретації, інтеграцію даних, уніфікацію, інформаційність, результативність. Так, особливий статус такого структурного підрозділу, як комплаєнс-контроль у загальній системі управління суб'єкта господарювання дозволяє уникнути неприйняття з боку інших відділів і досягти розуміння в організації бізнес-процесів. Зокрема, у деяких випадках за рекомендаціями служби комплаєнс-контролю може виникнути необхідність навіть розірвати стосунки з контрагентами, внаслідок їх недобросовісності, що через ігнорування таких рекомендацій може в подальшому призвести до виникнення податкових ризиків і позначитися на діловій репутації суб'єкта господарювання. І тому, незважаючи на можливі економічні вигоди у разі взаємодії з конкретним постачальником, служба закупівлі не повинна перешкоджати розірванню договору, що може рекомендувати служба комплаєнс-контролю. Отже, відділ комплаєнс-контролю має бути наділений вищим статусом і повноваженнями для прийняття незалежних управлінських рішень.

Принцип ефективності інтерпретації полягає в тому, що працівники служби комплаєнс-контролю повинні мати надзвичайний професійний досвід, бути компетентними, що виправдовуватиме їх особливий статус в організаційній структурі та сприятиме правильній інтерпретації фактів та даних господарської діяльності підприємства.

Принцип інтеграції даних уможливує проведення моніторингу податкових ризиків на всіх етапах функціонування економічного суб'єкта. Зокрема, ризиків, які можуть виникнути у зв'язку з порушенням податкового законодавства, репутаційних ризиків, що виникають внаслідок несумлінних дій з боку керівництва або працівників тощо. Отже, кожна транзакція має бути

підтверджена на відповідність законодавству та проаналізована на повноту відображень у звітності підприємства.

Принцип уніфікації комплаєнс-контролю сприяє застосуванню його методів, документів, управлінської звітності в підприємствах, які можуть включати бізнес-одиниці різного профілю діяльності та організаційної структури.

Принципом інформаційності підкреслюється той факт, що співробітники служби комплаєнс-контролю повинні мати безперешкодний доступ до будь-якої інформації, яка необхідна для виконання поставлених завдань і тісно взаємодіяти з іншими підрозділами у створенні бази даних.

Принцип особливості дає можливість здійснювати розслідування передбачуваних порушень щодо політики комплаєнс-контролю, користуватися допомогою спеціалістів інших структурних підрозділів, залучати зовнішніх консультантів та експертів.

Принцип результативності забезпечує ефективну роботу з усунення девіантних форм підприємництва та взаємодію не лише з керівним складом підприємства, а й з податковими органами, оскільки останні можуть спричинити серйозні фінансові втрати у вигляді нарахованих штрафів, пені, що сприятиме репутаційним втратам. Такий контакт полягає у постійному консультуванні щодо дотримання законів, за порушення яких передбачено кримінальну та адміністративну відповідальність.

Отже, комплаєнс-контроль – це така модель внутрішнього контролю, завдяки якій надається суттєвий ефект, але якщо буде розроблено структурований підхід до систематизації комплаєнс-функцій. Логічно, що впливати можна лише на те, що ще не трапилося, відповідно, в основі комплаєнс-функції лежить превентивний контроль. Тому під комплаєнс-контролем слід розуміти комплекс різних видів контролю, логічно вбудованих у бізнес-процеси економічного суб'єкта з визначенням відповідальних працівників, застосуванням засобів комп'ютеризації, нормативно-правової та організаційно-аналітичної документації, сформованої для регламентації

діяльності працівників з дотриманням ними зовнішніх та внутрішніх вимог нормативних актів.

Слід розрізняти службу комплаєнс-контролю та відділу внутрішнього контролю (Додаток И).

Службу комплаєнс-контролю у структурі економічного суб'єкта як самостійного підрозділу повинен очолювати спеціаліст, який безпосередньо підпорядковується генеральному директору, і в межах своїх компетенцій має доступ до будь-якої інформації, що розкриває функціонування усіх бізнес-процесів і необхідної для контролю репутаційних ризиків. На основі виявлених комплаєнс-ризиків, тісно співпрацюючи зі службою внутрішнього контролю, служба комплаєнсу розробляє та впроваджує дієві механізми контролю бізнес-процесів на відповідність законодавству. Незважаючи на те що в переліку посад і професій, а також у професійних стандартах відсутні фахівці, що керують бізнес-ризиками та є відповідальними за побудову служби внутрішнього контролю із забезпечення дотримання економічним суб'єктом вимог законодавства, у практичній діяльності все ж таки існують комплаєнс-менеджери або комплаєнс-відповідальні за успішний розвиток бізнесу. Вирішення проблеми формування компетенцій комплаєнс-контролера на сьогодні є архіважливою, оскільки з позиції виникнення ризиків економічного суб'єкта зростають персональні ризики фахівця, який відповідає за їх моніторинг та управління.

На нашу думку, імплементація функції комплаєнс-контролю в діяльність суб'єкта господарювання є процесом, що складається з таких етапів: вивчення схем бізнес-процесів, господарських актів на відповідність чинним правовим нормам; оцінка та аналіз прогнозування податкових ризиків, а також можливих правових і фінансових проблем і розроблення системи управління ризиками; контроль, за зміною податкового законодавства та моніторинг відповідності внутрішньої нормативно-правової інформації (стандартів етики, професійних кодексів тощо) економічного суб'єкта чинним законам і розроблення пропозицій щодо їх адаптації до норм українського законодавства;

затвердження та впровадження внутрішньої довго- і короткострокової податкової політики, процедур податкового комплаєнсу для працівників підприємства; проведення консультаційних податкових тренінгів для менеджерів бізнес-підрозділів з порядку застосування нормативних регламентів, дотримання політики та процедури податкового комплаєнсу; консультування та взаємодія з податковою інспекцією щодо поточних питань та питань, які виникають у процесі камеральних та виїзних перевірок; аналіз та участь в обговоренні впровадження нових продуктів, проєктів і послуг; дотримання принципам і політики інформаційної податкової безпеки; протидія легалізації (відмиванню) доходів, отриманих незаконним шляхом, і фінансування тероризму; визначення комплаєнс-ризиків.

Отже, пропонуємо концепцію побудови моделі комплаєнс-контролю в організації (рис. 3.6), яка має ґрунтуватися на єдиній обліково-аналітичній інформаційній системі, що дозволяє розглядати бізнес-процеси у всіх аспектах і мінімізувати податкові ризики, що являє собою ключовий аспект управління сучасним бізнесом.

На перший погляд здається, що функції комплаєнс-контролю є аналогічними функціям, що виконуються працівниками служби внутрішнього контролю. Але слід зазначити, що цілі, які досягаються в процесі внутрішнього контролю, набагато ширше від цілей комплаєнс-контролю і передбачають, крім вище визначених, ще й ефективність і продуктивність усієї діяльності, виконання стратегічних завдань, а також перевірку достовірності звітності суб'єкта господарювання.

У той же час цілі підсистеми управління ризиками, зокрема й податковими, які входять до функцій податкового комплаєнс-контролю та внутрішнього контролю досить різні. Вважаємо, що головною функцією податкового комплаєнсу є організація безперервного та поточного контролю за процедурами управління податковими ризиками.

Рис. 3.6. Концепція побудови моделі компласнс-контролю в організації

Джерело: авторська розробка.

Крім того, на нашу думку, існує ще одна суттєва відмінність, властива об'єкту податкового комплаєнс-контролю, – тимчасовий аспект, оскільки основна роль, яку виконує комплаєнс – координація процесу оцінки податкових ризиків на рівні бізнес-процесів і структурних підрозділів, а також узагальнення отриманих результатів у вигляді сукупного податкового ризику.

Отже, комплаєнс попереджає ризики та їх наслідки, на противагу внутрішньому контролю, який аналізує події, що вже відбулися, та оцінює їх відповідність вимогам податкового законодавства на конкретний момент.

ВИСНОВКИ ЗА РОЗДІЛОМ 3

1. Визначено коло завдань, які вирішуються обліково-податковою системою з метою найбільш ефективного використання інформаційних ресурсів у процесі контролю податкових витрат, до яких віднесено: створення якісної системи податкового обліку; розробка системи стратегічного та оперативного податкового планування; здійснення прогнозу податкових витрат; мінімізація податкових ризиків; комп'ютеризація обробки інформації на всіх етапах обліково-податкового процесу.

2. З'ясовано, що інформаційна обліково-податкова підсистема заснована на структурному підході, що дає можливість економічному суб'єкту детально проаналізувати всю інформаційну систему, яка складається з п'яти підсистем: бухгалтерської, податкової, правової, управлінської, фінансової. Обґрунтовано етапи просування інформації про податкові витрати, що слугує підставою для формування баз оподаткування економічного суб'єкта залежно від обраної податкової стратегії.

3. Проведені дослідження внутрішньої звітності низки торговельних організацій свідчать про значний рівень податкових витрат у складі управлінських, комерційних та інших витрат суб'єктів господарювання, що обґрунтовує необхідність їх групування, аналізу та зіставлення з можливим донарахуванням податковими органами. У рамках досліджуваного наукового

завдання встановлено, що об'єктом діагностики для цілей економічної безпеки організацій є саме їхні податкові витрати і бізнес-процеси, пов'язані з системою оподаткування, а суб'єктами – зовнішні аудитори та фахівці з проведення внутрішнього контролю, що діють згідно із затвердженим планом, спрямованим на зменшення податкових ризиків.

4. Доведено, що ефективне управління податковими ризиками в існуючих реаліях є актуальним процесом, оскільки сприяє зменшенню сум донарахованих податків і санкцій за результатами перевірок, які можуть суттєво вплинути на фінансову стабільність і поточну ліквідність економічного суб'єкта. Розглядаючи процес управління податковими ризиками з позиції стратегічного розвитку підприємств, можна сформулювати його головну мету – забезпечення безперервності діяльності економічного суб'єкта, але якщо трактувати діяльність підприємств як низку бізнес-процесів у відповідній бізнес-моделі, тоді мета управління податковими ризиками звужується і може трактуватися як виявлення та аналіз ризиків на конкретному етапі діяльності суб'єкта господарювання.

5. Розглянуто процес управління податковими ризиками з позиції стратегічного розвитку підприємства та запропоновано його визначення як підсистеми елементів ризик-менеджменту, які уможливають отримання позитивного економічного ефекту за умови невизначеності в процесі фінансово-господарської діяльності, передбачення появи ризикової події та оперативне зменшення чи виключення негативних наслідків. Отже, ефективна побудова системи оподаткування, раціоналізація податкової політики, її трансформація до діючих соціально-економічних умов розвитку держави, дозволять усунути податкові ризики як основну складову фінансових загроз і стабілізувати економічну безпеку підприємств.

6. Рекомендовано модель взаємозв'язку основних функцій управління підприємством з функціями управління податковою безпекою через доповнення її такими важливими функціями, як превентивний моніторинг, правова оцінка, обліково-аналітичний контроль, прогресивна мотивація,

організація бізнес-процесів, податкове планування, оцінка податкових ризиків. Такий підхід дозволяє впровадити комплексну систему управління податковими ризиками, що заснована на інтеграції процесу управління податковими ризиками із загальною стратегічною та оперативною системами менеджменту організації.

7. Визначено принципи та етапи формування ефективної підсистеми управління податковими ризиками. Запропоновано такі принципи: стандартизація оцінки податкових ризиків; формування податкової політики на підприємстві; впровадження підсистеми внутрішнього податкового контролю; чітка ієрархічна підпорядкованість відділу внутрішнього контролю; формування внутрішньої звітності з управління податковими ризиками. Доведено, що надана ієрархія етапів управління податковими ризиками узгоджується з етапами планування податкових витрат і здійснюється через регулярну, взаємопов'язану та безперервну систему заходів, спрямовану на досягнення спільних цілей економічного суб'єкта. В основі запропонованого авторського підходу до управління податковими ризиками лежить система сучасного ризик-менеджменту, скоригована з урахуванням специфіки ризиків у сфері оподаткування.

8. Доведено, що у сучасних умовах глобалізації економічних процесів трансформується й поняття «внутрішній контроль», оскільки на сьогодні більше уваги приділяється таким його напрямам, як управління ризиком, аудит і комплаєнс. Отже, запропоновано до розвитку нових форм і моделей внутрішнього контролю віднести комплаєнс, який виступає однією з найважливіших моделей контролю з вирішення проблем, пов'язаних із підвищенням якості внутрішнього контролю, забезпеченням правомірності й законності діяльності керівництва та персоналу підприємства, основним завданням якого є управління податковими ризиками шляхом впровадження певних внутрішніх процедур та податкової політики.

9. Визначено відмінності і взаємозв'язок комплаєнс-контролю з підсистемою внутрішнього контролю та рекомендовано концепцію побудови

моделі комплаєнс-контролю в організації, яка ґрунтується на єдиній обліково-податковій інформаційній системі, що дозволяє розглядати бізнес-процеси в усіх аспектах і мінімізувати податкові ризики та є ключовим аспектом управління сучасним бізнесом.

Основні результати дослідження, що отримані у даному розділі, опубліковані у наукових працях автора [3, 13, 14, 16].

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та нове вирішення важливого наукового завдання, що полягає в теоретико-методичному обґрунтуванні необхідності формування ефективної обліково-аналітичної системи та використання обліково-аналітичних технологій в цілях забезпечення інформаційних потреб суб'єктів господарювання для їхньої економічної безпеки та розробці практичних рекомендацій, що відображають результати вирішення завдань дисертаційної роботи відповідно до поставленої мети.

1. Аналізуючи думки вітчизняних і зарубіжних учених щодо дефініції «економічна безпека», запропоновано визначення як «системи комплексного економічного захисту підприємства у зовнішньому та внутрішньому середовищах, яка забезпечує його економічну стабільність через стандарти державних інститутів, правового поля, формування якісної обліково-аналітичної інформації, організаційної структури управління, людського капіталу та спрямованої на реалізацію майнової, фінансової, податкової та інших складових безпеки суб'єкта господарювання.

2. Доведено, що циклічність економічного розвитку зумовлює кризові процеси як базової закономірності функціонування соціально-економічних систем і підвищує актуальність розробки ефективних обліково-аналітичних систем для забезпечення економічної безпеки підприємств, ставлячи їх у ранг найбільш важливих завдань як у системі макросередовища, так і серед науковців та практиків. У процесі дослідження було встановлено, що економічні цикли сприяють розвитку облікової методології, технологій менеджменту і як результат – економічній безпеці підприємства. Запропонований підхід до дослідження дозволяє виявити, яким чином різні типи світових економічних криз через макроекономічні чинники впливають на стан економічної безпеки підприємств.

3. Визначено низку індикаторів зовнішнього та внутрішнього середовищ, які чинять вплив на економічну безпеку підприємства та які можна вважати

напрямами, за якими доцільно проводити дослідження з її формування. Сформульовано цілі та завдання системи обліково-аналітичної інформації в умовах кризових процесів в економіці, що уможливило розроблення концепції забезпечення економічної безпеки підприємств торгівлі, яка слугує підґрунтям для управління економічною безпекою підприємства та акцентує увагу на визначенні основних етапів її здійснення у взаємозв'язку та взаємодії різних факторів.

4. У процесі дослідження з'ясовано, що суттєвий негативний вплив на економічну безпеку бізнес-структур та розвиток підприємницького середовища здійснюють девіантні форми, які виникають як відповідь на взаємодію підприємців із зовнішнім середовищем: розвиток корупції, створення адміністративних бар'єрів, ухилення від сплати податків і вхід до тіньової економіки, нецивілізоване рейдерство тощо. Досліджено генезис корупції як явища, що дозволяє встановити передумови її виникнення та сприяти об'єктивній інтерпретації сучасним тенденціям її існування. Саме в такій ситуації надійна інформація в поєднанні з кращими методиками і ризик-орієнтованим підходом стають важливим інструментом забезпечення економічної безпеки підприємства та дозволяють знизити ризики.

5. Визначено суть обліково-аналітичного інформаційного простору економічного суб'єкта через призму забезпечення економічної безпеки, що полягає у можливості проаналізувати й оцінити всю його бізнес-модель, окремі бізнес-процеси для підвищення ефективності діяльності шляхом зменшення ризиків і зниження витрат. Автором сформульовано визначення, що полягає у такому: «обліково-аналітичне забезпечення для функціонування бізнес-моделі економічного суб'єкта в умовах кризових явищ в економіці є цілісною системою збору, реєстрації, аналітичної обробки та систематизації інформації про стан зовнішнього і внутрішнього середовищ з метою структурованого опису логіки ведення бізнесу і реалізації ключових бізнес-процесів діяльності підприємства, а також способів формування доданої вартості в умовах зменшення ринку».

6. Запропоновано нову класифікацію змістовних принципів антикризової системи економічної безпеки: превентивності, мультидисциплінарності, коригування, ефективної інформації, крос-функціональності, креативності та професійного судження. На основі рекомендованих системних принципів є можливість побудувати модель, яка названа автором «антикризовою моделлю економічної безпеки в бухгалтерському обліку» та є одним із напрямів інноваційного розвитку з іманентним набором функцій.

7. Доведено, що резервування – один із об'єктів антикризової моделі облікової системи в умовах депресивного стану економіки, що на сьогодні набуває ще більшої значущості, оскільки являє собою превентивний захід під час процесу створення цілого комплексу елементів і агрегатів резервної системи з метою зниження фінансово-економічних, корпоративних і макроекономічних ризиків, що виникають внаслідок економічної невизначеності. Проте у процесі дослідження встановлено, що резервування для вітчизняних бізнес-одиниць не стало інструментом зниження ризиків у кризових умовах і способом реалізації принципу обачності, оскільки в системі бухгалтерського обліку даний інструмент повністю не розкриває своїх переваг. Автором визначено особливості формування резервної політики підприємств в кризових умовах і запропоновано модель класифікації потенційних ризиків і резервів, що сприяють їх зниженню та забезпечують економічну безпеку.

8. Рекомендовано схему взаємозв'язку базових циклів господарських операцій, пов'язаних із відображенням у бухгалтерському обліку дебіторської заборгованості та формування й використання резерву сумнівних боргів із результатами діяльності підприємства і запропоновано напрями удосконалення бухгалтерського обліку резерву сумнівних боргів у розрізі окремих статей дебіторської заборгованості та окремих субрахунках, відкритих до рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів»: 381 «Резерв сумнівних боргів на дебіторську заборгованість за строками непогашення», 382 «Резерв сумнівних боргів на питому вагу безнадійних боргів у чистому доході» та 383 «Резерв сумнівних боргів за видами безнадійної заборгованості». Доведено, що такий підхід

сприяє більш повному та прозорому відображенню на рахунках бухгалтерського обліку руху дебіторської заборгованості, її списання та формування інформації у фінансовій звітності.

9. Рекомендовано методику оцінки рівня забезпечення економічної безпеки підприємства в підсистемі управлінського обліку, що дозволяє з достатньою повнотою досліджувати комплекс загроз економічній безпеці підприємства, виважено і цілеспрямовано організувати та виконувати необхідний моніторинг, системно аналізувати динамічно нестабільну соціально-економічну ситуацію, проводити техніко-економічне обґрунтування прийнятих управлінських рішень.

10. Визначено принципи та етапи формування ефективної підсистеми управління податковими ризиками. Запропоновано такі принципи: стандартизація оцінки податкових ризиків; формування податкової політики на підприємстві; впровадження підсистеми внутрішнього податкового контролю; чітка ієрархічна підпорядкованість відділу внутрішнього контролю; формування внутрішньої звітності з управління податковими ризиками. Доведено, що надана ієрархія етапів управління податковими ризиками узгоджується з етапами планування податкових витрат і здійснюється через регулярну, взаємопов'язану та безперервну систему заходів, спрямовану на досягнення спільних цілей економічного суб'єкта.

11. Доведено, що в сучасних умовах глобалізації економічних процесів трансформується і й поняття «внутрішній контроль». Це пояснюється тим, що на сьогодні більше уваги приділяється такому напрямку, як управління податковими ризиками. Запропоновано до нових форм і моделей внутрішнього контролю віднести комплаєнс, основним завданням якого є забезпечення законності діяльності керівництва та працівників підприємства, управління податковими ризиками шляхом впровадження спеціальних внутрішніх процедур і податкової політики. Визначено відмінності та взаємозв'язок комплаєнс-контролю з підсистемою внутрішнього контролю. Рекомендовано концепцію побудови моделі комплаєнс-контролю в організації, яка ґрунтується

на єдиній обліково-податковій інформаційній системі, що дозволяє розглядати бізнес-процеси у всіх аспектах і мінімізувати податкові ризики, що й являє собою ключовий аспект управління сучасним бізнесом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесова Н. Е. Аналітичний погляд на теорії забезпечення економічної безпеки. *Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості*. 2017. № 2 (2). С. 99–107.
2. Архірейська Н. В. Дослідження системних підходів щодо оцінки категорії «економічна безпека». *Ефективна економіка*. 2013. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2235> (дата звернення: 15.08.2020).
3. Бабіч В., Поддєрьогін А. Бухгалтерський і податковий облік безнадійної та сумнівної дебіторської заборгованості. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2011. № 11. С. 14-17. Наук.-практ. журнал.
4. Базилевич В. Д. Концептуалізація мега трендів економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності. *Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2012. С. 11-15.
5. Бакаляр Д. Г. Організація комплаєнс-контролю в управлінні податковими ризиками для забезпечення економічної безпеки підприємства. *International Scientific Journal «Internauka». Series: «Economic Sciences»*. 2022. № 2 (58). С. 110–117. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-2-7897> (дата звернення: 16.09.2022).
6. Бакаляр Д. Г. Принципи бухгалтерського обліку під час формування управлінської інформації для забезпечення економічної безпеки підприємств. *Achievements and prospects of modern scientific research*: матеріали 1 Міжнар. наук.-практ. конф., December 6-8, 2020. Editorial EDULCP, Buenos Aires, Argentina. 2020. 660 p. P. 569-573. URL: <https://sci-conf.com.ua/i-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-onferentsiyaachievements-and-prospects-of-modern-scientific-research-6-8-dekabrya-2020-godabuenos-ajres-argentina-arhiv/> (дата звернення: 06.07.2021).
7. Бакаляр Д. Г. Забезпечення економічної безпеки організації в ризиковому середовищі. *«Priority directions of science development»*: матеріали 4

Міжнар. наук.-практ. конф., February 3–4, 2020. SPC «Sci-conf.com.ua», Lviv, Ukraine. 2020. 655 p. P. 580-585. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/priority-directions-of-science-development_3-4.02.2020.pdf (дата звернення: 16.09.2020).

8. Бакаляр Д. Г. Генезис девіантних форм розвитку підприємницького середовища та їх вплив на економічну безпеку підприємств. *Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 23 квітня 2020 р. ; редкол. : О. І. Черевко [та ін.] ; Харківський держ. ун-т харч. та торг. Харків: ХДУХТ, 2020. 277 с. С. 30-32.

9. Бакаляр Д. Г. Сутність економічної безпеки підприємств у ракурсі обліково-аналітичної інформації. *Розвиток харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі: проблеми, перспективи, ефективність*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 14 травня 2020 р. : [тези у 2-х ч.] ; редкол. : О. І. Черевко [та ін.]. Харків : ХДУХТ, 2020. Ч. 2. 249. С. 7-9.

10. Бакаляр Д. Г. Завдання облікової системи для цілей забезпечення економічної безпеки підприємств. *Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 26 травня 2021 р. [Електронний ресурс]. Харків. ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. С. 111-113. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/16182> (дата звернення: 10.09.2021).

11. Бакаляр Д. Г. Підсистема обліково-аналітичної безпеки як складова економічної безпеки бізнесу. *Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування у контексті європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 205-ї річниці з часу заснування Львівського торговельно-економічного університету Львів, 14–15 травня 2021 р. Львів. Вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2021. 540 с. С. 530-533.

12. Бакаляр Д. Г. Управління податковими ризиками в діяльності підприємств. *Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 25 листопада 2021 р. Харків. ХНУ імені В. Н. Каразіна. С. 166-168. [URL:http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17254](http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17254) (дата звернення: 18.12.2021).

13. Бакаляр Д. Г. Формування інформаційного забезпечення контролю податкових витрат. *Modern directions of scientific research development* «*Modern directions of scientific research development*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 22–24 грудня 2021 р. Чикаго, США. Р. 747-751. [URL:https://sci-conf.com.ua/vii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyamodern-directions-of-scientific-research-development-22-24-dekabrya-2021-godachikago-ssha-arhiv/](https://sci-conf.com.ua/vii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyamodern-directions-of-scientific-research-development-22-24-dekabrya-2021-godachikago-ssha-arhiv/) (дата звернення: 16.01.2022).

14. Бакаляр Д. Г. Управління податковими ризиками в торговельних підприємствах. *Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 20 травня 2022 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 126-129. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17564> (дата звернення: 16.06.2022).

15. Бакаляр Д. Г. Побудова обліково-аналітичного інформаційного простору економічного суб'єкта через призму забезпечення економічної безпеки. *The world of science and innovation*: матеріали 5 Міжнар. наук.-практ. конф., 9-11 грудня. London, United Kingdom. 2020. Р. 225-231. URL: <https://sci-conf.com.ua/v-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyathe-world-of-science-and-innovation-9-11-dekabrya-2020-goda-londonvelikobritaniya-arhiv> (дата звернення: 16.02.2021).

16. Бакаляр Д. Г. Удосконалення обліку резервування за розрахунковими операціями. *Topical issues of modern science, society and education*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 26–28 грудня 2021 р. Харків, Україна. С. 1383-1387. [URL:https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-](https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-)

[konferentsiyatopical-issues-of-modern-science-society-and-education-26-28-dekabrya-2021-godaharkov-ukraina-arhiv/](#) (дата звернення: 16.05.2022).

17. Бакаляр Д. Г. Методичні підходи до формування системи резервування для забезпечення економічної безпеки підприємств. *«Вісник Університету «Україна». Науковий журнал. Серія «Економіка, менеджмент, маркетинг»*. 2022. № 6 (33). С. 20–31. URL: <https://doi.org/10.36994/2707-4110-2022-6-33-03> (дата звернення: 10.10.2022).

18. Бакаляр Д. Г. Вплив розвитку обліково-економічних систем на економічну безпеку підприємств в залежності від циклічності економічних процесів. *International Scientific Journal «Internauka». Series: «Economic Sciences»*. 2022. № 9 (65). С. 117–122. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-9-8390> (дата звернення: 20.10.2022).

19. Балазюк О. Ю., Сисоєва І. М. Звіт про фінансові результати: особливості формування та аудиту. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7659> (дата звернення: 16.09.2021).

20. Баланюк І. Ф., Пилипів Н. І., Якубів В. М. Обліково-аналітичне забезпечення господарської діяльності: монографія. Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. 292 с.

21. Бандурка О. М., Духов В. Є., Петрова К. Я., Червяков І. М. Основи економічної безпеки: підручник. Харків: Нац. ун-т внутрішніх справ, 2003. 236 с.

22. Барановська С. П. Обліково-аналітичне забезпечення як невід’ємна складова управління підприємством. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2012. № 722. С. 8–11

23. Барташевська Ю. М. Економічна безпека підприємства: фактор впливу та шляхи забезпечення. *Економіка і суспільство*. Вип. 7. 2016. С. 189–194.

24. Безпека підприємництва: монографія у складі міжнар. автор. кол. [Рибальченко Л. В., Рижков Е. В., Тютченко С. М. та ін.]. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 180 с.

25. Белоусова І. А., Сугак Т. О. Пріоритетні напрями удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення фінансової складові системи економічної безпеки підприємств. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. № 2 (54). С. 199–204.

26. Березіна С. Б. Ризики як небезпека явищ і подій суспільства. *Причорномор. екон. студії*. 2018. Вип. 29. С. 47–54

27. Бережна А. А., Осадча Г. Г. Методи створення резерву сумнівних боргів. *Проблеми і перспективи розвитку фінансів, обліку і маркетингу в сучасному середовищі*. 2012. № 3. С. 160-169. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua> (дата звернення: 10.02.2022).

28. Білас І. Г. ООН та сучасні виклики і загрози міжнародній спільноті та безпеці в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр.*. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2001. С. 34–3921.

29. Бланк І. А. Управление финансовой безопасностью. Київ: Ніка центр, Ельга, 2004. 784 с.

30. Богданович В. Ю., Бадрак В. В. Конкурентна розвідка та промислове шпигунство. *Сучасний захист інформації*. 2014. № 1. С. 16–22.

31. Болдов А. А. Гаглоєва Ж. Е., Моргун М. О. Податковий ризик-менеджмент на фінансовому ринку України: зб. наук. пр. Нац. університету державної податкової служби України. 2015. № 1. с. 27–334.

32. Бондар М.І. Бухгалтерський облік як інформаційна підсистема системи управління. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*, 2012. № 721. С. 50–53.

33. Бондар М.І., Бондар Т. А. Оцінка ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму під час надання аудиторських послуг. *Незалежний аудитор*. 2013. № 6. С. 9-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Na_2013_6_4 (дата звернення: 19.08.2020).

34. Бондар М. І., Бондар Т. А. Ідентифікація клієнтів аудиторами (аудиторськими фірмами) у процесі здійснення фінансового моніторингу,

Незалежний аудитор. 2014. № 7. С. 2–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Na_2014_7_3 (дата звернення: 20.09.2021).

35. Бондар М. І., Єршова Н. Ю. Стратегічний управлінський облік ризиків: теоретичні та практичні аспекти. *Фінанси України.* 2019. № 2. С. 69–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2019_2_7 (дата звернення: 19.05.2021).

36. Ботвіна Н. О. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на економічну безпеку України. *Економічний аналіз.* 2014. № 1. Т. 16. С. 28–33.

37. Боярова О. А., Кузик Н. П. Резерв сумнівних боргів як обачний інструмент впливу на діяльність підприємства. *Облік і фінанси АПК: освітній портал.* URL: <http://magazine.faaf.org.ua/rezerv-sumnivnih-borgiv-yak-obachniy-instrument-vplivu-na-diyalnist-pidpriemstva.html> (дата звернення: 19.12.2021).

38. Брехов С. С. Концептуалізація системи управління податковими ризиками: стратегічні цілі та напрями реформування державної Податкової служби України. *Вісник соціально-економічних досліджень.* 2019. № 2–3 (70–71). С. 106–117.

39. Білоусов Є. М. Сутнісні характеристики та співвідношення понять «економічна безпека держави», «економічна безпека регіону», «економічна безпека підприємства». *Право та інновації.* 2014. № 1–2. С. 21–25.

40. Білошкурська Н. В. Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства: принципи побудови, функції, структура. *Економіка та держава.* 2013. № 12. С. 24–29.

41. Біляк Ю. Зростання основних загроз для фінансово-економічної безпеки сучасного підприємства. *Економічний аналіз.* 2013. Т. 12(1). С. 28–31.

42. Белоусова І. Розвиток бухгалтерської професії як важливий чинник подолання економічної кризи в Україні. *Бухгалтерський облік і аудит.* 2009. № 5. С. 3–6.

43. Белоус Н. Д. Теоретичне узагальнення складових та факторів формування економічної безпеки підприємств. *Збірник наукових праць ВНАУ.* 2012. № 1 (56). Т. 3. С. 73–83.

44. Варналій З. Регіональний розвиток України: проблеми та пріоритети. *Економіст*. 2005. № 6. С. 24–26.
45. Васишин С. І. Обліково-аналітичне забезпечення в системі ризиків та загроз економічної безпеки аграрних підприємств України. Харків: Друкарня Мадрид, 2020. 419 с.
46. Васишин С. І. Ризики економічної безпеки в системі обліково-аналітичного забезпечення управління підприємствами. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 3 (71). Ч. 2. С. 178–183.
47. Васишин С. І. Застосування глобальних принципів управлінського обліку як напрям зміцнення економічної безпеки підприємств. *Сучасні тенденції розвитку бухгалтерського обліку та оподаткування в Україні: глобальні виклики – управлінські рішення: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присв. 100-річчю Chartered Institute of Management Accountants (CIMA)*. 29 березня 2019 р. Ірпінь: Вид-во УДФС України, 2019. С. 16–18.
48. Васишин С. І. Модифікація принципів обліково-аналітичного забезпечення як домінанта управління економічною безпекою аграрних підприємств. *Бізнес-інформ*. 2020. № 6. С. 219–226.
49. Васишин С. І. Обліково-аналітичне забезпечення управління активами в системі економічної безпеки підприємств. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту*. 2019. Вип. 26. Ч. 1. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. С. 34–38.
50. Верига Ю. А. Резерви підприємств України: види, методи створення і подання інформації у фінансовій звітності. *Науковий вісник ПУСКУ*. 2004. № 1 (11). С. 116–119.
51. Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія. Київ. КНЕУ, 2004. 480 с.
52. Вітлінський В. В., Тимченко О. М. Джерела і види податкових ризиків, їх взаємозв'язок. *Фінанси України*. 2007. № 3. С. 132–139.
53. Вигівська І. М., Грабчук І. Л., Зеленіна О. О. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємницькими ризиками. *Проблеми теорії та*

методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2015. Вип. 1 (31). С. 67–79.

54. Височан О. С., Яхвак Д. М. Інституціоналізм у сучасній вітчизняній теорії бухгалтерського обліку: історичні витоки та генезис. *Причорномор. екон. студії*. 2017. Вип. 16. С. 155–161.

55. Войнаренко М., Яременко О. Управління економічною безпекою підприємств на основі оцінки відхилень порогових показників. *Економіст*. 2008. № 12. С. 60–63.

56. Войтович Р. В. Система забезпечення економічної безпеки підприємства. *Збірник наукових праць НАДУ при Президентіві України*. 2015. № 3. С. 7-10.

57. Волот О. І. Застосування хмарних технологій в обліку та управлінні підприємствами реального сектора економіки. *Центральноукр. наук. вісник: зб. наук. пр.* Кропивницький: ЦНТУ, 2019. Вип. 2 (35). С. 190–198.

58. Гайдук І. С. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства. *Економічний вісник університету*. 2016. Вип. 28(1). С. 33–40.

59. Гапонюк О. І. Глобалізація та економічна безпека України. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 1. Т. 3. С. 204–208.

60. Гбур З. В. Інституційне забезпечення економічної безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 98–102.

61. Герасимович І. А. Місце та роль обліково-аналітичного забезпечення в системі управління сучасним підприємством. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 26–29.

62. Глобальні принципи управлінського обліку. URL: <https://www.cgma.org/resources/reports/globalmanagementaccountingprinciples.html> (дата звернення: 19.08.2021).

63. Гнилицька Л. В. Основи економічної безпеки підприємства. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2013. № 7. С. 41-48.

64. Гнилицька Л. В. Інформаційне забезпечення ризиками підприємницької діяльності: обліковий аспект. *Економічні інновації*. 2014. Вип. 57. С. 88-100.
65. Голиков І. В. Складові системи економічної безпеки транспортної галузі України. 2014. № 6. С. 78–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_6_18 (дата звернення: 12.06.2020).
66. Голиков І. В. Сутність та еволюція поняття економічна безпека. *Проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 309–314. URL: http://www.problecon.com/pdf/2014/1_0/309_314.pdf (дата звернення: 05.07.2020).
67. Голов С. Теорія багатоцільового бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2011. № 4. С. 3–13.
68. Головай Н. М., Гордополова Н. В., Гордополов В. Ю. Розвиток парадигми бухгалтерського обліку в сучасній економічній системі. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2015. № 3(2). С. 93–98.
69. Горбаль Н. І., Смерека Л. В., Микитин О. З. Конкурентна розвідка: сутність, значення, перспективи розвитку. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2019. Т. 1. № 2. С. 53–60.
70. Горовий В. Формування інформаційної системи як принцип організації інформаційної діяльності в умовах глобалізації. *Україна: події, факти, коментарі*. 2013. № 19. С. 65–74.
71. Гречанюк Р. В. Організаційно-правові заходи протидії корупції: досвід зарубіжних країн та українські перспективи. *Наукові записки*. Серія: Право / Scientific notes. Series: Law. Вип. 8. 2020. С. 65–70.
72. Грінько А. П., Бакаляр Д. Вплив девіантних форм розвитку підприємницького середовища на економічну безпеку підприємств України. *International journal of innovative technologies in economy*. 2020. 5(32). December. P. 50–55. URL: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30122020/7282 (дата звернення: 16.01.2020).

73. Грінько А. П. Облікова та балансова політика як ідеологія підприємницької діяльності підприємства в сучасному бізнес-середовищі. *Economics, management, law: problems of establishing and transformation: Collection of scientific articles*. Al-Ghurair Printing & Publishing LLC, Dubai, UAE. 2016. P. 209–216.

74. Грінько А. П. Методологія та організація бухгалтерського обліку відтворення основного капіталу: автореф. дис. на здобуття наук. ст. д.е.н. Харків : ХДУХТ, 2015. 40 с.

75. Грінько А. П. Теоретико-методологічні засади бухгалтерського обліку відтворення основного капіталу в умовах нової управлінської парадигми: монографія. Харків: ХДУХТ, 2015. 333 с.

76. Грінько А. П., Бочуля Т. В., Волошенюк І. Є. Концептуальні напрями формування податкової політики в Україні. *Бізнес-інформ*, №1,2017. С. 205-211.

77. Григоренко О. С. Принципи бухгалтерського обліку: Модифікація в умовах глобальних змін. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. 2018. Вип. 29. С. 103–107.

78. Гринь В. П. Бухгалтерський облік в системі управління підприємством: історичні аспекти та сучасні особливості здійснення наукових досліджень. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 3(2). С. 194–201.

79. Гринчишин Я. Принцип безперервності в Україні: порівняння з міжнародними стандартами. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2013. № 11. С. 3–8.

80. Грицишин О. Модифікація принципів бухгалтерського обліку в контексті положень сталого розвитку промислових підприємств. *Економічний простір*. 2015. № 100. С. 108–124.

81. Данілова Е. І. Концепція системного підходу до управління економічною безпекою підприємства: монографія. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2020. 342 с.

82. Дерій В. А., Гуменна-Дерій М. В. Управлінський облік і аналіз бізнес-процесів у підприємстві. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2018. Вип. 2 (40). С. 12–18.

83. Дерій В., Мельничук І. Бухгалтерський облік, аналіз і аудит у системі управління витратами на економічну безпеку. Вісн. Тернопіл. нац. екон. ун-ту. 2019. Вип. 1. С. 197–208.

84. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.01.2020).

85. Десятнюк О. М. Концептуальні основи теорії ризиків у сфері оподаткування. *Фінанси України*. 2009. № 10. С. 107–115.

86. Десятнюк О. М. Управління податковими ризиками – нова парадигма розбудови податкової системи України. *Вісн. нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. 2007. № 606. Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 355–362.

87. Дорожня карта розвитку підприємництва в Україні: 2015–2016 роки. Київ: Центр громадської експертизи; Центр міжнародного приватного підприємництва, 2014. 20 с.

88. Дубініна М. В., Гомелько Н.Г., Дубінін В.А. Концепція формування резервів як об'єкта бухгалтерського обліку. *Modern Economics*. 2017. № 6. С. 60–68.

89. Економічні злочини та шахрайство: досвід українських організацій. Економічні злочини та шахрайство: досвід українських організацій. *Економічна правда*. URL: [epravda.com.ua](http://pravda.com.ua) (дата звернення: 12.01.2020).

90. Економічна енциклопедія ; редкол. С. В. Мочерний (відп. ред) та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2000. Т. 1. 864 с. (Серія у 3 т.).

91. Інноваційно-технологічний розвиток України: стан, проблеми, стратегічні перспективи. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів: аналітичні матеріали до Парламентських слухань ; за ред. І. І. Федулової, Г. О. Андрощука; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. Київ, 2009. 196 с.

92. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Затверджено наказом Мінфіну України від 30 листопада 1999 р. № 291. URL: <http://goo.gl/yK6Umh> (дата звернення: 11.06.2021).

93. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти: монографія. Київ : Сатсанга, 2001. 224 с.

94. Живко З. Б. Економічна безпека підприємства: сутність, механізми забезпечення, управління: монографія. Львів : Ліга-Прес, 2012. С. 240-256.

95. Жидеєва Л. І, Мельник А. О. Створення резерву сумнівних боргів: проблеми та шляхи їх вирішення. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5547> (дата звернення: 02.01.2022).

96. Жук В. М. Парадигма бухгалтерського обліку економіки гармонійного розвитку. *Економічні науки*. Збірник наук. пр. Луцьк : ЛНТУ, 2009. Вип. 6(24). Серія: «Облік і фінанси». Серія: «Облік і фінанси». С. 171–182.

97. Жук В. М. Наукова гіпотеза трактування бухгалтерського обліку як соціально-економічного інституту. Облік і фінанси АПК, наука. Бухгалтерський портал. URL: magazine.faaf.org.ua

98. Закон про національну безпеку (1947). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%83_%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%83_\(1947\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%83_%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%83_(1947)) (дата звернення: 16.01.2020).

99. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «безпека». *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. 2012. Вип. 5. С. 90–98.

100. Засадний Б. А. Ризики системи бухгалтерського обліку в умовах застосування МСФЗ. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту*. 2017. Вип. 14(1). С. 111–115.

101. Кабмін змінює правила резервування: «Нафтогаз» заплатить у бюджет мільярди. URL: <https://finbalance.com.ua/news/uryad-zminit-pravila-formuvannya-rezerviv-naftohaz-zaplatit-u-byudzhzet-milyardi> (дата звернення: 02.06.2021).

102. Калініченко Л. Л. Теоретичні аспекти функціонування комплаєнсу у вітчизняних банках. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 6. Ч. 4. 2014. С. 242–245.

103. Камінська Т. Г., Костенко О. М. Фінансова звітність: обліково-інформаційне обґрунтування гармонізації і використання. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5984> (дата звернення: 12.06.2021).

104. Камінська Т. Г., Краєвський В. М. Трансривневі обліково-інформаційні системи індикативного управління сільськогосподарським підприємством. *Інтернаука: межд. науч. журн.* 2017. № 1 (1). Серія «Економічні науки». С. 51–56.

105. Карпов Л. М. Прийняття управлінських рішень на підприємстві з урахуванням податкових ризиків: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та упр. п-вами (за видами екон. діяльн.)». Харків. нац. екон. ун-т. Харків, 2010. 20 с.

106. Кірейцев Г. Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки: монографія. Житомир : ЖДТУ, 2007. 236 с.

107. Кірейцев Г. Г., Литвиненко В., Мавріна Н. Вплив глобалізації економіки на розвиток системи обліку в Україні. *Теоретичні аспекти бухгалтерського обліку*. 2014. № 4. С. 47–53.

108. Кириченко А. О., Кудря І. В. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах кризи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 10. С. 22–26.

109. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.

110. Козаченко Г. В., Адаменко Т. М. Економічна безпека підприємства: аналіз наявних визначень. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2015. № 1(1). Серія: Економічні науки. С. 69–79.

111. Козлова М. О. Облік і контроль процесу резервування (на прикладі діяльності великих промислових підприємств України): дис.... канд. екон. наук: 08.06.04. Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. Київ, 2006.

112. Коленда Н. В. Поняття соціально-економічної безпеки підприємства. *Економіка і суспільство*. 2016. № 7. С. 672–678.

113. Коробова Н. М. Професійне судження бухгалтера та його місце в організації обліку на сільськогосподарському підприємстві. *Облік і фінанси АПК*: бухгалтерський портал. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/profesiynе-sudzhennya-buhgaltera-ta-yogomisce-v-organizacii-obliku-na-silskogospodarskomu-pidpriemstvi.html> (дата звернення: 12.04.2020).

114. Королюк Т. М. Ризики: сутнісний аналіз, фактори, класифікація. Інноваційна діяльність та економічна безпека підприємств: колектив. монографія; за заг. ред. Л. М. Савчука, Daniel Fic. Дніпро: Пороги, 2017. 480 с. С. 232–246.

115. Корупція підсилює кризу демократії в світі. *Transparency International*. URL: <https://tiukraine.org/news/koruptsiya-pidsylyuye-kryzu-demokratiyi-v-sviti-transparency-international> (дата звернення: 17.01.2020).

116. Коюда В.О. Система управління ризиками згідно методології COSO. *Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика*. 2019. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/21319/1/%D0%9A%D0%BE%D1%8E%D0%B4%D0%B0%20%D0%92.%D0%9E.%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0%20%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D0%B7%D0%B3%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%>

[BE%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97%20COSO.pdf](#) (дата звернення: 22.01.2021).

117. Кузнецова І. О., Кюне О. О. Класифікація загроз економічній безпеці підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. Вип. 3 (58). С. 120–128.

118. Курило В. І., Мушенко В. В. Визначення поняття «податковий ризик» у податковому законодавстві України. *Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015. Вип. 213. Ч. 1. С. 181–186.

119. Левчук О. В. Економічна безпека України в контексті глобалізаційних викликів. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 8. С. 59–64.

120. Легенчук С. Модифікація принципів бухгалтерського обліку в умовах постіндустріальної економіки. *Школа професійного бухгалтера*. 2011. № 1 (119). С. 23–29.

121. Линник О. І. Резерв сумнівних боргів: особливості створення. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2015. Вип. 8. С. 1182–1186.

122. Лист ДФС від 12.03.2016 №5388/6/99-99-19-02-02-15. URL: <https://blind.tax.gov.ua/baneryi/podatkovi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/67350.html> (дата звернення: 12.01.2022).

123. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2011. 400 с.

124. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія. Київ: Юрид. думка, 2004. 400 с.

125. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку: зміни та доповнення : пер. з англ. за ред. С. Ф. Голова. Київ: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2011. 224 с.

126. Мороз О. В., Карачина Н. П., Шиян А. А. Концепція економічної безпеки сучасного підприємства : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2010. 259 с.

127. Нагорна І. В. Резерви підприємства як інструмент підвищення фінансової стійкості. URL: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2010_4/Nagorna.pdf (дата звернення: 12.01.2022).
128. Нападовська Л. В. Особливості розвитку системи обліку в умовах глобальної економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 21–22 листопад, 2007 р. Тернопіль, 2007. 523 с. С. 56-59.
129. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія. Київ : КНТ, 2008. 368 с.
130. Нечаюк І. Б. Економічна безпека підприємства та її складові. *Економічний форум*. 2017. № 1. С. 54–58.
131. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства: монографія ; за заг. ред. А. М. Штангрета. Львів : Укр. акад. друкарства, 2017. 276 с.
132. Озеран А. Принцип безперервності діяльності – індикатор оцінки вартості підприємства. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. № 2 (23). С. 234–242.
133. Олійник Т. І. Економічна безпека суб'єкта господарювання: сутність та підходи до визначення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 18. С. 42–46.
134. Олійник Т. І. Ризик-менеджмент – чинник забезпечення економічної безпеки підприємств і стабільного розвитку України. *Екон. вісн. Запоріз. держ. інженер. акад.* 2018. Вип. 5 (17). С. 115–118.
135. Орлик О. В. Система загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць*. 2014. Вип. 1. № 52. С. 250–257.
136. Осадча Г. Г. Методи створення резерву сумнівних боргів. *Проблеми і перспективи розвитку фінансів, обліку і маркетингу в сучасному середовищі*. 2012. № 3. С. 160–169. URL: <http://dspace.nuft.ed> (дата звернення: 12.12.2021).

137. Падій І. О. Економічний зміст і функціональні завдання резервів та забезпечень на підприємстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 21. Ч. 2. С. 48–52.

138. Пархомчук О.О. Резерви та їх значення для організації обліку: сутність поняття. *Міжн. зб. наук. пр.* 2010. Вип. 3 (18). С. 274–283.

139. Пашнюк Л. Загрози економічній безпеці підприємства та засоби їх нейтралізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2013. 10 (151). С. 93–97.

140. Пікуш Ю. В., Пилипенко Л. М. Сутність і класифікація резервів підприємства з метою їх бухгалтерського обліку. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. URL: <http://ena.lp.edu.ua>. С. 280–285 (дата звернення: 12.06.2021).

141. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 (зі змінами та доповненнями). *Верховна Рада України*. 2010. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 10.05.2020).

142. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 №73. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 20.01.2020).

143. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87, зі змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0396-99#Text> (дата звернення: 20.03.2020).

144. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: наказ Міністерства фінансів України від 18 травня 2000 р. за № 288/4509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text> (дата звернення: 10.01.2021).

145. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: наказ Міністерства фінансів України від 08.10.1999 № 237. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0725-99> (дата звернення: 18.05.2021).

146. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: наказ Міністерства фінансів України від 31.01.2000 № 20. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00/print1447496000227706> (дата звернення: 20.04.2021).

147. Постанова Кабінету Міністрів України № 458 від 12 травня 2021 р. «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2006 р. № 1673». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/458-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.02.2021).

148. Постанова Кабінету Міністрів України № 1673 від 29 листопада 2006 р. «Про стан фінансово-бюджетної дисципліни, заходи щодо посилення боротьби з корупцією та контролю за використанням державного майна і фінансових ресурсів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1673-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2020).

149. Про запобігання корупції: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49, з наступними змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 12.01.2020).

150. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV (зі змінами і доповненнями від 07.07.2011 № 3614-VI). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 20.01.2020) (дата звернення: 19.07.2020).

151. Проданчук М. А. Розвиток функцій бухгалтерського обліку в управлінні бізнесом. *Вісн. Тернопіл. нац. екон. ун-ту*. 2019. Вип. 3. С. 111–125. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2019.03.111> (дата звернення: 21.01.2020).

152. Прус Н. В. Система економічної безпеки підприємства. Поняття, сутність, принципи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 2. С. 675–679.

153. Пушкар М., Семанюк В. Актуальність розробки сучасної парадигми обліку. *Міжнар. наук. журн*. 2017. Вип. 1–2. С. 7–20.

154. Рейтинг стран мира по индексу восприятия коррупции. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/corruption-perceptions-index/info> (дата звернення: 20.02.2020).

155. Рета М. В. Класифікація ризиків зовнішньоекономічної діяльності та їх відображення у системі бухгалтерського обліку. *Причорномор. екон. студії*. 2017. Вип. 13–2. С. 196–201.

156. Савченко Н. М. Фінансовий облік та управлінський контроль: єдність та протиріччя. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 6. С. 42–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2017_6_10 (дата звернення: 20.11.2020).

157. Савченко В. М. Система бухгалтерського обліку як складова системи управління. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: Економічні науки*. Вип. 18. Ч. II. Кіровоград: КНТУ, 2010. С. 27–33.

158. Сак Т. В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6 [44]. С. 336–340.

159. Семенова К. Д., Тарасова К. І. Ризики діяльності промислових підприємств: інтегральне оцінювання: монографія. Одеса : ФОП Гуляєва В.М., 2017. 234 с.

160. Синиця Т. В. Необхідність та ймовірні ризики застосування професійного судження бухгалтера в обліковій практиці. *Збірник наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди «Економіка»*. 2013. Вип. 13. С. 208–2012.

161. Соколенко Л. Ф. Цифровізація як вектор розвитку економічних систем та модернізації системи бухгалтерського обліку. *Облік і фінанси*. 2019. Вип. 85. С. 40–48.

162. Сокіл О. Г. Концепція бухгалтерського обліку сталого розвитку. *Облік і фінанси*. 2017. №1 (75). С. 85–92.

163. Сороківська О. А. Інноваційні напрями підвищення економічної безпеки підприємств малого бізнесу в умовах конфліктних ситуацій: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами

економічної діяльності)». Тернопіль: Терноп. нац. техн. ун-т імені Івана Пулюя, 2016. 488 с.

164. Сосновська О. О. Синтез методологічних підходів як основа пізнання сутності економічної безпеки підприємства. *Зб. наук. пр. Ун-ту держ. фіскал. служби України*. 2018. № 1. С. 207–220.

165. Степанова О. М., Волков А. А. Оцінка інформаційних ризиків в умовах розвитку інформаційної системи підприємства. *Вісн. Східноукр. нац. ун-ту імені Володимира Даля*. 2017. № 10. С. 106–110.

166. Сторожук Т. М., Немировська Т. М. Необхідність застосування професійного судження бухгалтера. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2014. № 1 (72). С. 299–304.

167. Стратан І. Безопасность бизнеса: монографія. Кишинэу: Epan-Poligraf, 2014. 343 с.

168. Тарасова Т. Теоретичне обґрунтування принципу безперервності діяльності в системі фундаментальних положень бухгалтерського обліку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки*. 2016. № 16 (4). С. 143–147.

169. Титенко Л. В., Богдан С.В., Мізіренко О. С. Управлінський внутрішній контроль в системі забезпечення економічної безпеки підприємства. *Економіка і суспільство*. Випуск 19. 2018 . С. 1358 – 1363.

170. Титенко Л. В. Напрями формування концептуальної моделі обліково–аналітичного забезпечення системи стратегічного управління. *Науковий вісник Міжнар. гуманітарного університету*. 2017. № 28. С. 234–238.

171. Трухан О. Л. Наукова інтерпретація функцій стратегічного управління підприємствами. *Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки*. 2010. № 1. Т. 2. С. 29–35.

172. Управління дебіторською заборгованістю як система: обліковий аспект. Бухгалтерський облік, аналіз і контроль: проблеми інтеграції і розвитку: колективна монографія; під заг. ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. Житомир : ПП «Рута». 2017. С. 256–276.

173. Україна піднялася у рейтингу сприйняття корупції. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/31/novyna/suspilstvo/ukrayina-pidnyalasya-rejtynhu-spryjnyattu-a-korupczii> (дата звернення: 01.02.2023).

174. Українці хочуть бачити у медіа більше про викриття корупції. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3404517-ukrainci-hocut-baciti-u-media-bilse-pro-vikritta-korupcii.html> (дата звернення: 01.02.2023).

175. Фоміченко І. П. Формування системи управління економічної безпеки на підприємствах України. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2013. № 3 (23). С. 57–66.

176. Харламова О. Crisis «markers» in the controlling system of IFRS-reporting preparation. *Економічний часопис – XXI*. Issue No: 3-4(2). 2015. С. 71-74

177. Харламова О. Принципи бухгалтерського обліку і фінансової звітності за МСФЗ: проблеми термінологічної формалізації. *Бізнес-інформ*. 2015. № 7. С. 218–222.

178. Харламова О. В., Бакаляр Д. Г., Гетьман О. О., Абрамова О. С. Оцінка рівня забезпечення економічної безпеки підприємства в межах реалізації конкурентних ринкових стратегій. *International Scientific Journal «Internauka». Series: «Economic Sciences»*. 2022. № 1. С. 81–93. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-1-7855> (дата звернення: 20.02.2022).

179. Харламова Г. О. Рівень національної безпеки країни в системі сучасних геоекономічних загроз: аналіз, оцінка, прогноз: монографія. Київ: Аграр Меді Груп, 2018. 380 с.

180. Чебанова Н. В., Єфіменко Т. І., Орлова В. М. Методичні підходи до ідентифікації ризиків бухгалтерського обліку за податковими різницями. *Наук. збірник Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Острог: Вид-во НУ «ОА». 2016. № 3(31). С. 193–198.

181. Черевко О. В. Принципи управління фінансовою безпекою підприємства. *Ефективна економіка*. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3303> (дата звернення: 10.01.2020).

182. Швидка Т., Халецька К. Комплаєнс-контроль у системі корпоративного управління господарськими товариствами. *Господарське право і процес*. 2020. № 12. С. 85–89.

183. Шевчук В. О., Костирко Р. О. Внутрішній контроль фінансово-економічної стійкості підприємства: зміна існуючої парадигми в кризових умовах. *Статистика України*. 2009. № 3. С. 34–39.

184. Шигун М. М. Концептуальні зміни в бухгалтерському обліку під впливом сталого розвитку бізнесу. *Фінанси України*. 2019. № 2. С. 82–98.

185. Шинкарук В. І., Бистрицький Є. К., Булатов М. О. та ін. Філософський енциклопедичний словник ; за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

186. Шипіна С. Б. Зарубіжний досвід розкриття інформації про фінансові результати у фінансовій звітності за МСФЗ. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2016. Вип. 17(4). С. 147-150. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17\(4\)_38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17(4)_38) (дата звернення: 10.01.2021).

187. Шишкіна О. В., Жмурін С. М. Систематизація наукових підходів розуміння природи ризику. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 3 (15). С. 155–163.

188. Шишкова Н. Л. Засоби підвищення керованості безпекою облікової інформації. *Економічний вісник*. 2016. № 3. С. 119–127.

189. Шматковська Т. О. Формування резерву сумнівних боргів: реалії сьогодення. *Wykształcenie i nauka bez granic 2011: materialy VII Międzynarodowej naukowo–praktycznej konferencji. Volume 7. Ekonomichne nauki. Przemysl: Publishing House «Nauka I studia», 2011. P. 165–171.*

190. Штангрет А. М., Караїм М. М. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства. *Придніпровська державна академія будівництва та архітектури*. 2016. Вип. 4(04). С. 252–256.

191. Щербина В. М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. №10 (64). С. 220–225.

192. Щирська А. Ю. Розвиток обліку в забезпеченні якості інформації: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Житомир, 2019. 23 с.

193. Щодо розрахунку коефіцієнта сумнівності для визначення величини резерву сумнівних боргів (Лист Мінфіну від 05.06.2008 р. № 31-34000-20-25/21471). URL:

<https://avbash.wordpress.com/2020/01/02/%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82-%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%84%D1%96%D0%BD%D1%83-%D0%B2%D1%96%D0%B4-05-06-2008-%D1%80-%E2%84%96-31-34000-20-25-21471-%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%B0%D1%85/> (дата звернення: 01.02.2021)

194. Щодо визначення податкових зобов'язань з ПДВ у разі списання ТМЦ, які не можуть бути використані за призначення і подальшої їх переробки та постачання в якості вторинної сировини (Лист ДФС від 11.09.2019 р. № 123/6/99-00-07-03-02-15/ІПК) URL: <https://buhgalter911.com/normativnaya-baza/pisma/gfsu/schodo-viznachennya-podatkovih-1045518.html> (дата звернення: 15.02.2021)

195. Єршова Н. Ю. Гаркуша В. О. Управлінські інновації в системі забезпечення економічної безпеки промислового підприємства. *Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит*. 2020. № 11–12 (153–154).

196. Єршова Н. Ю. Системний підхід до дослідження організації стратегічного управлінського обліку. *Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту*. 2017. Вип. 22. Ч. 2. С. 120–125.

197. Єршова Н. Ю., Ткаченко М. О., Гаркуша В. О., Мірошник О. Ю., Новак-Каляєва Л. М. Економічна безпека підприємства: науково-практичні аспекти обліково-аналітичного забезпечення. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. № 2 (29). С. 130–141.

198. Євтушенко Н. О. Податкові ризики та система керування ними. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2016. Вип. 6. Серія: Менеджмент інновацій. С. 71–77.
199. Яремко І. Й. Економічні категорії в методології обліку: монографія. Львів: Каменяр, 2002. 192 с.
200. Яременко Р. Як хмарні ІТ-системи захистять бізнес від кіберзагроз. *Закон і бізнес*. 2018. URL: <https://zib.com.ua/ua/133180-yak-hmarni-it-sistemi-zahistyat-biznes-vid-kiber-zagro-z-rozp.html> (дата звернення: 11.07.2020).
201. Яровая В. В., Василишин С. И. Украина – Болгария: социально-экономические факторы национальной экономической безопасности. Украина – България – Европейски Съюз: съвременно състояние и перспективи. Сборник с доклади от международна научна конференция. Т. 1. Варна : «Наука и економика», 2016. С. 253–257.
202. Яценко В. Ф. Вплив еволюційної трансформації соціально-економічної системи на теорію бухгалтерського обліку. *Економіка харчової промисловості*. 2019. Вип. 4. С. 71–79.
203. Anti-Corruption Status Report for 2016, 2017, 2018, 2019. URL: https://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm/ (last accessed: 10.01.2020).
204. Frugier, F. Die Einrichtung Moderner Interner Kontrollsysteme in Unternehmen. Verlag: Druck Diplomica, Hamburg, 2009. 101 p.
205. National Security Act of 1947. URL: <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/national-security-act> (last accessed: 15.01.2020).
206. Pfaff, D., Ruud, F. Schweizer Leitfaden zum internen Kontrollsystem. Verlag: Orell Fuessli. Bern, 2009. 144 p.
207. Ukraine leads in EY EMEA Fraud Survey 2017 URL: <https://www.unian.info/politics/1870956-ukraine-leads-in-ey-emeia-fraud-survey-2017.html> ((last accessed: 21.06. 21)

ДОДАТКИ

Динаміка Індексу сприйняття корупції (CPI) в країнах світу

Країна	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Нова Зеландія	90	91	91	91	90	89	87	87
Данія	90	91	92	91	90	88	88	87
Фінляндія	90	89	89	90	89	85	85	86
Швейцарія	86	85	86	86	86	85	85	85
Сінгапур	87	86	84	85	84	84	85	85
Швеція	88	89	87	89	88	84	85	85
Норвегія	85	86	86	88	85	85	84	84
Нідерланди	84	83	83	84	83	82	82	82
Люксембург	80	80	82	85	81	82	81	80
Габон	35	34	37	34	35	32	31	31
Малаві	37	37	33	31	31	31	32	31
Джибуті	36	36	34	34	30	31	31	30
Азербайджан	27	28	29	29	30	31	25	30
Україна	26	25	26	27	29	30	32	30
Парагвай	25	24	24	27	30	29	29	28
Папуа-Нова Гвінея	25	25	25	25	28	29	28	28
Росія	28	28	27	29	29	29	28	28

Динаміка економічних правопорушень в Україні

Кодекс	Назва статті	2016	Питома вага	2017	Питома вага	2018	Питома вага	2019	Питома вага
Цивільний	порушення обмежень щодо використання службового становища (ст. 172-	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,01%
	порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4)	122	3,02%	44	0,83%	25	0,29%	6	0,07%
	порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви) (ст. 172-5)	32	0,79%	3	0,06%	3	0,04%	1	0,01%
	порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6)	199	4,92%	1107	20,97%	3781	44,58%	5180	59,85%
	порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів (ст. 172-7)	1521	37,62%	1370	25,95%	1038	12,24%	570	6,59%
	незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8)	16	0,40%	0	0,00%	4	0,05%	0	0,00%
	невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9)	10	0,25%	3	0,06%	2	0,02%	1	0,01%
	Всього правопорушень за Цивільним Кодексом	1900	46,99%	2527	47,86%	4853	57,22%	5759	66,54%
	Інші правопорушення за Цивільним Кодексом	180	4,45%	50	0,95%	34	0,40%	9	0,10%
	<i>Сума накладеного штрафу, грн.</i>	<i>3907356</i>		<i>4241459</i>		<i>4971107</i>		<i>5289926</i>	
	<i>Збитки, завдані корупційними правопорушеннями, грн.</i>	<i>232215</i>		<i>231889</i>		<i>0</i>		<i>0</i>	

Продовження додатку Б

Кримінальний	привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ч.ч. 2-5 ст.191 КК України)	518	12,81%	990	18,75%	1716	20,23%	1095	12,65%
	викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ч.ч. 2, 3 ст. 262 КК України)	2	0,05%	3	0,06%	0	0,00%	1	0,01%
	підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ч.ч. 2, 3 ст. 358 КК України)	1	0,02%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
	зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України)	177	4,38%	243	4,60%	268	3,16%	188	2,17%
	зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України)	41	1,01%	56	1,06%	62	0,73%	43	0,50%
	перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України)	0	0,00%	3	0,06%	0	0,00%	0	0,00%
	зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України)	7	0,17%	21	0,40%	21	0,25%	43	0,50%
	службове підроблення (ч.2 ст.366 КК України)	4	0,10%	7	0,13%	1	0,01%	0	0,00%
	одержання хабара (ст. 368 КК України)	830	20,53%	728	13,79%	677	7,98%	463	5,35%
	незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України)	6	0,15%	1	0,02%	3	0,04%	1	0,01%
	комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми	34	0,84%	35	0,66%	27	0,32%	61	0,70%
	підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України)	12	0,30%	32	0,61%	20	0,24%	36	0,42%
	зловживання впливом (ст. 369-2 КК України)	232	5,74%	225	4,26%	267	3,15%	153	1,77%
	викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна , а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ч.ч.2,3 ст.410 КК України)	31	0,77%	26	0,49%	6	0,07%	3	0,03%
	інші корупційні правопорушення	248	6,13%	383	7,25%	561	6,61%	809	9,35%
Всього правопорушень за Кримінальним Кодексом	2143	53,01%	2753	52,14%	3629	42,78%	2896	33,46%	
ВСЬОГО	4043		5280		8482		8655		
Інші правопорушення за Кримінальним Кодексом	138	3,41%	184	3,48%	140	1,65%	188	2,17%	

Додаток В

Установлена сума матеріальних збитків в Україні в 2019 р.

		Усього, грн.	Усього, млн грн.	кримінальні провадження, досудове розслідування у яких здійснювалось слідчими органів					
				прокура- тури	у тому числі: Дніпровс ької	прокуратури з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері	внутрішніх справ	Служби безпеки	що здійснюют ь
А		Б	1	2	3	4	5	6	7
Установлена сума матеріальних збитків		1	51819958603	51819,96	10543139890	38278980910	1497044405	35315303	8681255
з них	за кримінальними правопорушен	2	39311051785	39311,05		38228175000	79954797		3656064
	в інтересах держави чи територіал	3	50287505444	50287,51	10195694789	38278977910	516042463	3347509	8681255
Відшкодовано збитків		4	490083322	490,08	20130510		364094474	52407	
з них	за кримінальними правопорушен	5	3460796	3,46			3460796		
	в інтересах держави чи територіал	6	186208827	186,21	20114510		60237179	51207	
Накладено арешт на майно		7	5694721918	5694,72	81728424	156667100	575550558	9175243	6501640
Вилучено майна, готівки, цінних паперів, іноземної валюти (НБУ) тощо (із заарештованого) на суму		8	28502669	28,50	1490528	149200	19770639	1297681	28894
Сума, на яку пред'явлено позови		9	19240203745	19240,20	18401561568	802910	396219622	29922297	2105253
з них	в інтересах держави чи територіал	10	18517713325	18517,71	18109240573	802910	133559209	3299302	2105253
Контрольний рядок		11	185579410434	185579,41	57373100792	114944555940	3645934142	82460949	31759614

**Позиції вчених-економістів щодо поняття «ризик»
в обліково-аналітичній системі**

Автор	Визначення	Коментар
Березіна С. Б. [25, с. 48]	Не шкода, завдана реалізацією рішення, а можливість відхилення від мети, заради досягнення якої приймалося рішення	Можливість відхилення від мети
Данілова Е. І. [81, с. 13, 31]	Ризик – можлива небезпека втрат, що впливає зі специфіки тих чи інших явищ природи та видів діяльності людського суспільства. Ризик є дією в надії на щасливий результат за принципом «пощастить – не пощастить»	Небезпека заподіяння втрат, можливість принесення доходу
Десятнюк О. М. [85]	«Ризик» для цілей бухгалтерського обліку дозволяє виявити загрози у процесі господарської діяльності підприємства і відобразити в обліку негативні наслідки впливу економічних ризиків, що сприятиме вдосконаленню системи управління підприємством в умовах ризику	Можливість виявлення загроз
Гнилицька Л. В. [64, с. 99]	«Бухгалтерський облік виступає найповнішим джерелом інформації про внутрішнє середовище і зовнішнє оточення підприємства, а отже, у системі рахунків бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності знаходять відображення події, пов'язані з ризиками та наслідками їх впливу»	Можливість виявлення ризику
Королук Т. М. [114]	Для класифікації ризиків у системі бухгалтерського обліку побудував трирівневу систему, яка дозволить ідентифікувати причини виникнення ризиків і розробити систему управління ними. Визначає такі складові системи: елемент (ризик господарських засобів, ризик джерел формування господарських засобів і ризик господарських процесів); підсистема (ризик операційної діяльності, ризик фінансової діяльності і ризик іншої діяльності); система (ризик підприємства)	Можливість ідентифікації причин виникнення ризиків

Продовження додатку Д

1	2	3
Чебанова Н. В., Сфіменко Т. І., Орлова В.М. [180]	Виділяють «бухгалтерський ризик». Під ним слід розуміти ризик недостовірності обліку і звітності, тобто ризики, що несуть загрозу для якості звітної інформації, а відповідно, і для якості прийняття на її основі управлінських рішень	Можливість виникнення бухгалтерського ризику
Засадний Б. А. [100]	Засадний відносить: – ризик правильності визначення оцінки, під яким слід розуміти правильність ідентифікації загроз, а також установлення кількісних та якісних взаємозв'язків між певними факторами; – ризик правильності вибраних процедур, що означає процес вибору та використання процедур, спрямованих на зменшення підприємницьких ризиків; – ризик прозорості як невизначеність публікування всієї інформації про компанію, необхідної зацікавленим сторонам для прийняття управлінських рішень; – ризик фінансової звітності як невизначеність якості достовірної інформації, якій можна довіряти	Можливість деталізації видів ризиків
Стратан И. [167, с. 83]	Обліково-аналітичне забезпечення ідентифікації ризиків підприємства являє собою систему збирання, підготовки, реєстрації та обробки даних первинного, бухгалтерського, фінансового, податкового, статистичного й управлінського обліку, а також даних аналітичних розрахунків та необлікової інформації для прийняття на їх основі управлінських рішень, направлених на забезпечення захисту економічних інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз	Можливість виявлення ризиків через обліково-аналітичне забезпечення
Василишин С. І. [45, с. 179]	«У системі обліково-аналітичного забезпечення управління підприємствами важливо аналізувати взаємозв'язок між видами ризиків та об'єктами обліку, на які вони впливають, і статтями фінансової звітності, які такі об'єкти репрезентують»	Можливість встановлення взаємозв'язку ризиків з об'єктами обліку

Продовження додатку Д

1	2	3
Рета М. В. [155, с. 198]	Будь-яка подія чи дія, яка може несприятливо позначитися на досягненні її організацією ділових цілей і завадити їй успішно реалізувати свою стратегію	Можливість настання несприятливого події, що заважає успішно реалізувати стратегію
Семенова К. Д., Тарасова К. І. [159, с. 187]	Оцінка рівня реальності прийнятого рішення	Можливість нереалізованої стратегії
Шишкіна О. В., Жмурін С. М. [187, с. 160]	Ризик є складним поняттям, яке відображає загальну ефективність будь-яких рішень, спрямованих на досягнення тактичних і стратегічних цілей суб'єкта підприємництва. Ризик виникає на основі невизначеності й передбачає отримання як позитивного, так і негативного результату внаслідок діяльності або бездіяльності економічного суб'єкта	Першопричиною виникнення ризику є невизначеність зовнішнього і внутрішнього середовища; складності ідентифікації й оцінки ризиків; оцінюючи ризик, необхідно враховувати наявність шансу отримання позитивного результату та відсутність можливості точно визначити результат тієї чи іншої дії

Позиції вчених-економістів щодо поняття «загроза» економічній безпеці

Автор	Визначення	Коментар
Біляк Ю. [41, с. 29]	Загроза – це сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку для реалізації економічних інтересів, яка в свою чергу може створювати різноманітні ризики	Можливість небезпеки досягнення мети
Василишин С. І. [45]	визначає «загрозу» як сукупність умов, процесів, факторів, що перешкоджають реалізації національних економічних інтересів або створюють небезпеку для них і суб'єктів господарювання. Загроза може проявлятися у вигляді збитків чи втрат, інтегральний показник яких характеризує ступінь зниження економічного потенціалу за певний проміжок часу	Можливість небезпеки заподіяння втрат
Пашнюк Л. [139, с. 94]	Загроза – це чинник, що створює значну небезпеку стійкому функціонуванню економічної системи	Можливість небезпеки управлінській стратегії
Орлик О. В. [135, с. 251]	«Сукупність наявних та потенційно можливих явищ і чинників, які створюють небезпеку для реалізації його інтересів в економічній сфері»	Можливість небезпеки в економічній сфері
Карпов Л. М. [105, с. 16]	«Будь-який конфлікт цілей функціонування і розвитку підприємства із зовнішнім або внутрішнім середовищем, а якщо цілі збігаються – як розбіжність шляхів їх досягнення, та як сукупність умов і чинників, які створюють небезпеку його життєво важливим інтересам»	Можливість небезпеки функціонування і розвитку підприємства
Кузнецова І. О., Кюне О. О. [117, с. 121]	«Під загрозою розуміють наявні чи потенційно можливі чинники, що створюють небезпеку для стабільного існування підприємства»	Можливість небезпеки стабільності
Бланк І. О. [29, с. 50]	Виокремив такі його сутнісні характеристики: об'єктивне явище в умовах ринкової економіки; форма вираження протиріч між інтересами підприємства і середовищем його діяльності; форма деструктивного впливу різноманітних факторів і умов на реалізацію інтересів підприємства; імовірнісний характер реалізації; прямі або опосередковані економічні збитки під час реалізації; динамізм прояву у процесі розвитку підприємства тощо	Можливість небезпеки інтересам підприємства

Класифікація загроз економічного суб'єкта

Ознака групування	Види загроз
<i>Джерело виникнення</i>	<i>Зовнішні – внутрішні</i>
Момент існування	Актуальні – потенційні
Частота виникнення	Постійні – випадкові
Рівень очевидності	Явні – приховані
Рівень імовірності	Реальні – маловірогідні
Вплив на об'єкт	Активні – пасивні
Область виникнення	Правові; військово-політичні; економічні; еколого-кліматичні; культурні; соціальні; науково-технічні
Людська діяльність	Об'єктивні – суб'єктивні
Тривалість впливу	Довготермінові – середньотермінові – короткострокові
Сфера виникнення загроз	Правові; ринкові; політичні; екологічні; соціальні; науково-технічні; технологічні; демографічні
Сфера діяльності підприємства	Фінансові; виробничі; кадрові; інформаційні; техніко-технологічні
Можливість нейтралізації	Частково піддаються нейтралізації – не піддаються нейтралізації
Цикл управління	Стратегічні – поточні – оперативні

**Форма Звіту про податкові витрати та податкові ризики на підприємстві
для внутрішнього використання**

Показник	Звітний період, грн	Попередній період, грн	Відхилення	
			абсолютне	відносне
1	2	3	4	5
I. Податкова характеристика підприємства				
Сума всіх непрямих податків і зборів				
Сума усіх прямих податків і зборів				
Сума податку на прибуток				
Середня за період заборгованість перед державою з податків і зборів				
Сума податкових витрат				
II. Довідкова інформація				
1. Фінансові показники				
Товарооборот				
Собівартість продажів				
Управлінські витрати				
Комерційні витрати				
Загальні витрати економічного суб'єкта				
Прибуток від основної діяльності підприємства				
Фінансовий результат до оподаткування				
Поточний податок на прибуток				
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)				
2. Нефінансові показники				
Середньорічна величина вартості активів підприємства				
Середньорічна чисельність працівників, осіб				
Середньомісячна виручка				
Грошові кошти				
III. Аналітичний податковий розділ				
1. Показники податкового навантаження				
Податкове навантаження на доходи підприємства				
Податкове навантаження на грошові ресурси підприємства				

Продовження додатку 3

1	2	3	4	5
Податкове навантаження на власний капітал підприємства				
Податкове навантаження на прибуток до оподаткування				
Податкове навантаження у розрахунку на одного працівника				
Податкове навантаження на виручку				
Податкове навантаження на витрати підприємства				
Податкове навантаження на чистий прибуток підприємства				
2. Показники податкового ризику				
Частка відрахувань із ПДВ				
Невідповідність темпів зростання витрат порівняно з темпом зростання доходів				
Рентабельності продажів підприємства				
Співвідношення рентабельності продажів підприємства і середньої по галузі				
Рентабельність активів підприємства				
Співвідношення рентабельності активів підприємства і середньої по галузі				
Податкове навантаження по галузі				
3. Показники ефективності податкового планування та внутрішнього аудиту				
Коефіцієнт оподаткування до податкової перевірки				
Коефіцієнт оподаткування за результатами податкової перевірки				
Коефіцієнт податкової економії				
Коефіцієнт ефективності оподаткування				
Коефіцієнт ефективності податкової перевірки				
Коефіцієнт ефективності податкового аудиту				

**Порівняльна характеристика функцій
відділу комплаєнс-контролю і відділу внутрішнього контролю**

Функціональні ознаки	Відділ комплаєнс-контролю	Відділ внутрішнього контролю
Ціль впровадження	Створюється на підставі рішення Ради директорів або керівника. Діяльність спрямовано на перевірку дотримання норм, законів. Ліквідація девіантних форм підприємницької діяльності	Створюється на підставі рішення Ради директорів або керівника. Орієнтовано на моніторинг бізнес-процесів і систему оцінки внутрішнього контролю
Суб'єкти	Співробітники, які перебувають у штаті, залучені консультанти	Співробітники, які перебувають у штаті
Планування діяльності	Стратегічний план розглядається та затверджується Радою директорів, керівником. Поточний план перевірок розробляється керівником відділу комплаєнс-контролю	Стратегічний план розглядається і затверджується Радою директорів, керівником. Поточний план розробляється і затверджується Радою директорів або керівника
Функції, що виконуються	Перевірка дотримання зовнішніх та внутрішніх нормативно-правових актів, контроль ризиків	Ключові функції, що виконуються відділом: моніторинг бізнес-процесів, оцінка системи СВК, підвищення ефективності діяльності підприємства
Результати функціонування	Формуються у робочій документації. Підсумковий документ – звіт, висновок	Формуються у робочій документації. Підсумковий документ – звіт, висновок, що містить рекомендації щодо усунення недоліків

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації

1. Грінько А. П., Бакаляр Д. Вплив девіантних форм розвитку підприємницького середовища на економічну безпеку підприємств України. *International journal of innovative technologies in economy*. 2020. 5(32). December. P. 50–55. URL: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30122020/7282
2. Харламова О. В., Бакаляр Д. Г., Гетьман О. О., Абрамова О. С. Оцінка рівня забезпечення економічної безпеки підприємства в межах реалізації конкурентних ринкових стратегій. *International Scientific Journal «Internauka»*. Series: «Economic Sciences». 2022. № 1. С. 81–93. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-1-7855>
3. Бакаляр Д. Г. Організація комплаєнс-контролю в управлінні податковими ризиками для забезпечення економічної безпеки підприємства. *International Scientific Journal «Internauka»*. Series: «Economic Sciences». 2022. № 2 (58). С. 110–117. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-2-7897>
4. Бакаляр Д. Г. Методичні підходи до формування системи резервування для забезпечення економічної безпеки підприємств. «Вісник Університету «Україна». Науковий журнал. Серія «Економіка, менеджмент, маркетинг». 2022. № 6 (33). С. 20–31. URL: <https://doi.org/10.36994/2707-4110-2022-6-33-03>
5. Бакаляр Д. Г. Вплив розвитку обліково-економічних систем на економічну безпеку підприємств в залежності від циклічності економічних процесів. *International Scientific Journal «Internauka»*. Series: «Economic Sciences». 2022. № 9 (65). С. 117–122. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-9-8390>

**НАУКОВІ ПРАЦІ, ЯКІ ЗАСВІДЧУЮТЬ АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ
ДИСЕРТАЦІЇ:**

6. Бакаляр Д. Г. Побудова обліково-аналітичного інформаційного простору економічного суб'єкта через призму забезпечення економічної безпеки. *The world of science and innovation. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2020. P. 225–231. URL: <https://sci-conf.com.ua/v-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyathe-world-of-science-and-innovation-9-11-dekabrya-2020-goda-londonvelikobritaniya-arhiv> (форма участі – дистанційна).

7. Бакаляр Д. Г. Принципи бухгалтерського обліку під час формування управлінської інформації для забезпечення економічної безпеки підприємств. *The 1st International scientific and practical conference – Achievements and prospects of modern scientific research* (December 6–8, 2020) Editorial EDULCP, Buenos Aires, Argentina. 2020. 660 p. P. 569–573. URL: <https://sci-conf.com.ua/i-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-onferentsiyaachievements-and-prospects-of-modern-scientific-research-6-8-dekabrya-2020-godabuenos-ajres-argentina-arhiv/> (форма участі – дистанційна).

8. Бакаляр Д. Г. Забезпечення економічної безпеки організації в ризиковому середовищі. *The 4 th International scientific and practical conference «Priority directions of science development»* (February 3–4, 2020) SPC «Sciconf.com.ua», Lviv, Ukraine. 2020. 655 p. P. 580-585. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/priority-directions-of-science-development_3-4.02.2020.pdf. (форма участі – дистанційна).

9. Бакаляр Д. Г. Генезис девіантних форм розвитку підприємницького середовища та їх вплив на економічну безпеку підприємств. *Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 23 квітня 2020 р.*; редкол.: О. І. Черевко [та ін.] ; Харківський держ. ун-т харч. та торг. Харків: ХДУХТ, 2020. 277 с. С. 30-32. (форма участі – очна).

10. Бакаляр Д. Г. Сутність економічної безпеки підприємств у ракурсі обліково-аналітичної інформації. *Розвиток харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі: проблеми, перспективи, ефективність*: Міжнар. наук.-практ. конф., 14 травня 2020 р. : [тези у 2-х ч.] ; редкол. : О. І. Черевко [та ін.]. Харків: ХДУХТ, 2020. Ч. 2. 249. С. 7–9. (форма участі – очна).

11. Бакаляр Д. Г. Завдання облікової системи для цілей забезпечення економічної безпеки підприємств. *Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем*: зб. тез доповідей I Міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, м. Харків, 26 травня 2021 р.). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2021. С. 111–113. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/16182> (форма участі – дистанційна).

12. Бакаляр Д. Г. Підсистема обліково-аналітичної безпеки як складова економічної безпеки бізнесу. *Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування у контексті європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 205-ї річниці з часу заснування Львівського торговельно-економічного університету (м. Львів, 14–15 травня 2021 р.). Львів; Вид-во Львівського торговельно-економічного університету. 2021. 540 с. С. 530–533. (форма участі – дистанційна).

13. Бакаляр Д. Г. Управління податковими ризиками в діяльності підприємств: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку» (25 листопада 2021 р.). Навч.-наук. ін-т «Каразінський банківський інститут» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. С. 166–168. URL:<http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17254> (форма участі – дистанційна).

14. Бакаляр Д. Г. Формування інформаційного забезпечення контролю податкових витрат: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. «*Modern*

directions of scientific research development» (м. Чикаго, США, 22–24 грудня 2021 р.). Р. 747–751. URL:<https://sci-conf.com.ua/vii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyamodern-directions-of-scientific-research-development-22-24-dekabrya-2021-godachikago-ssha-arhiv/> (форма участі – дистанційна).

15. Бакаляр Д. Г. Удосконалення обліку резервування за розрахунковими операціями: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. «*Topical issues of modern science, society and education*» (м. Харків, Україна, 26–28 грудня 2021 р.). С. 1383–1387. URL:<https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyatopical-issues-of-modern-science-society-and-education-26-28-dekabrya-2021-godaharkov-ukraina-arhiv/> (форма участі – дистанційна).

16. Бакаляр Д. Г. Управління податковими ризиками в торговельних підприємствах: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. «*Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем*» (м. Харків, 20 травня 2022 р.). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2022. С. 126–129. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17564> (форма участі – дистанційна).

Довідка № 28 від 07.02.2022 р.

ДОВІДКА

**про впровадження наукових розробок дисертаційної роботи
Бакаляра Дмитра Геннадійовича за темою «Організація та
удосконалення обліково-аналітичної системи для забезпечення
економічної безпеки підприємства»**

Результати наукового дослідження, виконаного здобувачем Державного біотехнологічного університету Бакаляра Д. Г. прийняті для впровадження в діяльність Харківського регіонального фонду підтримки підприємництва. Основні результати дисертаційної роботи пройшли апробацію під час проведення консультацій, семінарів, круглих столів на заняттях для управлінського персоналу, фахівців Державної податкової служби, приватних підприємців у вигляді методичних рекомендацій для:

проведення діагностики системи заходів та кроків у сфері підтримки розвитку підприємницького середовища, що передбачає формування надійної інформаційної обліково-аналітичної системи підприємства, яка на тлі зростання девіантних форм підприємництва, дозволяє знизити ризики, в поєднанні з кращими методиками і ризик-орієнтованим підходом;

визначення протиріч в системі обліково-аналітичного забезпечення економічних суб'єктів щодо економічної безпеки, викликані кризовими процесами в економіці, нівелювання яких можливо лише в умовах використання ефективних методичних підходів до розроблення релевантних даних з метою інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень;

оцінки економічної безпеки в підсистемі управлінського обліку, що дозволяє з достатньою повнотою досліджувати комплекс загроз економічній безпеці підприємства, виважено та цілеспрямовано організувати, та виконати необхідний моніторинг, системно аналізувати динамічно нестабільну соціально-економічну ситуацію, проводити техніко-економічне обґрунтування прийнятих управлінських рішень;

розвитку нових форм та моделей внутрішнього контролю, до яких пропонується віднести комплаєнс, який виступає однією з найважливіших моделей контролю щодо вирішення проблем, пов'язаних із підвищенням якості внутрішнього контролю, забезпеченням правомірності й законності діяльності керівництва та персоналу підприємства, основним завданням якого є управління податковими ризиками шляхом впровадження певних внутрішніх процедур та податкової політики.

Довідку надано для представлення у спеціалізовану вчену раду як підтвердження використання одержаних результатів дисертаційної роботи Бакаляра Д.Г. на практиці.

Директор Харківського
регіонального фонду підтримки
підприємництва

Г. К. Панаєтов

Довідка
№108/ 01-02-26 від 21.09.2022 р.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Бакаляра Дмитра Геннадійовича
за темою «Організація та удосконалення обліково-аналітичної системи для
забезпечення економічної безпеки підприємства»

За результатами наукового дослідження, виконаного здобувачем Державного біотехнологічного університету Бакаляра Д. Г., прийняті для впровадження в діяльність Головного управління ДПС у Харківській області методичні рекомендації з організації обліку в контексті удосконалення обліково-аналітичної системи для забезпечення економічної безпеки підприємства.

Здобувачем запропоновано та нами використано заходи з удосконалення організації обліку та контролю, що передбачають: розроблення концепції забезпечення економічної безпеки підприємств, яка є підґрунтям для управління економічною безпекою підприємства та акцентує увагу на визначення основних етапів її здійснення у взаємозв'язку та взаємодії впливу різних факторів управління; визначення кола завдань, які вирішуються обліково-податковою системою з метою найбільш ефективного використання інформаційних ресурсів у процесі контролю податкових витрат; використання рекомендованої моделі запропонованої методики нарахування резерву сумнівних боргів, що дозволить використовувати на практиці кошти резерву сумнівних боргів; розширення принципів бухгалтерського обліку відповідно до сучасної парадигми організації економічної безпеки підприємств в кризових умовах та уточнено їх трактування в цьому контексті, що сприяє можливості побудувати антикризову модель економічної безпеки в бухгалтерському обліку; організацію комплаєнс-контролю на підприємстві, що працює на завершеність податкового циклу з максимальним урахуванням потреб розвитку підприємницької діяльності.

Впровадження внесених пропозицій в діяльність Головного управління ДПС у Харківській області сприяло оптимізації використання облікової інформації в системі оподаткування та забезпеченню ефективності податкових розрахунків, що формує позитивну податкову репутацію та

сприяє розвитку податкових відносин, а отже, підприємницької діяльності в цілому.

Апробація результатів наукового дослідження Бакаляра Д.Г. свідчить про їх реальність та можливість ефективного використання на практиці.

Заступник начальника Головного
управління ДПС у Харківській
області

Лілія КАТЕРИНСЬКА

ТОВ «АТЛАНТ БУД СХІД»

61068 м. Харків, пр. Московський, 118 Код ЄДРПОУ 41988858
р/рах. UA883209840000026004210403617 УАН в АТ «ПроКредит Банк », МФО 320984
ПІН 419888520329, т. 771-65-65, 704-04-65

Довідка № 21/11
від 28.12.2021р.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Бакаляра Дмитра Геннадійовича
за темою «Організація та удосконалення обліково-аналітичної системи для
забезпечення економічної безпеки підприємства»**

За результатами наукового дослідження, виконаного здобувачем Державного біотехнологічного університету Бакаляра Д. Г., впроваджено в діяльність ТОВ «АТЛАНТ БУД СХІД» методичні рекомендації з організації бухгалтерського обліку в частині операцій, пов'язаних із розвитком базових методичних регуляторів обліку операцій з резервування в ракурсі економічної безпеки.

Здобувачем наукового ступеня кандидата економічних наук запропоновано заходи з удосконалення обліково-аналітичної системи підприємства через використання:

1) запропонованих в обліку принципів відповідно до сучасної парадигми організації економічної безпеки підприємств в кризових умовах, що надає можливість побудувати модель, яка названа «антикризовою моделлю економічної безпеки в бухгалтерському обліку» та є одним із напрямів його інноваційного розвитку з іманентним набором функцій і дозволяє підвищити ефективність облікової роботи в межах системи управління;

2) рекомендованої удосконаленої методики визначення величини резерву сумнівних боргів, яка дозволяє використовувати на практиці кошти резерву сумнівних боргів. Це сприяло визначенню пріоритетів і переваг, які необхідно враховувати при здійсненні податкових розрахунків з досягненням балансу при оптимізації оподаткування.

Упровадження наукових пропозицій здобувача в діяльність ТОВ «АТЛАНТ БУД СХІД» сприяла оптимізації податкового мікросередовища, прийняттю більш обґрунтованих управлінських рішень та підвищенню ефективності контролю облікового забезпечення податкових розрахунків, що дозволяє реально оцінити ефективність податкової системи підприємств.

Директор
ТОВ «Атлант Буд Схід»

Маргарян Н.В.

вих. № *32*
від *28 липня* 2022 року

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Бакаляра Дмитра Геннадійовича
за темою «Організація та удосконалення обліково-аналітичної системи для
забезпечення економічної безпеки підприємства»

Для підвищення результативності організації та удосконалення обліково-аналітичної системи, ТОВ фірма «Скорпіон - РП» впровадило у діяльність пропозиції, викладені в дисертаційному дослідженні здобувача Державного біотехнологічного університету Бакаляра Д. Г., присвяченому розвитку теоретико-методичних та організаційних засад і практичних положень з обґрунтування інструментарію та методики удосконалення бухгалтерського обліку в підприємствах України для забезпечення їх економічної безпеки.

Підприємство використовує методичний інструментарій щодо удосконалення фінансового обліку резерву сумнівних боргів, що сприяє більш повному та прозорому відображенні на рахунках бухгалтерського обліку руху дебіторської заборгованості, її списання та формування інформації у фінансовій звітності., що дозволило визначити якісні складові для оптимізації податкової політики та приведення у відповідність облікове забезпечення системи оподаткування.

Новий підхід до механізму оцінки економічної безпеки в підсистемі управлінського обліку дозволяє з достатньою повнотою досліджувати комплекс загроз економічній безпеці підприємства, виражено та цілеспрямовано організувати, та виконати необхідний моніторинг, системно аналізувати динамічно нестабільну соціально-економічну ситуацію, проводити техніко-економічне обґрунтування прийнятих управлінських рішень. Це сприяє систематизації механізмів керівного впливу на ефективність діяльності підприємства. Сформована за результатами оцінки інформація дозволяє стимулювати процеси забезпечення економічної безпеки, що відповідає тенденціям обліково-податкових реформ і уможливорює комплексне аналітичне дослідження ефективності діяльності підприємства без надмірного податкового навантаження.

Апробація результатів дисертаційного дослідження Бакаляра Д. Г. свідчить про їх вагомість для розвитку методологічних засад удосконалення обліково-аналітичної системи для забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах кризових процесів.

Генеральний директор
ТОВ фірма «Скорпіон - РП»

В.П. Левченко

Головний бухгалтер
ТОВ фірма «Скорпіон - РП»

Т.М. Чайковська

ПОГОДЖЕНО

Проректор з наукової роботи
Державного біотехнологічного
університету

Валерій МИХАЙЛОВ

«29 вересня» 2022 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи
Державного біотехнологічного
університету

Максим СЕРІК

«29 вересня» 2022 р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт в освітній процес закладів вищої освіти

Замовник Державний біотехнологічний університет

(найменування організації)

в.о. ректора ДБТУ, канд. техн. наук Кудряшов Андрій Ігорович

(П.І.Б. керівника організації)

Дійсним актом підтверджується, що результати дисертаційної роботи

«Організація та удосконалення обліково-аналітичної системи для
забезпечення економічної безпеки підприємства»

(найменування теми, № держ. реєстрації)

виконаної на кафедрі обліку, аудиту та оподаткування

(найменування кафедри)

виконуваної з 11 кв. 2020 р. по 11 кв. 2022 р.

(терміни виконання)

впроваджені в освітній процес кафедри обліку, аудиту та оподаткування

(найменування структурного підрозділу, де здійснювалося впровадження)

1. Вид впроваджених результатів методичні рекомендації з фінансового обліку резервування щодо відображення на рахунках бухгалтерського обліку руху дебіторської заборгованості, її списання та формування інформації у фінансовій звітності

(технологія, обладнання, методики, тощо)

2. Форма впровадження методичне забезпечення навчального процесу – робоча програма навчальної дисципліни, тексти лекцій, збірники практичних і семінарських занять, самотійної та індивідуальної роботи студентів, курсових та кваліфікаційних робіт.

3. Новизна результатів науково-дослідних робіт полягає в удосконаленні системи резервування шляхом обґрунтування організаційно-методичних положень та рекомендацій з формування резервної політики організації в кризових умовах, які запропоновано покласти в основу виконання обліково-аналітичних робіт щодо забезпечення економічної безпеки, зокрема: виділення групи оціночних резервів, спрямованих на недопущення настання загроз, що припускають википлення та визнання витрат у поточному

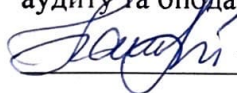
звітному періоді; процес резервування є необхідним для уточнення фінансового результату; об'єктом резервування можуть бути як монетарні, так і немонетарні цінності; резерв – це певний контент прав і відповідальності зі встановлення межі суми втрат, яка є об'єктом професійного судження бухгалтера. У результаті рекомендовано модель класифікації потенційних ризиків і резервів, що сприяють їх зниженню та забезпечують економічну безпеку підприємствам.

(піонерське, принципово нове, якісно нове, модифікації, модернізація старих розробок)

4. Перелік курсів і дисциплін, у рамках яких викладені результати НДР «Фінансовий облік»

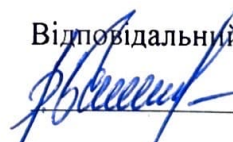
5. Соціальний і науково-економічний ефект полягає в удосконаленні методичного забезпечення освітнього процесу університету шляхом: доповнення робочої програми, опорного конспекту лекцій, розробки ситуаційних вправ та завдань для практичних занять з дисципліни «Фінансовий облік», що сприяє підвищенню рівня професійної підготовки здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» зі спеціальності 071 «Облік і оподаткування» та формує їх конкурентні переваги на ринку праці.

Зав. кафедрою обліку,
аудиту та оподаткування

 Наталія КАЩЕНА

« 29 » вересня 2022 р.

Відповідальний за впровадження

 Дмитро БАКАЛІЯР

« 29 » вересня 2022 р.

ДОДАТОК

до акту впровадження результатів дисертаційної роботи
Бакаляра Дмитра Геннадійовича
за темою «Організація та удосконалення обліково-аналітичної системи
для забезпечення економічної безпеки підприємства» у навчальний
процес Державного біотехнологічного університету

На підставі результатів дисертаційної роботи, виконаного аспірантом Державного біотехнологічного університету Бакаляра Д. Г., впроваджено в навчальний процес методичні рекомендації з організації бухгалтерського обліку в частині операцій, пов'язаних із розвитком базових методичних регуляторів обліку операцій з резервування в ракурсі економічної безпеки. Внесено доповнення питань до конспекту лекцій та робочої програми навчальної дисципліни «Фінансовий облік» за темою «Облік дебіторської заборгованості»:

- модель взаємозв'язку базових циклів господарських операцій, пов'язаних із відображенням у бухгалтерському обліку дебіторської заборгованості та формування й використання резерву сумнівних боргів із результатами діяльності підприємства;

- методи розрахунків величини резерву сумнівних боргів з визначенням переваг і недоліків кожного з них, спираючись на професійне судження бухгалтера;

- методику визначення величини резерву сумнівних боргів, яка базується на комбінації двох методів, коли максимальна величина заборгованості визначається окремо за кожним дебітором, але на підставі спеціального розрахунку, що надано автором у моделі запропонованої методики нарахування резерву сумнівних боргів.

Доповнення до робочої програми з дисциплін «Фінансовий облік», узгоджені і затверджені на засіданні кафедри обліку, аудиту та оподаткування (протокол № 2 від 16.09. 2022 року).

Громадська наукова організація «Фінансово-економічна наукова рада»
(Державний реєстраційний номер: 1473885)
Україна, 01135, м.Київ, вул. Павлівська, буд. 22
Телефон/факс: (044) 222-5-889

Вих. № 080222-05
«08» лютого 2022 р.

ДОВІДКА
про участь у науковій темі
«Управління економічною ефективністю діяльності підприємств»
(Номер державної реєстрації 0118U000786)

Видана асистенту кафедри обліку, аудиту та оподаткування Державного біотехнологічного університету Бакаляру Дмитру Геннадійовичу про те, що він дійсно взяв участь у виконанні науково-дослідної теми «Управління економічною ефективністю діяльності підприємств» (Номер державної реєстрації 0118U000786), зокрема як відповідальний виконавець підрозділу 6.2 (Договір про виконання науково-дослідних робіт № 02/080222-5 від «08» лютого 2022 року), де ним запропоновано концепцію побудови моделі комплаєнс-контролю в організації, яка ґрунтується на єдиній обліково-податковій інформаційній системі, що дозволяє розглядати бізнес-процеси у всіх аспектах і мінімізувати податкові ризики, що є ключовим аспектом управління сучасним бізнесом.

Голова Громадської наукової організації
«Фінансово-економічна наукова рада», к.е.н.

Д.І. Коваленко